

پیسو اقتصاد

Monetary Economics

Cyber Cash

Crypto-Currency

Virtual Currency

Digital Currency

The New Era of E-Money

Ketabton.com

لیکوال: پوهنیار رحمت الله منگل

دالی!

ریښتینو علماؤ، مجاهدینو، غازیانو، هېوادپالو او هغو ته، چې د هېواد اوبه مدیریت کوي.

د ژباړن خبرې

لمړي سر کې باید یادونه وکړم، چې اقتصاد په برخه کې مې دا درېیم کتاب دی، مخکیني دوه کتابونه مې ژباړلي خو دغه کتاب مې لیکلی دی، لمړی کتاب د (عامه اقتصاد) په نوم دی چې دوکتور پوهاند عبد القیوم عارف لیکلی او ما ژباړلی او دویم کتاب، چې ما ژباړلی د عامه بودیجې تیوري ده دغه دواړه کتابونه مې د نن څخه تقریباً څلور کاله دمخه ژباړلي وو دعامه اقتصاد کتاب مې هماغه وخت چاپ کړی ؤ خو د عامه بودیجې کتاب د چاپ او یو څه نور کارونه پاتې شول ځکه، چې د ماستري د ترسره کولو لپاره ملیشیا هیواد ته لاړم او د دې کتاب کارونه همداسې نیمگري پاتې شول خو وروسته په ۱۳۹۸ کال کې چاپ شو. او دغه کتاب، چې د پیسو اقتصاد تر عنوان لاندې لیکل شوی اوس یې د چاپ چارې نهایي شوې.

د کار پیل د اړتیا د رفع کولو په خاطر او یا هم د ستونزې د له منځه وړلو لپاره رامنځ ته کېږي. هغه څه چې نن سبا په افغانستان کې ورته ډېره اړتیا لیدل کېږي د اقتصاد په برخه کې په کافي اندازه د پښتو کتابونو نه شتون دی او د محصلینو او حتی د استادانو له طرفه دا شکایت کېږي، چې په پوره ډول په پښتو موضوعات پیدا کول ډېر ستونزمن دي، دغه اړتیا باید رفع شي او دا یوه لویه ستونزه ده، چې په پښتو ژبه باندې په عموم کې لېکنې ډېرې کمې دي نو د دې ستونزې د له منځه وړلو لپاره د مختلفو ژبو څخه د کتابونو ژباړه او کتاب لیکنه اړینه بولم تر څو دغه ډول اړتیاوې مرفوع او ستونزې له منځه یووړل شي.

په لمړي سر کې غواړم، چې له سترکریم او تر ټولو مهربان ذات (ج) شکر ادا کړم چې ما ته یې دا توان راکړی تر څو پدې برخه کې یو څه وکړم. دغه هیله مې له زیاته وخته پورې دهیلې په خیر راسره وه او د وخت په تېرېدو او امکاناتو ته په کتو دغه هیله مې په اراده بدله شوه او یوه مهمه موخه مې وگرځېده او دغه موخه مې تر لاسه او پایله یې ستاسو مخې ته ږدم، هیله مند او باوري یم، چې ستاسو د گټې وړ به وگرځي. په دویم قدم کې له خپلې کورنۍ څخه زښته زیاته مننه کوم، چې هر وخت یې حمایه کړی یم تر څو خپل کارونه په ښه ډول پر مخ بوځم او د هیڅ ستونزې سره مخ نه شم.

غواړم له ځينو استادانو او ملگرو څخه هم ځانگړې مننه وکړم، د شېخ زاید پوهنتون د اقتصاد پوهنځی استادان هر یو، پوهنیار شرف الدین شرف، پوهنیار خالد پښتون، د پکتیا پوهنتون استاد پوهنیار خالد شاکر، استاد محمد عثمان شریفی او گران کلیوال حضرت الله ارغوان څخه، چې زما سره یې پدې کتاب کې ځانگړې مرسته کړې کور یې ودان تل دې همداسې هڅاند وي.

د قرآني آیت د مفهوم مطابق چې فرمایلي یې دي چې «انسان کمزوری پیدا شوی» نو د انسان هره کړنه له نیمگړتیاو خالي نه وي نو له گرانو لوستونکو څخه هیله کوم چې هغه نیمگړتیاوې، چې په دې کتاب کې موجودې وي راپه گوته کړي، ترڅو په راتلونکې کې یې اصلاح کړم. الله دې وکړي چې دغه علمي اثر زموږ درنو استادانو او محصلینو ته گټور تمام شي.

د یوه داسې افغانستان په هیله، چې د هر وگړي د سوکالۍ او آرامۍ هیلې یې پوره وي

پوهنیار رحمت الله منگل

د اقتصاد پوهنځی مالي او بانکي څانگې استاد

شېخ زاید پوهنتون

تقریض

محترم پوهنپار رحمت الله منگل، چې د اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانگې استاد دی یو داسې علمي کار تر سره کړی، چې نن سبا ورته زیاته اړتیا لیدل کیږي.

مهمه ده، چې په داسې موضوع لیکنه وشي، چې ورته اړتیا لیدل کیږي، په اوسني وخت کې ستره ستونزه دا ده، چې په اقتصاد کې د پښتو کتابونو لیکنو شمېر ډېر کم دی، د دې ستونزې سره زموږ محصلین لاس او گړېوان دي، داسې لیکنې کمې دي، چې دوی دې په خپلو مونوگرافونو کې ترې گټه پورته کړي. همداشان په خپله ژبه کې د کتابونو لیکنه او یا خپلې ژبې ته د نورو کتابونو ژباړل ستر خدمت دی. د شیکسپیر په وینا، هغه خلک ډېر څه زده کولی شي او زر پرمختگ کولی شي، چې په خپله ژبه زده کړې تر سره کوي.

نوموړي استاد دغه لیکل شوی کتاب مؤثر او گټور بولم، د گټورتیا علت یې دا دی، چې د افغانستان د اقتصاد پوهنځیو دویم ټولگي کې تدریسېږي او همدارنگه بل مهم اړخ یې دا دی چې دغه کتاب د اقتصاد پوهنځی د کریکولم د مفرداتو مطابق دی. نو ځکه ویلی شو چې د استادانو او زدکړیالانو هغه ستونزې چې په دې برخه کې یې لرلې تر ډیره حده به یې حل کړي او د استاد دغه گام پرځای بولم او ستایم یې.

نوموړی کتاب چې له مختلفو معتبرو نړیوالو او داخلي منابعو څخه پکې استفاده شوې یوه ډېره گټوره لیکنه ده هغه مفاهم، چې ورته اړتیا ده په دې کتاب کې ورته ځای ورکړ شوی. په دغه کتاب کې ځینې داسې موضوعاتو ته ځای ورکړ شوی، چې ډېر نوي دي او په اوسني وخت کې زیات تر بحث لاندې نیول کیږي، چې د هغې له جملې کرېټو کرنسۍ یا مجازي پیسې دي، چې دغه پیسې په انټرنیټي ډول کارول کیږي او د مختلفو سترو کمپنیو له خوا اخستل شوي دي. نوموړی کتاب د تدریس لپاره یو گټور کتاب گڼم او باوري یم، چې د لوستونکو لپاره به ډېر گټور او په زړه پورې ځکه وي، چې نوي موضوعات په کې ځای پر ځای شوي دي. دغه نوي موضوعاتو گټورتوب دی دی، چې په اوسني وخت کې له دغو څخه زیاته استفاده کیږي او د مالي خبرونو د سر ټکي تشکیلوي.

زه محترم استاد ته په راتلونکو علمي فعالیتونو کې د نورو زیاتو بریالیتوبونو هیله کوم.

استاد پوهنوال ډاکټر رحیم جان دردمل

د شېخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی پخوانی رئیس

تقریض

دا یو حقیقت دی، چې د یوه کار پیل او په معقوله توګه یې تر سره کول زیات ستونزمن وي ولې ستونزو ته حل لاره نه پیدا کول تر هغه ستره ستونزه ده. د ژوند هر پړاو له ستونزو ډک وي که ستونزې تر یوه حده رفع هم شي بیا هم نیمګړتیاوې په هماغه کار کې کیدای شي په پشپړ ډول له منځ لاړې نه شي ځکه چې انسان نیمګړی دی.

دا، چې په علمي ډګر کې د پښتو لیکنې او منابع ډېرې کمې دي په ځانګړي ډول د اقتصاد په برخه کې د دې تر څنګ د پیسو اقتصاد، چې د اقتصاد په کریکولم کې یو مهم مضمون دی. پیسې په اقتصاد کې یوه ډېره مهمه وسیله ده تر څو اقتصادي کارونه په ښه شان پر مخ ولاړ شي او په دې باندې پوهېدل زیات اړین بولم، چې د پیسو په ارزښت رول او اقتصادیت باندې خلک پوه شي، تر څو خپلې اقتصادي چارې په ښه شکل سره پر مخ بوځي. په دې باندې پوه شي، چې اصلا اقتصاد کې د بدلونونو راتګ یوه ستره ستونزه د پیسو مناسبه عرضه او په مارکیټ کې موجودیت هم دی او د پیسو مؤثره کارونه ده. پدې هیله چې دغه کتاب تر یوه حده د پیسو اقتصاد په برخه کې د اقتصاد پوهنځی محصلینو او استادانو د درسي مواد د نه شتون ستونزه راکمه کړي نو محترم استاد رحمت الله منګل، چې د شیخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی د مالي او بانکي څانګې استاد دی یوه داسې هڅه تر سره کړې چې ورته اړتیا لیدل کیده، او د محترم استاد دغه چاره په ریښتیا هم یو ځانګړی اهمیت لري.

نوموړي استاد د پیسو اقتصاد تر عنوان لاندې د دغه کتاب یوه مهمه ځانګړتیا دا ده، چې دغه کتاب د افغانستان د پوهنتونو نو د اقتصاد په پوهنځیو کې تدریسېږي او بل اهمیت یې دا دی، هغه موضوعات، چې په دغه کتاب کې شامل دي ټول د کریکولم د مفرداتو سره یو شان دي. هیله لرم چې دغه کتاب به د محصلینو او استادانو سره د مرستې لامل وګرځي نو په همدې اساس د استاد دغه لیکنه ستایم.

استاد ته، په علمي کړنو کې د نورو بریاؤ دعا کوم.

پوهنیار شرف الدین شرف د اقتصاد پوهنځی رئیس

شیخ زاید پوهنتون خوست

د ژباړن لنډه پېژندنه

ښاغلی استاد پوهنيار رحمت الله منگل د خوست ولايت، موسی خیلو ولسوالۍ د زاړه کوټ په ستر کلي کې د الحاج بهرام خان په کورنۍ کې دې نړۍ ته سترگې پرانیستې دي، د ښاغلي استاد منگل کوچنیتوب دهجرت په لمن کې تېر شوی دی لمړنۍ زده کړې یې په پېښور کې حضرت قیس بن سعد لیسه کې تر سره کړي کله چې هیواد ته له هجرته بېرته راستون شو نو اتم او نهم ټولگي یې په خپل کلي زاړه کوټ کې د ازادۍ لیسه کې لوستي او د مکتب پاتې برخه یې په کابل کې د خوشحال خان خټک بابا په لیسه کې بشپړه کړې او له نوموړې لیسې څخه فارغ شوی، تر فراغت وروسته یې کانکور له لارې دننگرهار پوهنتون اقتصاد پوهنځی ته لاره ومونده په ۱۳۹۲ کې یې د پوهنتون د لسانس دوره په بریالیتوب سره پای ته ورسوله. ښاغلی منگل چې کله له پوهنتون څخه فارغ شو نو خوست شېخ زاید پوهنتون اقتصاد پوهنځی کې په ۱۳۹۳ کال کې د علمي کادر په توگه مقرر شو او د استادۍ مقدسه دنده یې پیل کړه، د استادۍ په جریان کې د ماسټرۍ زده کړو لپاره په ۲۰۱۷ کال کې د ملیشیا هېواد ته سفر درلود او هلته یې تر ۲۰۱۹ م پورې خپلې د ماسټرۍ زده کړې د ملیشیا نړیوال اسلامي پوهنتون IIUM کې د اسلامي بانکوالۍ په برخه کې بشپړې کړې. ښاغلي منگل دوه نور کتابونه ژباړلي، چې یو کتاب یې (عامه اقتصاد) په نوم، او دویم کتاب یې د عامه بودیجې تیوري په نوم دی خو دغه کتاب، چې د پیسو اقتصاد په نوم دی ژباړه نه ده بلکې لیکل شوی دی. استاد په نړیوالو ژورنالونو کې په انګلیسي ژبه مقالې هم خپرې کړي. د ښاغلي استاد د هڅو په پایله کې دغه دی یو بل اغېزمن اثر، چې دپوهنتون تدریسي کتاب دی چارې یې نهایې شوې. زه ورته د دې کتاب مبارکي وایم او په راتلونکې کې یې دغه ډول نورو اغېزمنو پنځونو ته سترگې په لار یم.

قلم یې تاند او ژوند یې ښکمرغه

پوهنيار شرف الدين شرف د اقتصاد پوهنځی رئیس

خوست شېخ زاید پوهنتون

د کتاب ځانګړنې

د کتاب نوم: پیسو اقتصاد
لیکوال: پوهنیار رحمت الله منګل
خپرنډوی: نوی مستقبل خپرنډویه ټولنه
چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ وار: لومړی
چاپ کال: ۲۲/۸/۱۳۹۸ لمريز
قیمت: ۲۰۰ افغانی

نوی مستقبل خپرنډویه ټولنه

مخامخ لومړی درس: کوټه سڼګي-دسیلو د څلورم او پنځم سړک ترمنځ د شاداب ظفر بلاکونو ته
دویم درس: د دهمزنگ لومړی سړک (مرکز عمومي کتابفروشي). ۰۷۸۸۲۲۰۵۳۰
درېیم درس: جوي شیر دخپرنډویه ټولنو او کتاب پلورنځینو عمومي مرکز ۰۷۸۱۸۹۴۰۶۴
۰۷۸۶۶۳۰۷۳۱ / ۰۷۷۸۸۷۰۳۰۵ / ۰۷۸۷۱۸۰۷۵۳

برېښنا لیک: moustaqble2018@gmail.com

سريزه

د نورو موجوداتو په شان انسان هم لا محدوده غوښتنې لري او د دې لپاره چې خپل ژوند ته دوام ورکړي نو اړتيا لري، چې خپلې نامحدوده ټولنيزې، اقتصادي، سياسي، روحي او معنوي غوښتنې پوره کړي. اوس که وکتل شي د دې ټولو اړتياؤ د پوره کولو لپاره منابعو ته ضرورت دی او ټولنه د خپلو نامحدوده غوښتنو د رفع کولو لپاره د کيميا به منابعو سره مخ ده. د انساني ټولنې د عقل مطابق دنده دا ده، چې د دغو محدودو منابعو څخه خپل اکثره غوښتنې پوره کړي. د دغو منابعو څخه د لا محدوده غوښتنو پوره کول ډېر ستونزمن دي، دا ستونزه هغه وخت نوره هم زياته شوه، چې کله خلکو و غوښتل خپلې غوښتنې د نورو خلکو د لاسته راوړنو څخه پوره کړي، په دې مانا انسانان اړ شول خپلې غوښتنې د هغو خلکو له توليداتو او خدماتو څخه پوره کړي، چې زيات څه يې درلودل خو ستونزه دا وه، چې هغوی د توليداتو وړاندې کولو په وخت کې د هغو اجناسو قيمت غوښتنه کوله او د دغه قيمت ټاکلو لپاره کوم ځانگړی معيار نه ؤ.

اصلا يوازې د اندازې معيار نه شتونه ستونزه نه وه بلکې نورې ستونزې هم وې لکه: د ارزښت د زخيره کولو لپاره د يو واحد نه شتون، د تبادلې لپاره د واحد نه شتون او داسې نورې ستونزې، چې بارتري سيستم درلودې. د دې ستونزو رفع کولو لپاره يو داسې جنس ته اړتيا وه تر څو د دغو ستونزو او غوښتنو مرفوع کولو لپاره مناسب وي. اقتصاد پوهان او د هغه وخت پوه خلک په لټه کې شول تر څو دغه ستونزه حل کړي نو لمری جنسي پيسې را منځ ته شوې او څه نا څه يې د بارتري په نسبت بهتر والی درلود خو بيا هم په دې سيستم کې ستونزې وې، چې وروسته په دغه سيستم کې د ستونزو له امله بيا اقتصاد پوهان لاس په کار شول او فلز يې يو غوره بديل و موند، فلز بيا تر ډيره وخته خپله حکمراني وکړه. د پيسو بدلون همداسې جريان وموند، چې وروسته کاغذي، اعتباري، الکترونيکي او اوس کرپټو کرنسيو دوران دی.

په اوسني وخت کې، چې د پيسو جگړه (Currency War) روانه ده د پيسو اقتصاد موضوع يو مهم بحث دی تر څو په دې پوه شو، چې اصلا پيسې څه شی دي؟ او د پيسو ارزښت په يوه اقتصاد کې څومره مهم دی؟، که چېرته د پيسو په ارزښت کې بدلون را شي په اقتصاد څه اغېز کولی شي؟ د دې تر څنگ دا مطالعه کړو، هغه کوم لاملونه دي، چې د پيسو په ارزښت باندې اغېز کوي؟، لکه نا امنی، ناسم پولي سياست، مالي سياست، پانگونه، بې کاري، اقتصادي شاتگ، اقتصادي پرمختگ، اقتصادي ثبات، نفوس، سړي سر عايد، توليدات، صادرات، واردات، پورونه، پيسو عرضه، احتکار، انحصار، سود، رواني انگېرنې او داسې نور فکتورونه. د دې تر څنگه دا هم مهمه ده، چې پيسې او د پيسو سمه کارونه په دغو فکتورونو باندې څه ډول اغېز کوي. تېر ۱۳۹۹ کال او سړ ۱۴۰۰ هـ ش کال خلک د قيمتونو له له لوروالي سخت شکايت کوي، لکه څرنگه، چې د خوست په شمول په ځينو هغو ولاياتو

کې کالداره رایجه وه، د خلکو او حکومت په زیار دغه کالدارې له مارکېټ څخه و وېستل شوې او پر ځای یې افغانی رایجې شوې، خلکو داسې انگیرله، چې د قیمتونو د لوړوالي اصلي لامل د کالدارو پر ځای د افغانیو رایجول و حتی ځینو خلکو گواښ وکړ، که چېرې قیمتونه کم نه شول کالدارې به بیا وکاروي، خو داسې نه وه لکه څه ډول، چې خلکو انگیرله، ځکه دلته خلک د دې پوهه نه لري، چې د قیمتونو د لوړوالي لاملونه کوم دي. کله کله په مارکېټ کې په افغانیو کالدارو او ډالرو کې توپیر راشي نو خلک داسې فکر کوي، چې ډالر لوړ شوي، کله داسې وایي، چې افغانی تیتې شوي یا لوړې شوي. نو د دې لپاره، چې په دغو مختلفو اړخونو او دې ته ورته نورو موضوعاتو پوه شو نو اړینه بولم، چې د پیسو اقتصاد په اړه باید مطالعه ولرو.

نو د دې لپاره، چې په پورته موضوعاتو پوه شو د پیسو اقتصاد په دغه کتاب کې موږ، د پیسو پېژندنې، د پیسو دندې، د پیسو د پشپرتیا پړاوونه، د پیسو بڼې، د پیسو ډولونه، د پیسو د بیلابیلو ډولونو اهمیت، له منځه تگ لاملونه، د پیسو په اړه تیوریگانې، د پیسو ارزښت، د پیسو نوي او ګټور نسلونه او د هغوی په مخکې پراته خنډونه، د پیسو لپاره تقاضا، د پیسو عرضه او هغه لاملونه، چې د پیسو عرضه او تقاضا اغېزمنوي، انفلاسیون، مالي مارکېټ، په افغانستان کې د پیسو شالېد او نور هغه اړخونه، چې پیسو باندې او پیسې پر دوی باندې اغېز کوي تر بحث لاندې نیول کېږي.

لومړۍ څپرکۍ

پيسو اقتصاد (Monetary Economics)

منځکې له دې، چې په پيسو و غږېږو په دې ځان پوهول په کار دي، چې پيسې کوم سيستم پورې اړه لري او د دغې سيستم څومره مهمه برخه جوړوي، وروسته به دا ولولو، چې څنگه خپله دنده په دې سيستم کې سرته رسوي. مالي مارکېټ په يوه اقتصاد کې د زړه حيثيت لري او پيسې د وينې په مثال دي. مالي سيستم په اقتصاد کې پيسې تنظيموي، راټولوي يې، تصفيه کوي يې او بيا يې پمپ کوي (خپروي)، ټول اقتصاد ته يې رسوي، د زياتوالي او کموالي په وخت کې يې تعادل ساتي او چې کله اقتصاد ناروغ شي نو د ټولي پاليسيو په وسيله يې په سم ډول رغوي.

مالي سيستم

مالي سيستم پنځه برخې لري، د مالي سيستم دغه پنځه برخې زموږ په اقتصاد کې بنسټيز رول لوبوي. دغه پنځه برخې عبارت دي له، پيسې (Money)، مالي وسايل (Financial Instruments)، مالي مارکېټونه (Financial Markets)، مالي ادارې (Financial Institutions) او مرکزي بانک (Central Bank). د دغه مالي سيستم لړۍ برخه، چې پيسې دي موږ د اجناسو د تبادلي او د خپلې شتمنۍ د زېرمې لپاره يې کاروو. دويمه برخه، چې مالي وسايل دي د شتمنيو د لېږد لپاره ترې گټه پورته کوو له هغو خلکو، چې زياتې شتمنۍ لري او يا دا، چې خطر نه شي منلی، هغو ته، چې کمې شتمنۍ لري خو اړتيا ورته لري او يا دا، چې خطر منلی او تنظيمولی شي، چې (Stocks)، (Bonds) او بيمې کمپنۍ يې ښه مثالونه دي. دريمه برخه، چې مالي مارکېټونه دي بيا د دې لپاره اړين دي، چې دغه مالي سيستم وسايل په ښه شان سره پکې تبادله او همدارنگه د ونډو پېر او پلور په کې په سم او ارزانه ډول تر سره شي، چې د نيويارک بازار يې يو ښه مثال دی. څلورمه برخه بيا مالي ادارې دي، چې بېلابېل خدمات او مالومات وړاندې کوي، چې بانکونه يې ښه مثال دي. پنځمه برخه بيا مرکزي بانک دی، د دې ټول مالي سيستم او په سيستم کې د ستونزو د کنټرول دنده په غاړه لري، چې د ټولو بانکونو او مالي ادارو په رأس کې ځای لري (9:1).

نو اوس په لاندې ډول د مالي سيستم پر لړۍ برخه، چې پيسې دي او د لږيتوب څخه يې څرگنديږي، چې تر ټولو مهمه برخه يې ده او همدا شان تر څنگ يې زموږ د دې مضمون محوري موضوع هم ده، په هر اړخيز او مکمل ډول يې تر بحث او څېړنې لاندې نيسو.

پيسې

معمولا موږ د پيسو په اړه چې فکر کوو، سیکو او کاغذي نو ټونو ته پیسې وایو او همدارنگه د حکومت په چوکاټ کې، چې کله د پيسو په اړه خبرې کېږي نو د پيسو اندازې (بخځې يا Fund) او بانکي حسابونو ته پیسې ویل کېږي. کله څوک قیمت ته د پيسو نوم ورکوي کله ارزښت ته، ځينې مهال که وکتل شي نو قیمت، پیسې او ارزښت په یو نظر گوري او حتی بعضې مهال خو موټر، کور، ځمکه او که لنډ ډول ووايو ټوله شتمني د پيسو په نوم یادوي او هغه داسې چې کله یو څوک و وایي، چې پلانکی څومره زیاتې پیسې لري! او همدې ته ورته نورې خبرې. خو په حقیقت کې داسې نه ده، اقتصاد پوهان بیا پيسو ته بېلابېل تعریفونه لري. اقتصاد پوهان یې بیا داسې راپېژني، چې هر هغه څه، چې خلک یې د توکو تبادلي او پورونو د ورکړې لپاره کاروي پیسې دي (5:1).

د جهېدېش په نوم اقتصاد پوه خپل کتاب کې د پيسو په اړه لیکي، چې پیسې هم د لوی اقتصاد او هم د کوچني اقتصاد یوه مهمه وسیله ده. چې په کوچني اقتصاد کې د پيسو په عرضه او تقاضا باندې بحث کېږي او په لوی اقتصاد کې د پيسو سیاست او د هغې اغېز په اقتصاد باندې تر څېړنې لاندې نیول کېږي. پولي اقتصاد د پيسو د عرضې، قیمتونو، سود نرخ او د دوی اغېز په اقتصاد باندې څېړي. همدارنگه پولي اقتصاد د پيسو او نورو مالي مارکیتونو، د سود نرخ پر ټاکلو، د سود د نرخ اغېز په لوی اقتصاد باندې څېړي. د دې تر څنگ پيسو اقتصاد د پيسو سیاست په اړه څېړنې کوي، چې د مرکزي بانک لخوا په لاره اچول کېږي او په هغه کې دا کتل کېږي، چې دغه سیاست په نورو تولیدي واحدونو او همدارنگه په ټول اقتصاد باندې څه ډول اغېز پرې باسي، د دې تر څنگ د پيسو عرضه او تقاضا څنگه د پيسو کړنلارو په وسیله څارل او کنټرولېږي (10:2).

که په لنډ ډول و وایو، چې د پيسو اقتصاد په دغه مضمون کې موږ، د پيسو پېژندنې، د پيسو دندې، د پيسو د پشپړتیا پړاوونه، د پيسو بڼې، د پيسو ډولونه، د پيسو د بیلابیلو ډولونو اهمیت او له منځه تگ لاملونه، د پيسو په اړه تیوريگانې، د پيسو ارزښت، د پيسو نوي او گټور نسلونه او د هغوی په مخکې پراته خنډونه، د پيسو لپاره تقاضا، د پيسو عرضه او هغه لاملونه، چې د پيسو عرضه او تقاضا اغېزمنوي، انفلاسیون او نور هغه اړخونه، چې پيسو باندې او پیسې پر دوی باندې اغېز کوي تر بحث لاندې نیول کېږي.

د پيسو شاليد

دا روښانه ده، چې په تېرو تاریخي وختونو کې پیسې د نن ورځې په شکل شتون نه درلود او هم په هغه وخت کې بېلابېل شيان د پيسو په توگه گڼل شوي او د وخت په تېرېدو سره پیسې د هغوی ځای نیولی دی، د راکړې او ورکړې پرمختگ په اثر د انساني تمدن په لومړیو وختونو کې دتبادلي وسیلې د پاره ضرورت احساس شو او له حیواناتو څخه دتبادلي د وسیلې په توگه په راکړه او ورکړه کې استفاده کېدله. د لومړیو پیړیو په وروستیو او د منځنیو

پېړيو په لومړيو کې فلزات (خصوصاً سره او سپين زر) د تبادلې د وسيلې په توګه تر استفادې لاندې واقع شول، په ځينو ټولنو کې؛ لکه: افريقا او د بحرالکاھل جزيرې صدف، د مرغۍ بڼکې تبادلې وسيلې وې او تر دې وروستيو سلو کلونو پورې د تبادلې د وسيلې په توګه ترې استفاده کېدله؛ مګر انسانان د پوهې او معلوماتو په واسطه وپو هېدل، چې د دې بېلا بېلو پيسو له ډلې څخه؛ لکه حيوانات، تنباکو، کاني ، سره او سپين زر د راکړې او ورکړې لپاره د ښه مشخصاتو او معيارونو لرونکي دي؛ يا په بل عبارت دغه دوه فلزه د پيسو دندې په ښه توګه سر ته رسولي شي. دغه فلزات د خپل کيمياوي خواصو په اساس، چې په طبيعت کې په ازاده توګه شتون لري او د هغوی د فزيکي خواصو په اساس (خليدنې، د پانه کېدو قابليت او داسې نور) د عامو خلکو د خوښې سبب وګرځېدل، پورته يادې شوې طبيعي ځانګړنې اغېزمنې اقتصادي پايلې هم له ځانه درلودې او د دې فلزاتو د لوړتيا نسبت نورو مالونو او شيانو ته برجسته کړی دی، په حمل او نقل کې اسانتياوې، دسرو او سپين زرو دايمي پايښت او پاتې کېدل، د سرو او سپينو زرو مشابهت او همدارنګه په ټولو هېوادونو کې د دې فلزاتو د وېش قابليت او نجيبه فلزاتو د پېژندنې وضاحت او نور د دې فلزاتو ښېګڼې او خصوصيات دپيسې په توګه قوت وبانېه او د نړۍ ډېرو پخوانيو هېوادونو سره او سپين زر د پيسو په شکل په راکړه او ورکړه کې استعمال کړل او وروسته دسرو او سپينو زرو سکو د پيسو په حيث رواج وموند، له دې وروسته بانکوتونه دسرو او سپينو زرو پرځای په جريان کې ولوبدل او د تعويض قابليت يې د سرو زرو په مقابل کې درلود، فلزي سکې او کاغذي سکې دواړه د مبادلې په جريان کې د استعمال وړ وګرځېدلې، پيسې نه يو اڅې په فلزي او يا کاغذي شکل شتون لري بلکې د هغه په څنګ کې ليکلي پيسې (چک، بيمه لرونکي سند) هم په جريان کې د پيسو په حجم او اندازه کې ډېر نقش لري (35: 65-66).

پيسې د بشر د هغو اړينو پنځونو څخه شمېرل کېږي، چې په اقتصادي چاپېريال کې ديو داسې نظام د رامنځ ته کېدو سبب شوي دي، چې په منځ ته را تګ سره يې هغه ستونزې، چې د انسانانو ترمنځ د راکړې ورکړې او تبادلې په وخت کې يې شتون درلود په بشپړ ډول له منځه وړي دي او د پېرونکي او پلورونکي تر منځ يې د يو پل حيثيت غوره کړی دی. دا، چې پيسې څه ډول منځ ته راغلې، پيسې څه ته وايي، په اقتصاد کې د پيسو مفهوم څه دی، د پيسو دندې څه دي او دې ته ورته نور ټول مسايل به په دې فصل کې تشرېح شي خو مخکې له دې څخه، چې دغه موضوعات تشرېح شي لومړی د پيسو د منځ ته راتګ څخه مخکې تبادله چې د توکو او خدماتو ترمنځ متقابله تبادله ده او د بارټر سيستم په نوم هم ياديږي تر څېړنې لاندې نيسو.

د بارټر سيستم (د توکو مستقيمه راکړه ورکړه)

بارټر سيستم، چې په حقيقت کې د اجناسو او خدماتو تبادله داجناسو او خدماتو په مقابل کې ده، ډېره پخوانۍ او دبشریت د تمدن سره سم پيل شوېده، يعنې هغه وخت چې بشر په دې نړۍ کې سترګې غړولې دي نو ورسره سم دغه تبادله هم منځ ته راغلې ده.

څرنگه چې د اشخاصو توان او وړتیاوې ټاکلې او محدودې دي نو، یو سړی نه شي کولی، چې ټول هغه شيان، چې د انسان د ژوند پاتې کېدو په پار اړین دي تولید کړي، حتی که چېرې په ټولنه کې افراد په تولیداتو کې دمخلفو استعدادونو لرونکي هم دي، خو بیا هم د کار وېش او تخصص اصل دا حکم کوي، چې هر شخص د یو جنس په تولید او یا هم په اکثر حد سره د څو اجناسو په تولید پیل کوي. اوس هغه اشخاص چې د یو جنس په تولید کې یې تخصص پیدا کړی دی، نو هغه د خپلې اړتیا څخه په زیاته کچه تولید کوي او د تولیداتو دغه زیاتوالی د هغو اجناسو په مقابل کې، چې د نورو اشخاصو په وسیله تولید شويدي او ضمناً د هغه د ژوندانه لپاره لازمه دي تبادله کيږي. په حقیقت کې متقابل تبادله داسې یو سیستم دی، چې په هغې کې اجناس او خدمات د هغو اجناسو او خدماتو د لاسته راوړلو په پار، چې دوی ورته اړتیا لري په مستقیم ډول تبادله کيږي (3:32).

د مثال په ډول کله به، چې یو کب نیوونکي وغوښتل پوستکی لاس ته راوړي، نو د پوستکي دلاس ته راوړلو لپاره کب نیوونکي باید ښکاري ته ماهیان ورکړي وای، په همدې ډول کله به، چې یو اوبدوونکي د یوه جوړه بوټو غوښتنه درلوده نو باید دبوټو دلاس ته راوړلو لپاره اوبدوونکي موچي ته یو اندازه اضافي ټوکر ورکړی وی، تر څو یو جوړه بوټونه یې لاس ته راوړي وی. دغه مستقیمه تبادله، چې د خپل خواش څخه د زیات تولید په نتیجه کې به یو جنس د بل جنس سره پرته له پیسو څخه تبادله کېده، په یوه اقتصاد کې د بارتر په نوم یادېږي او یا هم کولی شو، چې بارتر داسې تعریف کړو: دتوکو نېغ په نېغه بدلونې (تبادلې) ته، چې د دواړو خواؤ اړتیا په کې رفع شي او د پیسو په عنوان پکې څه شی شتون ونه لري بارتر سیستم وایي. د بارتر سیستم موجودیت اکثره د نړۍ په هغو ساحو کې تر سترگو کېږي، چې په اقتصادي لحاظ وروسته پاتې او د کاروبار له اړخه کمزورې او پر مختلې نه وي (9:35). د بېلګې په ډول اوس مهال هم زموږ د هېواد په ځینو کلیوالي سیمو کې دغه جنسي تبادله وجود لري او د تبادلې پر مهال ځینې توکي لکه الوګان، هندوانې، لمځي او داسې نور توکي په غنمو، جوارو او ځینو نورو شيانو تبادله کيږي.

د بارتر سیستم مشکلاتو ته په کتو، چې مختلفې ټولنې ور سره مخامخ وې، لیدل کېږي، چې د تبادلې په سیستم کې یو لازم او فعال سیستم وجود نه درلوده؛ چې په نتیجه کې یې د بشري ټولنې اقتصادي رشد او توسعه د محدودیتونو سره مخامخ وه، بالاخره دغه سیستم په راکړو ورکړو کې د زیاتو ستونزو لرونکي په اساس سره په تدریجي ډول له منځه ولاړ او د دغه سیستم ځای یو پولي اقتصاد، چې د بارتر سیستم څخه د را پیدا شویو مشکلاتو ته ځواب ویونکی ؤ ونیوه. پیسې په حقیقت کې د بشر د ډېرو مهمترینو پنځونو څخه شمېرل کېږي. د پیسو پیدایښت د بشر لپاره د زیاتو ګټو لرونکی دی، د مثال په ډول د پیسو پیژندنه د شمار واحد په حیث د دې باعث کېږي؛ چې د قیمتونو هغه اختلاف، چې په ساده او کوچنیو اقتصادونو کې چې په هغو کې یوازې د څو جنسونو تولید او مصرف صورت نیسي وجود درلود؛ له منځه یوسي، د دې په خاطر چې د دې لویې اختراع اهمیت ښه روښانه شي فرضوو،

چې چاقو یو ډول جنسي پیسې دي، نو په دې حالت کې هرشی د چاقو په مقابل کې قیمت گذاري کيږي. د مثال په ډول دوه دجوارو کثورې د یو چاقو برابر دي، یو وزه د دوو چاقو گانو برابره ده، لس کبلي د یو چاقو برابر په پام کې ونیسو، په هماغه ډول لکه څرنګه، چې د وزن د اندازه گیری واحد گرام دی، د طول د اندازه کولو لپاره واحد متر او د حرارت د اندازه کولو لپاره سانتي ګرېډ ته اړتیا ده، همداسې د ارزښ د اندازه گیری لپاره پیسو ته هم اړتیا ده. که څه هم زموږ لپاره په اوسني عصر کې دغه اختراع ډېره ساده په نظر راځي، مګر په خپل وخت کې یې له شک څخه یو ه مهمه اختراع ورته ویلی شو. ځکه چې داسې یو لازم تحول یعنې د متقابلې تبادلې د سیستم څخه پولي اقتصاد ته تحول د پوهو اشخاصو د استدلال نتیجه ده. چې د یو ساده اقتصاد (بارټر سیستم) څخه یې یوه پولي اقتصاد ته انتقال ممکن کړی دی (3: 36).

د بارټر سیستم ستونزې

د ارزښت د اندازې معیار نه شتون

د متقابلې تبادلې په اقتصاد کې یو علمي معیار، چې په وسیله یې و توانیږو، چې د کالو یا توکو او خدماتو ارزښت وټاکو وجود نه درلود. دسنجش معیار د نه شتون په صورت کې د هر جنس ارزښت نه شو کولی، چې په بازار کې په اسانۍ سره بیان کړو، په داسې شرایطو کې د هر هغه جنس ارزښت باید د هغه بل جنس په مقابل کې، چې دهنې سره تبادله کيږي او د مختلف کیفیت لرونکی دی بیان شي د بېلګې په ډول که چېرې په یو اقتصاد کې (۳۰) ډوله اجناس په بازار کې د تبادلې په خاطر وجود ولري نو هر جنس باید د (۲۹) نورو اجناسو په مقابل کې قیمت شي، یا په بل عبارت هر جنس د (۲۹) ډوله قیمت لرونکی دی، چې په پایله کې ویلی شو، چې په یو ډېر کوچني اقتصاد کې، چې په هغه کې یوازې (۳۰) ډوله اجناس او خدمات پیدا کيږي (۴۳۵) ډوله د اجناسو قیمتونه به وجود ولري، د (۱۰۰) جنسونو لپاره به (۴۹۵۰) بېي او د (۱۰۰۰) جنسونو لپاره باید (۴۹۹۵۰۰) بېي ولرو. لیدل کيږي، چې په یوه داسې اقتصاد کې، چې په هغه کې د هر جنس لپاره د قیمتونو زیات تعداد شتون ولري ډېرې ستونزې رامنځ ته کېدای شي. روبښانه ده، چې دا ډول تبادله یوازې په هغو لومړنیو اقتصادونو کې، چې خلک محدود اجناس تولید او تبادله کوي امکان لري. په پورته بېلګه کې له دغه فرمول څخه ګټه پورته کوو. $N = \frac{k(k-1)}{2}$ د N ټولو توکو د قیمتونو شمېر او K په یوه اقتصاد کې د ټولو موجوده اجناسو تعداد چې تبادله کيږي ښيي.

په یوه مهال د دوه اړخیزو غوښتنو پوره کولو کې نیمګړتیا

په یو داسې تجارتي سیستم کې، چې په هغه کې جنسونه په متقابل ډول تبادله کيږي، د یو جنس خرڅوونکی نه یوازې د یو داسې شخص په لټه کې وي، چې د ده د جنس غوښتنه لري، بلکې باید د خرڅوونکي شخص دا پټیا سره سم جنس هم باید وجود ولري. د مثال په ډول: فرض کړئ، چې یو شخص غواړي، چې یو بېل په غنمو تبادله کړي، نو د غنمو د لاس ته راوړلو لپاره دغه شخص مجبور دی، چې یو بل داسې شخص پیدا کړي، چې نه یوازې

غنم د تبادلې لپاره ولري بلکې د غنمو په بېل باندې د تبادلې تمایل هم ولري. بناء پر دې ویلی شو، چې د بارتر سیستم په عین وخت کې د طرفینو تمایل غوښتنه کوي. بالاخره مشکل هغه وخت زیات شو، چې یو شخص غیرې قابل د تقسیم توکي لکه: غوا، مېړه او نور لري غواړي، چې هغه په یوه جوړه جوړابو، بوټونو، پنبې او یا نورو شيانو تبادله کړي، دلته لیدل کېږي، چې د دواړو طرفونو د غوښتنو مطابقت په یوه داسې سیستم کې د گڼ شمېر مشکلاتو سره مخامخ کېږي. له هغه ځایه، چې د متقابلې تبادلې په یوه داسې سیستم کې، چې په هغه کې د تبادلې وسیله وجود ونه لري، یو شخص نه شي کولی په فوري ډول د هغه بل شخص څخه، چې د توکو د خرڅېدو تکل لري توکي وپېري. دې ته په کتو د دوو توکو ترمنځ د متقابلې تبادلې نرخ تصادفي تعینېږي او دغه تبادلې نرخ، چې په دې سیستم کې وجود لري حقيقي نرخ نه دی او په تصادفي ډول تعین شوی دی. نو ویلی شو، چې د تبادلې وسیلې (پیسو) د نه شتون په صورت کې د کالو یا توکو خرڅوونکي او هغه دلالان، چې د زیات مقدار کالو یا اجناسو عرضه کوونکي دي هم وجود نه لري او په پایله کې بازار هم نه شي توانېدی، چې وجود ولري (1:25).

د سپما نا شونتیا

بارتر سیستم کې یو بل مشکل دا دی، چې دلته سپما په جنسي ډول وجود لري، یا په بل عبارت په دغه سیستم کې خلک په راتلونکې کې د شتمنۍ څخه د استفادې لپاره کولی شي، چې یوازې خاص اجناس پس انداز کړي. د پس انداز په دغه طریقه کې لیدل کېږي، چې د پس انداز شوي جنس د ساتنې د مصارفو او یا هم د هغوی د انبار دارۍ د مصارفو څخه صرف نظر کېږي او همدارنګه د دغه خاص جنس لرونکي د خرڅلاو په وخت کې (هغه وخت چې د پس انداز شوي جنس لرونکي د بل جنس د پېر اراده ولري) د زیاتو مشکلو سره مخ کېږي. د مثال په ډول که پس انداز د حیواناتو په شکل وي، نو لومړی دهغوی ساتنه د مصارفو لرونکي ده او دویم که چېرې دغه حیوانات مریض شي کیدای شي، چې پس انداز کوونکي ته یې د ملاحظې وړ زیان ور واوړي او حتی د ځینو شيانو ساتنه لکه ماهي، مېوه او نور به پس انداز کوونکي د زیات زیان سره مخامخ کړي (32: 63).

د وېش نا وړتیا

د بارتر سیستم بل عمده ستونزه د اشیاءو د وېش نا وړتیا وه، که د اشیاءو د تبادلې لپاره په کوم نسبت موافقه هم وشي؛ بیا هم مشکل نه حلېږي؛ ځکه هغه اشیاء، چې د تقسیم قابل نه دي؛ د هغوی د تبادلې په صورت کې بیا هم مشکل په خپل ځای پاتې کېږي د بېلګې په توګه که څوک و غواړي، چې خپل موټر و پلوري او د ده غوښتنه یا تقاضا دا وي، چې د موټر پر ځای اړین توکي و پېري د بېلګې په توګه غواړي، چې کوچنی کاروبار وکړي نو هغه زیات ډوله توکي، چې د کوچني کاروبار لپاره کارول کېږي تر لاسه کړي نو دغه خپل موټر به څنګه پرزه پرزه کوي او یا دا، چې څنګه به دی خپل موټر د کوچنیو سلګونو اجناسو په مقابل کې تبادله کړي، چې نا ممکنه برېښي او

همدارنگه که چېرته یو کوچنی حیوان له یو لوی حیوان سره بدلوو نو دا به لا ستونزمنه ځکه وي، چې د حیواناتو په وېش سره یو ژوندی جسم له منځه ځي او خپل خاصیت له لاسه ورکوي، چې په داسې حالت کې راکړه ورکړه د امکان څخه وځي او نه تر سره کیږي، چې د بارتر سیستم یوه له ډېرو سترو ستونزو څخه بلل کیږي.

د ارزښت د ذخیره کېدو وسیلې نه موجودیت

ځینې شیان موسمي شکل لري، چې باید په هماغه مهال گټه ترې پورته شي، چې زر او په کم وخت کې له منځه ځي، په دې سیستم کې بله عمده نیمگړتیا دا ده، چې ارزښت یې نه شو ذخیره کولی، په دې مانا چې توکي د زیات مهال له پاره د ساتنې وړتیا نه درلوده او شتمن هغه شخص گټل کېده، چې د ضرورتونو لپاره یې د توکو ذخیره درلوده، چې د هر شخص لپاره د دې ډول ذخیرو موجودیت نا ممکن دی، له بلې خوا د اوږدې مودې لپاره د اشیاء د ذخیرې ساتل هم ممکن نه دي؛ ځکه چې شیان موسمي جنبه لري، ذخیره کیدلی نه شي او ضایع کیږي؛ نو په دې اساس سره ویلی شو، چې بارتر سیستم کې د ځینو ارزښتونو او شیانو ذخیره کول د اوږد مهال لپاره نا ممکن دي.

د راتلونکو ورکړو لپاره د یوې وسیلې نه شتون

په دې سیستم کې د پورونو د راکړو ورکړو لپاره؛ او په آینده کې د پرداخت جریان له مشکل سره مخامخ کیږي، نو په دې اساس د دې مشکلاتو په نظر کې نیولو سره ویلی شو، چې په دغه سیستم کې د آینده ورکړو (مصرف) لپاره کومه وسیله، چې د مشکلاتو د پیداکېدو په صورت کې پرې مشکل رفع شي شتون نه درلود (34: 62-63).

د پیسو پېژندنه (تعریف)

له هغه ځایه، چې د پیسو کلمه په ورځنیو خبرو اترو کې زیات استعمال لري او کېدای شي، چې د زیاتو شیانو معنی ولري، خو د اقتصاد پوهانو لپاره بیا د پیسو کلمه ځانگړې مانا لري او پیسې یې په بېلا بېلو شکلونو تعریف کړيدي او هر عالم نظر په دندو، اشکالو، مشخصاتو او د هغو تاثیراتو او اغېزو سره پیسې تعریف کړيدي، د یو لرغوني او پخواني تعریف په اساس: پیسې هغه متاع (شي) دی، چې جنسي تبادله له منځه وړي، ځینې ورورستي عالمان پیسې هغه متاع گڼي، چې د هغه خاوند ته قدرت ورکوي، چې ځان له پور څخه په وخت خلاصوي همدا شان د پلورلو او پېرودلو په معاملو کې ازادي ولري، ځینې نور د پیسو د پېژندنې اسانه لاره د هغې دندې ته متوجه کوي او د پیسو تعریف یې په دندو پورې اړوند کړی دی، هر جنس، چې وکولی شي د (تبادلې، د زېرمې، د حسابي واحد ارزښت او د پور د اداکولو وسیلې) په توگه دندې اجراء کړي؛ پیسې گټل کیږي او ځینې بیا پیسې داسې تعریفوي: هر هغه شی، چې د اشیاءو خدماتو په مقابل کې او د پورونو د دوباره ورکړې په صورت کې په عمومي ډول د قبول وړ وگرځي پیسې بلل کیږي.

ماکس وبر Max Weber پیسې د یو تبادلوي څیز په توګه پېژني او عقیده لري، چې دغه شی په ساتلو کې هم د اقتصادي بېلابېلو مرکزونو په واسطه د تبادلې د وسیلې په حیث ومنل شي. البرت فورستمن پیسې یو قانوني غوښتنه ګنلې او په دې عقیده دی، چې دغه غوښتنه تل د فعال کېدو قابلیت لري او د فعال کېدو هدف، له قانوني غوښتنې څخه پر اجتماعي محصول باندې د کمي او کيفي دواړو اړخونو څخه عبارت دی، چې د یو تضمین شوې تبادلې د وسیلې په توګه ده، له پورتنیو تعریفو څخه داسې پایله اخیستل کېږي، چې پیسې د هغو وظایفو ته په پاملرنه تعریف شويدي.

د مارشال په نظر پیسې هغه شی دی، چې د دولت په څېر د داسې ټولو خصوصیاتو لرونکې وي، چې په هر ځای کې یې له شکه د منلو وړ او د هغو په مرسته د کالو او خدماتو راکړه ورکړه او د پورونو تصفیې صورت نیولی وي. د کول په نوم یو اقتصاد پوه په نظر، پیسې د اخیستلو د توانمندی نوم دی، چې په مرسته یې کالي اخستل کېدلی شي (34: 64-65).

د پیسو نور تعریفونه

- تشریحي تعریف Descriptive Definition

په دې تعریف کې د پیسو یوازې ذاتي څېره په نظر کې نیول شوې او په ځانګړي ډول د پیسو وظایف په نظر کې نیول شوي دي او هغه څېرل شوي دي، چې پیسې خپله څه شی دي یو اقتصاد پوه (Crowther) په خپل کتاب کې لیکي، چې هر هغه شی، چې په عمومي ډول د تبادلې د وسیلې په توګه د قبولیت وړ او په عین وخت کې د ارزښت د اندازه کولو او زخیرو کولو وظیفه په غاړه ولري. همدارنګه یو بل اقتصاد پوه (Coulborn) په نوم بیا پیسې داسې تعریف کوي: پیسې د تادیې او ارزښت ټاکلو د وسیلې په توګه تعریف کیدی شي. د اقتصادي علومو یو بل عالم (Coul) په وینا هر هغه شی، چې په پراخه توګه د تادیې د وسیلې او په عمومي ډول د پورونو د تصفیې له پاره د قبولیت وړ وي پیسې بلل کېږي. که پورته تعریفونو ته نظر وکړو نو یوه مهمه نیمګړتیا په دې تعریفونو کې لیدل کېږي، هغه دا، چې دغو پوهانو پیسې ندي تعریف کړي بلکې دوی فقط دا تشریح کړي، چې پیسې څه شی دي؟ او پورته تعریفونه وظیفوي او تشریحي تعریفونه دي، د پیسو یوه برخه یې په نظر کې نیولې ده.

۲- قانوني تعریف Legal Definition

د پیسو پدې تعريف کې د دولت له خوا د پیسو تیوری څخه استفاده شوې ده. دا په دې مانا، چې د دې تعريف له مخې د دولتي قوې په اساس یو شی د پیسو په ډول د قبلېدو وړ اعلانېږي، چې دلته یې اقتصاد پوهان داسې تعريفوي. (Professor Knap) وايي: هر هغه شی، چې د دولت له خوا د پیسو لپاره اعلان شي پیسې بلل کېږي. همدارنگه (Professor Hartley) بیا داسې نظر لري، چې پیسې باید قانوني تمایل ولري یا قانوني بڼه ولري. نو ویلی شو، چې د یوه هیواد حکومت باید یو شی د پیسو په توګه د تادیې د وسیلې لپاره څرګند کړي او په خلکو زور وارد کړي، چې د پیسو په توګه یې قبولې کړي. پیسې د قانوني تعريف له مخې یو څه تنګوالی لري ځکه، چې دولت په خلکو فشار نه شي واردولی چې پیسې ومني، دلیل دا دی، چې د یو شي لپاره، چې د پیسو په توګه استعمالېږي قانوني ملاتړ تر څنګ د خلکو ملاتړ هم ضرور دی. د مثال په توګه په ۱۹۲۳ م کال کې (مارک) د پیسو په توګه د خلکو له خوا نه و قبول شوی سره له دې، چې دولت د پیسو په توګه منځ ته راوړی و.

۳- عمومي قبولیت تعريف General Acceptability Definition

دلته د اقتصاد پوهانو یوه بله ډله، چې پیسې د هغې د عمومي قبولیت د اصطلاح سره د څو نورو وظایفو له مخې تعريفوي. Seligman پیسې داسې تعريفوي: پیسې صرف هغه شی دی، چې ټولو ته د قبول وړ وي. همدارنگه دپ یسو په باره کې D.H. Robertson بل نظر لري، هر هغه شی، چې په پراخه توګه د اجناسو د تادیې لپاره قبول کړی شوی وي. خو د پیسو له پاره هغه تعريف، چې په عمومي ډول قبول کړی شوی دی په لاندې ډول دی.

پیسې هغه شی دی، چې په باقاعده ډول په اقتصادي معاملاتو کې د تبادلې د وسیلې په توګه، د شمیرلو د واحد، اود ارزښت د ذخیره کېدو په توګه په کار وړل کېږي (9: 2-3).

د پیسو دندې

که چېرې پیسې یو صدف، د کانيي یوه ټوټه، کاغذ او یا هم سره زر وي نو په یوه اقتصاد کې درې عمده وظیفې سرته رسوي: د تبادلې وسیله، د محاسبې واحد او د ارزش زېرمه. د دغه دریو وظیفو څخه پیسې د تبادلې واحد په حیث د دې سبب ګرځي چې پیسې د سیارې شتمنۍ (اسهام، او پور پانې) څخه توپیر کړو.

۱: د تبادلې وسیله (Medium of Exchange)

نژدې د اقتصاد د مارکېټ په ټولو معاملو کې پيسې د بانکونو، سکو او يا چک په حيث د تبادلې وړ گرځي، يعنې د اخيستل شويو توکو او خدماتو په مقابل کې د ورکړې يوه وسيله شمېرل کېږي. د پيسو څخه د تبادلې د وسيلې په توگه استفاده کول په اقتصاد کې د مؤثریت د رامنځ ته کېدو او وړتياؤ د زياتوالي لامل گرځي او د اجناسو او خدماتو په تبادله کې د وخت د ضايع کېدو مخنيوی کوي. د زياتې پوهې لپاره يو بارټري سيستم په نظر کې نيسو، چې بدون د پيسو د موجوديت څخه اجناس او خدمات په مستقيم ډول د پيسو په مقابل کې يو د بل سره تبادله کېږي. فرضوو چې مصطفى د اقتصاد علم استاد دی او د اقتصاد علم پرته بل کار سره بلدتيا نه لري. په يو بارټري اقتصاد کې که چېرې مصطفى خوراک لپاره يو څه غو اړي، نو هغه بايد د دهقان په لټه کې شي، ترڅو د هغې لپاره د پام وړ غذا تياره کړي او علاوه پردې نوموړی دهقان بايد د اقتصاد د علم په لټه کې وي.

څه ډول، چې گورئ دا يو ستونزمن او وخت ضايع کېدونکی کار دی او مصطفى هم ډېر وخت ته اړتيا لري ترڅو داسې دهقان پيدا کړي، چې د علم او زده کړې علاقمند وي. په داسې حالاتو کې بهتره ده چې درس پرېږدي او په کرهڼه لاس پورې کړي، که چېرې دا کار هم تر سره نه شو نو يو داسې وخت ممکن دی، چې له ستونزو سره مخ شي او حتی له داسې ستونزو، چې ژوند يې هم په خطر کې شي. د اجناسو او خدماتو د تبادلې په موخه اړين وخت، د تبادلې د لگښتونو (راکړې او ورکړې) په نامه يادېږي. په يوه بارټري اقتصاد کې (د نېغې تبادلې پر بنسټ اقتصاد) د راکړې او ورکړې مخارج فوق العاده لوړ دي، ځکه وگړي بايد دوه ناڅاپه غوښتنې پوره کړي، هغوی بايد داسې يو کس ومومي چې له يوې خوا د هغو دارتيا وړ اجناس او خدمات ولري، او له بل پلوه د ځان له خوا اجناسو او عرضه شوو خدماتو ته اړتيا موجوده وي.

راځئ، چې و وینو که چېرې پيسې په اقتصادي سيستم کې معرفي شي بيا به څه پېښ شي، مصطفى بايد هغه څوک، چې د ده د تدريس اورېدو ته لېوالتيا ولري، د پيسو په بدله کې ورته تدريس وکړي، هغه بيا کولی شي بزگر ته (په مارکېټ کې د ده استاذی ته) مراجعه وکړي خپلې اړتياوې هغو ته د تاديه شويو پيسو په واسطه پوره کړي. دوه ستونزمنې غوښتنې، په تصادفي ډول سره حل کېږي او هغه کولی شي په کومو مسایلو کې، چې برلاسی دی هغوی ته زيات فرصت ولري. څرنگه، چې دا مثال څرگندوي، پيسې د اجناسو او خدماتو په تبادله کې د وخت د ضايع کېدو څخه د مخنيوي له لارې اقتصادي اغېزمنتيا او وړتيا لوړوي او په دې ترتيب وگړي کولی شي د زيات فرصت په لرلو سره هغه کارکې، چې په خورا ښه توگه يې ترسره کولی شي، پکې تخصص ولري. له دې امله پيسې په اقتصادي سيستم کې يوه جدي اړتيا گڼل کېږي او په واقعيت کې پيسې د غوړيو رول لري، چې د اقتصادي سيستم د څرخونو څرخول اسانه کوي. دا کار د تبادلې مخارجو د کمښت له لارې ترسره کېږي او د تخصص او د کار وېش زمينه چمتو کوي. پيسو ته اړتيا دومره جدي ده، چې نژدې ټولې ټولنې، پرته له بدوي ټولنو څخه، ورته شديد اړتيا لري.

د بشر په تاريخ کې د پيسو متفاوت ډولونه تر استفادې لاندې راغلي، چې پورته ځانگړنې يې لرلې، د امريکې يو ميانو د تسبيح دانې د پيسو په توگه کارولي او په پای کې د دوهمې نړيوالې جگړې په ترڅ کې محبوسينو، له سگرتو څخه د پيسو په توگه کار اخيست، چې تاريخي لرغونتوب لري.

۲: د شمېر وسيله (Unit of Account)

د پيسو دوهمه دنده د شمېر د وسيلې په توگه د دندې تر سره کول دي، يعنې په يوه اقتصادي نظام کې د ارزښت اندازه کول د پيسو په واسطه صورت مومي. د اجناسو او خدماتو ارزښت د پيسو په بنسټ اندازه کوو. په هماغه توگه چې وزن د کيلو گرام او يا هم واټن د ميل په اساس سنجش کېږي. د پيسو د دې وظيفې په اهميت باندې د پوهېدو په خاطر يو ځل بيا بارټري اقتصاد ته، چې په هغه کې پيسې وجود و نه لري په نظر کې نيسو. که چېرې په يو اقتصادي سيستم کې يوازې درې جنسه شتون ولري، د بېلگې په توگه شفتالو، د اقتصاد درس او سينمايي خدمات، په دې صورت کې د هغې د تبادلې لپاره په دريو بيو باندې بايد پوه وو؛ د شفتالو بيه د اقتصاد د درس په وړاندې (د يو شفتالو لپاره د اقتصاد څومره درس ورکړل شي)، د سينمايي خدماتو په وړاندې د شفتالو بيه او د سينمايي خدماتو په وړاندې د اقتصاد درس بيه، که چېرې (۱۰) جنسونه بايد د يوه جنس د تبادلې له بل سره (۴۵) بيې ولرو، د (۱۰۰) جنسونو لپاره (۴۹۵۰) بيې او د (۱۰۰۰) جنسونو لپاره بايد (۴۹۹۵۰۰) بيې ولرو.

تصور وکړئ چې څومره ستونزمنه ده، چې د خوړو په يوه پلورنځي کې، چې (۱۰۰۰) ډوله بېلا بېل توکي شون ولري، تاسې اړ وئ، چې پرېکړه وکړئ د کب يا د چرگ غوښه ارزانه ده؛ په دې صورت کې، چې د چرگ د غوښې يوه کيلو له څلور چنده کوچو او د يو کيلو کب بيه له اتو کيلو سرو بانجانو سره انډول لري، په دې اړه د دې ډاډ تر لاسه کولو لپاره، کولی شو، چې د ټولو توکو بيې سره پرتله کړو، د هر جنس بيې تر (۹۹۹) توپير لرونکو بيو رسي او کوم وخت، چې د هغې په لوستلو ضايع کېږي د تبادلې د مخارجو د شديد لوړېدو سبب گرځي. د دې ستونزې حل لاره دا ده، چې پيسې اقتصادي سيستم ته د ننه شي او ټولې بيې د سنجشي واحد پر بنسټ وټاکل شي او موږ کولی شو د اقتصاد د درس، شفتالو، او سينمايي خدماتو بيې د ډالر له رويه سنجش کړو. که چېرې په اقتصاد کې يوازې درې جنسه موجود وای، نو په هغه صورت کې پيسې د بارټري اقتصاد په نسبت د چندان اهميت څخه برخوردارې نه دي. مگر هغه مهال، چې د پيسو په موجوديت کې (۱۰) جنسونه موجود وي، نو د هغې لپاره (۱۰) قيمتونه او د (۱۰۰) جنسونو لپاره فقط (۱۰۰) قيمتونه ته اړتيا لرو. همدارنگه ک يو لوی پلورنځی فرض کړو، چې هغه کې په زرگونو نوعې د اجناسو موجودې وي، نو فقط زرگونو قيمتونو ته د هغې په مورد ضرورت دی، نه (۴۹۹۵۰۰) قيمتونو ته، په دې ترتيب د پيسو څخه په يوه اقتصادي سيستم کې استفاده د دې سبب شول، چې د راکړې او ورکړې مخارجو کموالی پيدا کړ، ځکه د هغو قيمتونو تعداد، چې په نظر راتلل کموالی پيدا کړ.

۳: د ارزښت زېرمه کولو وسیله (Store of Value)

همدارنگه پیسې د ارزښت د زېرمې په توګه دنده تر سره کوي یعنې د وخت په جریان کې د پېرودلو د ځواک له زېرمتون څخه عبارت دی. د ارزښت یوه زېرمه د پېرودلو د ځواک د ساتنې لپاره عاید ترلاسه کولو او د لګښت تر مهاله ترې ګټه اخیستل کېږي. د پیسو دا دنده له دې امله ګټوره ده، چې موږ نه غواړو سمدلاسه د خپل عاید ډېره برخه له لاسه ورکړو، بلکې دا غوره بولو تر هغه چې د مصرف وخت یا تمایل پیدا کوو، هغه زېرمه کړو. یوازې پیسې د ارزښت زېرمه کولو وسیله نه ګڼل کېږي، بلکې د شتمنۍ هر قلم (پیسو، اسهامو پانې، قرض پانې، ځمکه، کور، هنري کړنې او یا جواهر) کېدی شي، چې د ثروت د زېرمې په حیث ترې ګټه واخستل شي. د دې څخه ډېرې شتمنۍ شته چې د ارزښت په زېرمه کولو کې د پیسو څخه د خورا زیات ګټورتوب لرونکي دي، دا شتمنۍ د زیاتې ربحې نرخ نظر د مالکینو پیسو ته پرداخت کوي او خپل مالک ته ښه خدمات چمتو کوي، که چېرې دا شتمنۍ د ارزښت د زېرمې لپاره ښه والی لري، نو خلک ولې په معمولي توګه پیسې زېرمه کوي؟ د دې پوښتنې ځواب یوه مهم اقتصادي مفهوم، یعنې نغدېدونکي ځواک ته ورګرځي، چې عبارت د اسانتیا او نسبي سرعت څخه دی، چې یوه شتمنۍ د هغو په واسطه د تبادلې په یوه بله وسیله بدلیږي. د نغدېدونکي ځواک یا په پیسو د تبدیلېدو وړتیا د لوړ مطلوبیت لرونکې ده. پیسه د خورا زیات سیالیت لرونکي ده، ځکه په بازار کې د اجناسو او خدماتو د پېرودنې لپاره په یو بل شي د تبدیلېدو اړتیا نه لري، نورې شتمنۍ په پیسو د تبدیلېدو له امله د تبدیلېدو مخارج مني، کله چې تاسې خپل کور پلورئ باید دلال یا منځګړي ته د کمیشن په نامه پیسې ورکړئ (چې دا معمولاً د خرڅلاو د بیې له ۵ تر ۷ سلنې وي). که چېرې تاسې د بیړنۍ یا د یوې لپاره نغدو پیسو ته اړتیا ولرئ، تاسې ښايي اړ وئ، چې د تادیاتو لپاره خپل کور په کمه بیه وپلورئ. دا حقیقت، چې پیسې په ټولو دارايي ګانو کې تر ټولو لوړ نغدېدونکی ځواک لري، دا توضیح کوي چې وګړي ولې له ځانه سره د هغو ساتنې ته میلان لري، سره له دې د ارزښت د زېرمې په توګه د خورا زیات جذابیت لرونکي نه دي. دا چې پیسې ترکومه حده یوه ښه او ارزښت لرونکې زېرمه ګڼل کېږي؛ د بيو له کچې سره تړاو لري، ځکه د هغو ارزښت د بیې د کچې له مخې ثابت پاتې کېږي. د مثال په ډول د بيو د کچې دوه چنده کېدل په واقعیت کې د پیسو د ارزښت کمښت د هغو نیمایي ته دی برعکس د بیې د ارزښت کمښت د هغو نیمایي حد ته، په حقیقت کې د پیسو د ارزښت د دوه چنده کېدو څرګندونه کوي. دانفلاسیون په شتون کې، کله چې د بيو کچه په ګړندی توګه زیاتوالی مومي، پیسې هم په چټکۍ خپل ارزښت له لاسه ورکوي او وګړي هم د دې لیوال نه دي چې خپله دارايي د پیسو په ښه وساتي، مخصوصاً دا په هغه وخت کې ډېره حقیقي ده، چې انفلاسیون ډېرشدید وي او د بې قبضې انفلاسیون په نوم یادېږي، په اقتصاد کې رامنځ ته کېږي. دا انفلاسیون (پرسوب) وروسته له لومړۍ نړیوالې جګړې په المان کې رامنځ ته شو، چې ځینې وخت د هغه نرخ په میاشت کې له (۱۰۰۰) سلنې زیاتېدو. وروسته دا بې قبضې تورم په (۱۹۳۳) کال کې د بيو کچه له (۳۰) ملیاردو څخه زیاته وه، چې د دوو مخکینيو کالونو سره یې سمون درلود، د بېلګې په ډول په وروستيو ورځو کې دا ډول تورم (پرسوب) د یوې وچې

ډوډۍ د پيرودنې لپاره يوې لاسي گاډۍ ته اړتيا وه. په هغه وخت کې پيسو داسې خپل ارزښت له لاسه ورکاوه، ان داچې کارکوونکو د ورځې څو ځله رخصت اخيست، د دې لپاره چې مخکې له دې نه، چې د دوی د تر لاسه مزد خپل ارزښت له لاسه ورکړي خپل د اړتيا وړ توکي وپېري. هېڅوک دې ته حاضر نه وو چې پيسې له ځانه سره وساتي، له دې امله په معاملاتو کې پيسې به له حده زياته رالوبدلې وې او بارېري اقتصاد (جنس په جنس سودا کول) بېرته تسلط موندلی ؤ او په هماغه توگه، چې انتظار ايستل کېدو، توليد په جدي توگه کمښت موندلی ؤ (30: 9-5).

۴: په راتلونکي کې د پورونو د اداکولو وسيله

د خلکو او افرادو مالي تعهدات د پيسو په واسطه تاديه او تصفيه کېږي او د دې دندې په واسطه پيسې د پورونو د تاديې يوه وسيله کېدای شي او هېڅوک نه شي کولی د پور په ادا کولو د هغه د منلو څخه انکار وکړي؛ مگر دا واضحه ده، چې د پولي تورم په شرايطو پورې (داين) خساره مند کېږي، د پيسو وظيفه د ارزښت د ذخيرې د وسيلې په عنوان او د هغې په ادا کولو زيانمنه کېږي (34: 71).

د پيسو ځانگړنې

۱: عام اعتبار او قبوليت: خلک يو شی هغه وخت قبلوي، چې هغه نوروته هم هغه شان د منلو وړ وي او دمتبادل مقصد لپاره د استعمال وړ وي، د يو شي لپاره عام اعتبار دهغه په خپل قېمت يا حکومت په سرپرستۍ پورې او د حکومت په ضمانت حاصلېږي.

۲: د ټيکاؤ وړتيا: هغه شی چې د پيسو په ځای استعمالېږي؛ بايد مستحکم او ټينگ واوسي؛ په دې معنی، چې د هغې د خرابېدلو په مورد کې تشویش موجود نه وي، چې د زړېدو او يا ویشلو سره خپل ارزښت د لاسه ور نه کړي.

۳: د لېږد وړتيا: هغه شی، چې د پيسو په ځای کارول کېږي بايد د انتقال امکانات يې اسانه او په لږ حجم سره د زيات ارزښت څښتن وي.

۴: د وېش وړتيا: هغه شی، چې د پيسو لپاره کارول کېږي، بايد په کوچنيو برخو د تقسيم قابليت ولري؛ تر هغې پورې چې په مرسته يې د لږ ارزښت لرونکي شيان واخيستل شي.

۵: د ارزښت ساتنې وړتيا: هغه شی، چې د پيسو په ځای استعمالېږي؛ بايد په ارزښت کې يې ثبات شتون ولري ځکه، چې د هغې په ارزښت کې د تغيراتو په اساس د نورو شيانو ارزښت سم نه شي اندازه کېدلی او د داسې شي ارزښت د ذخيره کولو او تاديې د وسيلې په توگه نه شي استعمالېدلی.

۶: یوشانوالی: کوم شی چې د پیسو په ځای دنده سرته رسوي؛ په کوچنیو ذرو د وېشلو په صورت کې ټولې زرې یو شان اوصاف ولري او په ارزښت کې یې کموالی را نه شي.

۷: د پېژندلو وړ وي: هغه شی؛ چې د پیسو په ځای استعمالیږي؛ باید په اسانۍ سره و پېژندل شي، که نه وي؛ نو د پېژندلو لپاره یې وسایلو ته اړتیا ده، چې ستونزې رامنځ ته کوي نو باید په اسانۍ وپېژندل شي.

۸: نرموالی ولري: هغه شی، چې د پیسو په ځای استعمالیږي، باید نرم وي، چې په وړو سیکو بدل او نښان پرې ثبت کړی شي.

۹: لږې پیدا کېدونکې وي: مناسب کموالی د یو شي دارزښت استحکام سبب گرځي، مثلاً د اوبو تبادلولي ارزښت د صفر سره برابر دی ځکه، چې اوبه په ډېره زیاته اندازه پیدا کیږي.

۱۰: افاده او ذاتي ارزښت ولري: دپورتنیو خواصو په نظر کې نیولو سره نتیجه اخیستل کیږي، چې طلا او نقره د نورو ټولو اجناسو په نسبت دا صفتونه زیات په ځان کې لري او په دې اساس په نړیواله سطحه هغوی ته د پیسو مقام حاصل شوی، باید علاوه کړو، چې د منظم پلان او کنترول په صورت کې کاغذي پیسې هم د ذکرشویو صفتونو لرونکې دي (34: 68-70).

په عموم کې د پیسو گټې او اهمیت

د یوه شي ارزښت تر دې پورې ځانگړی کیږي، چې د هغه د استعمال په پایله کې د افرادو لپاره انفرادي گټه او بلاخره ملي اقتصاد ته څه گټه لري، د اشخاصو لپاره د پیسو شته والی په بېلابېلو سیمو کې گټور دی، چې په لاندې ډول په یو څو نقطو کې ورته کتنه کوو:

۱: د پیسو په مرسته اشخاص د خپلو ضرورتونو له قیمتونو څخه اگاهي پیدا کوي او د خپلو عایداتو په نظر کې نیولو سره په داسې توگه ضروري څیزونه لاس ته راوړي، چې د زیات ډاډ لامل وگرځي او د بلې خوا د وسایلو د محدود والي په اساس د قیمتونو د اگاهۍ په صورت کې انسانان د خپلو ضرورتونو درجه بندي او د هغې لپاره اقدام کوي .

۲: د پیسو د شته والي په صورت کې اشخاص د خپلو ضرورتونو د رفع کولو په خاطر د انتخاب له ازادۍ څخه گټه اخیستلی شي او د اشخاصو ترمنځ د ضرورتونو د نه مطابقت مشکل حلېږي .

۳: دناځاپي ضرورتونو د تغير په خاطر خلک ذخيره کوي ، د پيسو يو عمده خاصيت د نا معلومې مودې لپاره د هغې ذخيره کول دي ، چې کوم مصرف په دې صورت کې نه راځي ؛ بلکې د اضافه عايد دلاس ته راوړلو لپاره وسيله هم گرځېدلې.

۴: پيسې د اقتصادي انکشاف سبب گرځي ، د جنسي تبادلې په صورت کې د اشخاصو د ضرورتونو نه مطابقت يو عمده مشکل ؤ ، چې د پيسو په منځته ته راتگ سره حل او د کاروبار وېش سبب وگرځېده او په خپله د کار وېش د اقتصادي پرمختگ لپاره وسايل برابر وي .

۵: کله چې پيسې د تبادلې د آلې په توگه استعمال شي نو د ملکونو تر منځ هم د اجناسو په تبادله کې اسانتيا رامنځته کېږي ، يو ملک هغه اجناس ، چې خپله يې نه لري ، د پيسو په بدل کې د نړۍ له هر گوټ څخه را غوښتلی شي نو ویلی شو ، چې پيسو نړيوالې سوداگرۍ ته هم وده او ترقي ورکړې ده .

۶: د ارزښتونو ذخيره او د اندازه گیرۍ د وسيلې په توگه پيسې د دې سبب شويدي ، چې اشخاص خپل اضافي اجناس د پيسو په شکل ذخيره کړي .

۷: د پيسو په صورت کې اشخاص د خپلو عايداتو يوه برخه د توليدي هدفونو په منظور جدا کوي او په دې توگه د پانگې اچونې په زياتوالي سره د دولت د پيداينبت اندازه زياتېږي ، چې د کاروبار د ساحې د پراختيا او دخلکو د ژوند سطحې لوړوالي سبب گرځي .

۸: د پيسو په مرسته د پوړونو په جريان کې ډېره اساني رامنځ ته شوې ، که اشخاص د محدودو وسايلو په مرسته خپل ضرورتونه نه شي رفع کولی ؛ نو د پيسو په شکل د پور اخيستلو په پايله کې خپل ضرورت رفع کولی شي ؛ همدارنگه کېدای شي ، چې په ټولنه کې ذهين اشخاص شتون ولري ، چې د پانگې د نشتوالي له امله د هغوی استعداد څخه گټه نه اخيستل کېږي ، چې د پيسو په رامنځ ته کېدو سره دې ډول اشخاصوته د پانگې د برابرولو او د کاروبار څخه د گټې پور ته کولو امکانات برابرېږي (34 : 66-68) .

په پانگه وال اقتصادي نظام کې د پيسو رول

۱- د توليد تصميم

توليد په اصل کې د پيسو د رواج له وجې سهولت وموند ، پيسې کولی شي د شتمنۍ تشکل د هغه چا په لاس کې ورکړي ، چې توليد کولی شي . همدارنگه داسې کمپنۍ شته ، چې کولی شي د توليد مختلف عوامل په کار واچوي ،

چې په راتلونکې کې د هغوی اجناسو او خدماتو ته تقاضا لیدل کېږي او همدارنګه دوی هم د پیسو په شکل نورو ته تادیات کوي، که چېرې اجورې د اجناسو په ډول صورت ونیسي نو معلومه ده، چې د اجناسو تبادله په محدود ډول سره صورت نیسي او تولید به هم په کمه اندازه صورت و نیسي.

د پیسو څخه بغیر په زیاته پیمانه تولید صورت نه شي نیولی نه کنټرول کیدای شي او نه په اقتصادي او موثره توګه صورت نیولی شي دا تصمیم، چې څه شی ؟ چېرته؟ کله ؟ او څومره تولید شي؟ ټول د پیسو په واسطه رهبري کېږي. مانا دا، چې دلته د پیسو اندازه ضرور ده چې اجناس او خدمات پرې سره تبادله کېږي او ویلی شو، چې د تولید مصارف هم د پیسو په واسطه تخمین کېږي، ګټه او تاوان هم د پیسو په اساس معلومېږي همدارنګه خلک خپله سپما په بانکونو کې نورو خلکو ته د تولید په خاطر تصدیو ته ورکوي .

۲- مصرف نمونه

د ادم سمیت په وینا لګښت د اقتصادي معاملاتو هدف دی پخوا وختونو کې د انسانانو غوښتنې (تقاضا) محدوده او دغه محدودیت د دې سبب شوی دی، چې د لږو اجناسو په مصرف اکتفا وکړي د پیسو په پیدا کیدو سره د اجناسو په تبادله کې اسانتیا رامنځ ته کړي، چې د انسانانو غوښتنو ته ځواب و وایي.

د پیسو په نه موجودیت کې زیات مصرفي اشیا زموږ د مصرف په سیټ کې نه وو شامل او مصرف به مو په ښکته کچه تر سره کولو، د پیسو عمومي قبولیت او د هغې پراخه استعمال د تبادلې د وسیلې په توګه موږ ته دا فرصت را کوي تر څو زیات شیان د خپل مصرف په لستونو کې شامل کړو. هغه پیسې چې د عاید په ډول لاس ته راځي په دې ډول ترتیب کېږي، چې څومره اندازه یې سپما څومره اندازه سرمایه گذاري او څومره یې په مصرف ورسېږي ټول د یوه هیواد او د شمېرلو د واحد په واسطه بیانېږي.

د معاملاتو تبادله

په غیرې پولي اقتصاد کې د اجناسو تبادله ډېره مشکله او نا ارامه وه خلک د دوه اړخیزه غوښتنو د تصادف سره مخامخ ؤ. همدارنګه په دغه وخت کې د ارزښت د اندازه کولو عمومي واحد وجود نه درلود، چې پیسو استعمال د بارتر دغه نیمګړتیا له منځه یوړه، پیسې د تبادلې د وسیلې په توګه په زیاته اندازه د اجناسو تبادلې ته لاره هواره کړه

چې د تبادلې پروسه يې په دوه برخو يانې خرڅول او اخستلو باندې وېشله او په دې اساس يې د اجناسو او خدماتو په جريان کې د اخستونکي څخه خرڅوونکي ته اسانتيا رامنځ ته کړه .

د وېش میتود

د تولید د څلورو عواملو په یو ځای کېدو سره هر کال د اجناسو مجموعي تولید د یوې ټولنې له پاره صورت نیسي د تولید دغه عواملو ته لکه د جایداد له پاره کرایه ، کارگر لپاره مزد ، په سرمایه سود او د متشبت لپاره ګټه خپله برخه د پیسو په ډول تادیه کیږي. که چېرې د تولید هر عامل ته د هغه برخه د خام تولید په شکل (چې پیسې نه وي) ورکړل شي نو د وېش موضوع یې د مشکلاتو څخه خالي نه ده. د مثال په ډول که چېرې ټوکر تولیدوونکی د تولید هر عامل ته خپله برخه د ټوکر په شکل ورکړي نو یوه اندازه ستونزي را ولاړولی شي. ولې لکه څنګه، چې پیسې په عمومي ډول د قبول وړ دي او تبادلې وسیله ده او په عین وخت کې د اندازه کېدو وسیله هم ده او همدارنګه ارزښت زخیره کوي نو په دې لحاظ د ملي ګټو ویش د تبادلې د وسیلې په توګه د ویش په پروسه کې تر زیاته حده اسانتیا رامنځ ته کړې ده. د جیون په وینا (پیسې) د تبادلې د کارونو په غوړولو کې په مناسب وېش او په بیا بیا وېش کې ښه کردار ادا کوي.

په عامه مالي ساحو کې

پیسې په عامو مالي ساحو کې با ارزښته خدمت وړاندې کوي همدارنګه پیسې په یوه هیواد کې د اقتصادي وسیلې او د اجتماعي عدل (د مالیې ټولولو) په توګه عمل کوي. پیسې د دولت سره د هغه د مقاصدو په لاسته راوړلو کې مرسته کولی شي دولت په اسانۍ سره کولی شي، چې د پیسو په وسیله د دولت عایدات راټول کړي او د خلکو د رفاه لپاره یې په مصرف ورسوي.

په بانکي محیط کې

څرنګه، چې پوهیږو پیسې د مختلفو تادیاتو د وسیلې په توګه خدمت کوي او همدارنګه د پیسو د خرید په قدرت عمومي اعتماد د دې سبب شوی، چې د کړېدېت په ساحه کې لوړ مقام ونیسي پور ورکوونکي کولی شي، چې

محفوظه فضا کې پور ورکړي او برعکس له دې سببه ویلی شو، چې پیسو د بانکدارۍ او کریدیتي سیستم رامنځ ته

کړی دی (9: 11-13) .

دویم څپرکی

د پیسو بڼې

Forms of Money

د پیسو تکامل صرف یوې پېښې ته نه منسوبیږي تاریخي دلایل ښیي، چې د پیسو تکامل د انسانانو د اقتصادي ضروریاتو په اساس صورت نیولی دی لکه څرنګه، چې مخکې یادونه وشوه په لرغوني اقتصادي پرمختګ کې مختلف اجناس لکه ماهي، چاقو، او داسې نور د ارزښت د واحد په توګه استعمالېدل چه وروسته غیږې سکې شوي فلزاتو د تبادلي د وسیلې په توګه ځای ونیوه د پیسو په تکامل کې معیاري سکې او غیږې معیاري سکې تر منځ اوږده مرحله موجوده وه او نن ورځ کاغذي پیسې، بانکي پیسې زموږ د تبادلي د وسیلې لویه برخه تشکیلوي، د اقتصاد پوهانو له خوا دې ټولو پړاوونو ته په کتو یا د پیسو د تکامل د مرحلو په اساس پیسې په عمومي ډول په لاندې درې عمده برخو ویشل شوي دي.

1. فلزي پیسې

2. کاغذي پیسې

3. بانکي پیسې

۱. فلزي پیسې

فلزي پیسې د سرو زرو، مس او نیکل د سکې څخه تشکیل شوې دي فلزي کرنسي د وزن، ښایست او ارزښت له پلوه توپیر لري ټولې فلزي سکې په دواړو مخونو سکې کېږي تر څو د تورلو او ټوټه کیدو څخه یې مخنیوی وشي. فلزي پیسې د پوره بدن یا بادي لرونکې وي، پوره بدن (Full Body) په دې مانا، چې د هغې اسمي او ذاتي ارزښت سره یو شی وي لکه د سرو زرو او سپینو زرو سکې، چې د هغوی اسمي او ذاتي ارزښت په خپل وخت کې یې چلښت درلود یو شی ؤ. خو باید یادونه وشي، چې اوس وخت کې هېڅ هېواد د سرو او سپینو زرو سکې څخه استفاده نه کوي. د پیسو مربوط هر ډول فعالیت د دولت په غاړه دی همدارنګه البته پرته له تجارتي فعالیتونو څخه، چې خصوصي سکتور یې هم کولی شي. همدارنګه دولت د سکې د مهر کولو انحصار له ځانه سره لري او د پولې واحد د ارزښت د اعلانولو وظیفه په غاړه لري .

ټوکن پیسې یا فلزي سکې

ټوکن پیسې کومکي یا فرعي پیسې دي، چې د هغې اسمي ارزښت د هغې د ذاتي ارزښت څخه لوړ وي او دا چې عمومي ډول د تادیې لپاره قانوني پیسې دي، لکه فعلا د فلز سکې، چې کېدای شي له مسو، اوسپنې یا له نورو فلزاتو جوړې وي خو ذاتي ارزښت یې له اسمي ارزښت څخه کم دی.

۲- کاغذي پیسې

د کاغذي پیسو اصطلاح هغو نوټونو ته منسوبیږي، چې د دولت او یا مرکزي بانک له خوا نشر شي. د کاغذي پیسو استعمال په ډېره پراخه پیمانه وجود لري ځکه، چې د تبادلې د وسیلې په توګه ډېره اسانتیا رامنځ ته کوي. د کاغذي پیسو ډولونه په لاندې ډول دي.

الف - نماینده کاغذي پیسې

د هغو پیسو څخه عبارت دي، چې په بشپړه توګه فلزي زخیږه لري، د بانک نوټونو لرونکي کولی شي د غوښتنې په وخت کې یې په فلزي پیسو تبدیلی کړي. په دې مانا، هغه پیسې، چې خلک یې ځان سره لري او یا مارکېټ کې موجودې وي، په هره اندازه، چې وي د هغوی سره په مساوي کچه سره زر هم په مرکزي بانک کې باید موجود وي تر څو کله، چې مراجعین و غواړي خپلې کاغذي پیسې له سرو زرو سره بدلې کړي نو مرکزي بانک زېرمه باید دا توان ولري، چې د خلکو غوښتنې پر ځای کړي. د بېلګې په ډول که چېرته مارکېټ ته مرکزي بانک ۱۰ لس ملیارده ډالر نشر کړي نو په همدې کچه د سرو زرو پښتوانه هم باید مرکزي بانک له ځانه سره په زېرمه کې ولري.

ب - د تبدیلیدو وړ کاغذي پیسې

هغه کاغذي پیسې دي، چې د تقاضا په وخت کې په سکو تبدیلیدای شي د تبدیلیدو وړ کاغذي پیسې دي. دولت او نور عامه صلاحیتونه، چې کاغذي کرنسي خپروي د دې شاته مساوي ارزښت زخیږه وجود نه لري ځکه، چې هغه پوهیږي، چې ټول کاغذي نوټونه په عمومي ډول په عین وخت کې د تبدیلیدو لپاره نه وړاندې کیږي.

ج - حکمي کاغذي پیسې

هغه پیسې دي، چې د غوښتنې په وخت کې په طلا او سپینو زرو د تبادلې وړ نه وي، چې د خپرېدونکو صلاحیتونو په واسطه اعلان کړی شوی وي، چې په عمومي ډول د تبادلې د وسیلې په توګه د کارول شویو پیسو ارزښت هیڅ وي.

د کاغذي پیسو ګټې

۱- اقتصادي

د کاغذ د معیار لاندې مرکزي بانک د کاغذي پیسو لپاره سره زر او سپین زر د ځانه سره نه ساتي او همدارنګه د چاپ لګښت یې ډېر کم وي نو پدې اساس کاغذي پیسې د پولي معیار لپاره اقتصادي شکل لري.

۲- د پیسو د عرضې ارتجاعیت

څرنگه چې د پیسو عرضه د سرو او سپینو زرو ملاتړ نه لري نو په دې اساس د پیسو د نشر مقامات په اسانۍ سره کولی شي، چې د پیسو عرضه د هېواد د تجارت او صنعت د اړتیا سره سمه کنټرول کړي.

۳- اقتصادي پرمختګ

د کاغذ د معیار لاندې پولې مقامات د پولې پالیسۍ په جوړولو کې ازاد دي نو په دې اساس د پیسو د نشر اداره په داسې ډول صورت نیسي، چې د هېواد د تولیدي منابعو څخه اعظمي استفاده وشي تر څو اقتصادي پرمختګ رامنځ ته کړي.

۴- د داخلي قیمتونو ثبات

د کاغذي پیسو اداره کوونکي کولی شي، چې د پیسو د نشر کموالی او ډېروالی د اقتصادي حالت په نظر کې نیولو سره اداره کړي، چې د دې په واسطه د قیمتونو داخلي سطحه ثبات موندلی شي.

۵- په بیړني حالت کې مرسته کوونکې

په بېړنیو حالاتو کې کاغذي پیسې ډېرې ګټورې ثابتېږي لکه د ځینو اقتصادي بحرانونو په وخت کې یا هم د ځینو طبیعي پیښو په حالت کې زیاتې ګټورې ثابتېږي ځکه ډېر زر پولې مقامات تصمیم نیسي او حالات تر خپل کنټرول لاندې راولي، ځکه که چېرته بارتر سیستم وای نو د هغو ستونزو له امله، چې لري یې په کم او بېړني وخت کې به د اړتیا وړ اجناس نه شول تر لاسه کېدای.

۶- یو شان کیفیت

د کاغذي پیسو بله ګټه دا ده، چې یوشان کیفیت لري مانا دا، چې داسې نه ده چه د پیسو یو نوټ په ښه کیفیت او بل یې دومره ټیټ کیفیت ولري، چې چاته د قبول وړ هم نه وي یا د جنسي پیسو په شان، چې د بېلابېلو شکلونو او کیفیتونو (لرګي، څرمې، تیږو او هډوکو شکل) درلودونکې وې.

د پیسو تقصیر یا ناوړتیا

۱- انفلاسیون خطر

د کاغذي پیسو په عرضه کې زیاتوالی دومره مشکل کار نه دی ځکه، چې د کاغذي پیسو په نشر کې د سرو او سپینو زرو څخه د پښتوانې په ډول کار نه اخستل کیږي نو په مالي چارو کې به غوري کولی شي د نورو مشکلاتو سره سره د اجناسو په قیمتونو کې زیاتوالی رامنځ ته کړي.

۲- د داخلي قیمتونو بې ثباتي

د نړۍ زیات هیوادونه په کاغذي پیسو معاملات تر سره کوي او په یقیني ډول دوی د داخلي قیمتو نو ثبات لاس ته نه شي راوړلی، چې د دی سیستم لاندې په قیمتونو کې زورور داخلي نوسان وجود لري.

۳- د بې پروایۍ وېره

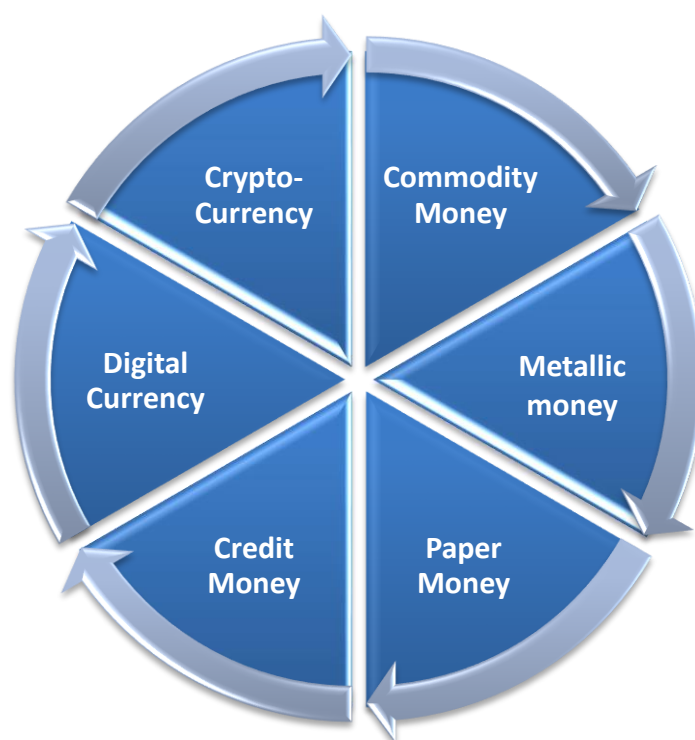
کاغذي پیسې په هغه وخت کې گټورې ثابتېدای شي، چې په موثره توګه اداره شي که چېرې پولي صلاحیت لرونکي مقامات د پیسو د خپرېدو څارنه ونه لري نو د دې خطر شته، چې انفلاسیون رامنځ ته شي.

۴- د هېواد په حدودو کې استعمال

څرنگه، چې د کاغذي پیسو ذاتي ارزښت هېڅ او یا صفر دی او کیدای شي په هغه هېواد کې استعمال شي، چې په کوم کې نشریږي او بهر د هېواد څخه صرف هغه کرنسي استعمالیږي، چې ثبات ولري. که چېرته سرو زرو ته وکتل شي د سرو زرو دوران کې دا محدودیت هېڅ موجود ځکه نه و، چې سره زر د نړۍ په هر ګوټ کې د منلو وړ دي، که چېرته ځینې سکې په خپل هېواد کې و نه منل شي نو د ذاتي ارزښت په لرلو سره یې په بهرني هېواد کې هم مني ځکه سره زر د هغوی د خواصو په اساس په مختلفو صنعتونو کې د کارولو وړ دي (9: 27-28).

د پیسو تکامل پړاوونه (Evolution of Money)

د انساني تمدن لومړی پړاو، چې هلته د پیسو هېڅ استعمال موجود نه و، نو کورنیو تقریباً خپل احتیاجات په خپله رفع کول. هرې کورنۍ خپل تولیدات په خپله مصرفول، د اجناسو تبادلي ته ضرورت نه و، ځکه، چې پیسو ته ضرورت نه پېښېدو. د وخت په تېرېدو ضرورت احساس شو، چې د اجناسو مستقیمه تبادله باید صورت ونیسي، چې بارتر سیستم رامنځته شو. نو لومړۍ پیسې، چې منځته راغلي او د اجناسو د تبادلي لپاره قبولې شوې، جنسي پیسې وې. کله چې ټولنو انکشاف وکړ، د پیسو نور اشکال د پیسو د تبادلي سیستم ته داخل شول، چې په سلسله سره یې لومړنۍ پیسو د لاندې دورو په طی کولو سره تکامل موندلی دی.

جنسي پیسې (Commodity Money)

پخوا زمانو کې په لومړنيو ټولنو کې پیسو په جنسي شکل وجود درلود او په دې ترتیب، خاص اجناس به د پیسو په عنوان په نظر کې نیول کېدل، خو دا، چې کوم جنس کولی شول د پیسو په حیث خپله دنده سرته ورسوي، د مختلفو عواملو تأثیرات وو لکه: آب هوا، د ټولنو د استقرار محل، او همدارنگه د ټولنو فرهنګي او اقتصادي توسعه. د مثال په ډول هغه ټولنې، چې د دریابو په څنډو کې به یې ژوند کاوه، صدف او یا هم د ماهي نیونې چنگک یې د تبادلې دوسیلي په حیث استفاده کول، په سرد سېرو مناطقو کې لکه سایبیریا او یا هم آلاسکا د حیواناتو پوستکي د پیسو د

واحد په عنوان استفاده کېدل، همدارنگه هغه ټولنې، چې په گرمسیرو مناطقو کې یې ژوند کاوه د فیل غاښونه یې د پیسو په عنوان استفاده کول. هغه اجناس، چې په مختلفو ټولنو کې د پیسو په عنوان په نظر کې نیول شويدي د مختلفو ټولنو په پراختیا پسې هم تړاو لري. څرنگه چې حیوانات هم د شتمنۍ یو مهم شکل بلل کیږي، نو په لومړنیو زراعتي ټولنو کې څاروي د پیسو په حیث استفاده کېدل او تقریباً په ټولو معتدلو مناطقو لکه: اروپا، آسیا او افریقا کې غواوې د تبادلې د وسیلې په حیث قبولې شوې وې. د اوږدې مودې لپاره د جهان په پراخو مناطقو او اولیه ټولنو کې غواوې او مېړې د شمار د واحد په حیث په کار وړل کېدې. په پخواني ایران کې به ډاکترانو د خپلو بېمارانو څخه د تداوی، دارو او نورو مربوطه خدماتو په مقابل کې د غواؤ او مېړو غوښتنه کوله. رومیانو هم د عیسی(ع) د میلاد څخه څلور پېړۍ مخکې خپل پرداختونه د مېړو او غواؤ په حساب ورکول، په هر حال د حیواناتو څخه د پیسو په عنوان استفادې زیات شمېر مشکلات له ځانه سره لرل یعنې لومړۍ دا چې حیوانات د معیار لرونکي نه وو، دوهم دا، چې نه یوازې د حیواناتو د ذخیرې مشکل ؤ، بلکې د مصارفو لرونکي هم وو، له دې پرته د قیمت تغیر، د وېش نه وړتیا او همدارنگه د هغې په حمل او نقل کې ستونزې، ټول هغه مشکلات دي، چې د حیواناتو څخه د پیسو په حیث د استفادې په وخت کې منځ ته راځي.

لاندې جدول د جنسي پیسو ځینې مهمې نوعې، چې د تاریخ په اوږدو کې په مختلفو ټولنو کې د هغې څخه استفادې صورت نیولی دی راښیي.

اوسپنه	وزه	د گني اوبه
مس	د دریایي کیشپ پوستکي	دانگورو کلکې اوبه
وړیژې	د دریایي خنځیر غاښونه	تنباکو
څرمن	د نهنگ غاښونه	زراعتي وسایل
جوار	د فیل غاښونه	سره زر
آس	د دارکوب پوستکي	سپین زر
مېړه	بنکې(پخې)	چاقو
خنځیر	شیشه	کاغذ
پوستکي	ځلېدونکي صدف	سگرت

مالگه	غلې دانې	
-------	----------	--

څرنگه چې لیدل کېږي په مختلفو ټولنو کې د پیسو په حیث استفاده جنسي شکل لري او په همدې دلیل ورته جنسي پیسې وايي. په حقیقت کې د پیسو د تحول تاریخ د جنسي پیسو (سکې، سره زر او سپین زر) څخه حرکت موندلی او تحریري پیسو لکه: د بانکونو جاري حسابونو ته رسیږي (32: 21-23).

فلزي پیسې (Metallic Money)

فلزي پیسو هم د راکړې ورکړې په جریان کې، د اوږد مهال لپاره د اهمیت څخه ډک رول ادا کړی دی او اتلس پېړۍ یې په دغه جریان باندې حاکمیت لرلی دی. فلزي پیسې، چې په لومړیو کې د مختلفو فلزاتو څخه تشکیل شوې وې، په مختلفو شکلونو سره د تبادلي په دوران کې داخلي شوې وې او د هغه مهال احتیاجات یې رفع کړي وو. دغه فلزات کله برونز، کله اوسپنه او کله هم نور فلزات، چې په هغه مهال کې ممکن وو، د سکو په ډول قبول شوي او سکې پرې وهل شوې دي او د تبادلي په جریان کې یې شمولیت حاصل کړی دی. د پیسو په حیث د سرو او سپینو زرو منځ ته راتگ د تبادلي په ډگر کې یو بې مثاله حرکت شمېرل کېږي، چې دغه دوران په لوړ حد کې قرار لري او د انسانانو د ژوند د سطحې د لوړوالي سبب شوې دي. دغه دوه فلزونه د مشخصو خصوصیاتو له برکته په خپل ذات کې توانېدلي دي، چې زیات کالونه د پیسو په ډول و کارول شي (35: 69-70).

کاغذي پیسې (Paper Money)

د فلزي سکو له وهلو وروسته، بل مهم انکشاف، چې د پیسو په تاریخ کې منځ ته راغلی دی، کاغذي پیسې دي، چې خپله د پیسو اختراع ته په کتو سره د مختلفو اړخونو څخه عمده اهمیت لري. مگر دغه پیسې له خپلو ټولو امکاناتو سره په هېڅ صورت د یو منفرد نوښت گر د مغزو محصول نه و؛ بلکې د معینو تاریخي شرایطو په نتیجه کې یې په تدریجي توګه پراختیا موندلې ده. کاغذي پیسې د ارزښت له هغه کاغذي نښو څخه عبارت دي، چې د جریان په ساحه کې واقعي پیسې (طلا او نقره) تعویض کوي، چې د دغه محصول (پیسو) د منځته راتگ لپاره درې ډوله مقدمات او شرایط موجود وو، چې عبارت دي له: د قیمتي فلزاتو د قانوني جریان قانونمندی، د پیسو د وظیفې ځانګړتیاوې د تبادلي د وسیلې په توګه او د ټولنې د تاریخي تکامل شرایط. لومړی بحث چې د قیمتي فلزاتو په پولي جریان پورې تړاو لري، چې طلايي سکې یو له بل سره سولېږي او په تدریج سره هغه په کم ارزښته سکو باندې بدلېږي، پیل کوو. پیسې د تبادلي د وسیلې په حیث د دندې په سرته رسولو کې د لنډ مهاله او موقتي منځګړي رول لوبوي او په هغه لاسونو کې لویږي چې خپل کالي او شيان د نورو شيانو د لاس ته راوړلو په موخه پلورې. (جنس — پیسې — جنس)، یواځې له همدې کبله وو، چې خلکو د پیسو او د هغه له ذاتي ارزش سره لهوالتیا

نه درلوده او کېدای شي، چې نوموړې دنده د ارزښت لرونکو نښو (کاغذي پیسو) په واسطه تر سره شي. دویم بحث یا مقدمه د تاریخي شرایطو د توکو تولید پراخوالی او د ملي بازارونو په رامنځ ته کېدو سره را لنډوو. له هغه وروسته د هغه سکو په جریان کې اچولو لپاره ګام اخیستل شوی، چې د کارولو په خاطر د کوچنیو تادیاتو لپاره له قیمتي فلزاتو څخه جوړ شوي دي او هغه نښې، چې د هغو په مخ باندې لیکل شوي دي، د هغو له واقعي محتویاتو سره مطابقت نه لري. بلآخره په وروستي قدم کې کله، چې خلک په دې و پوهېدل چې یوه علامه (نښه) په داسې یو شي باندې هم لیکل کېدای شي، چې د هغه له ارزښت سره مطابقت نه لري، نو دې نتیجې ته ورسیدل چې د دغې نښې د لیکلو لپاره تر کاغذي پاڼو بل وړ شی نه شته. په دې ترتیب سره قیمتي فلزاتو د پولي جریان قانون مندیو پیسې د ارزښت په نښو باندې بدلې کړې. د تبادلې د وسیلې په توګه د پیسو موقتي رول دا امکان برابر کړ تر څو پیسې بدون له ذاتي ارزښت څخه فعالیت تر سره کړي او تاریخي شرایطو دغه امکان په واقعیت کې بدل کړ. کاغذي پیسې د لومړي ځل لپاره په منځنیو پېړیو کې په چین او په اوسني وخت د (۱۷) مې پېړۍ په وروستیو کې (۱۶۹۲) کال کې د امریکا په متحده ایالاتو کې منځته راغلې. په اروپا کې په لومړي ځل د ټولو د مخه په (۱۷۱۶) کال کې په فرانسه کې او په (۱۸) مه پېړۍ کې په روسیه کې نشر شوې. یواځینی هېواد انگلستان و، چې د ډېر وخت لپاره یې د طلا څخه استفاده کوله او بلآخره هغه هم د ناپیلون د جنگونو په ارتباط په (۱۷۹۷ او ۱۸۱۹) کالونو کې د کاغذي پیسو څخه استفاده په (۱۹) مه پېړۍ کې پیل شوه. د کاغذي پیسو څخه اقتصادي محتوی او مضمون په دې سره را لنډیږي، چې قیمتي پیسې یې په جریان کې تعویض کړې او د واقعي پیسو د استاذي په توګه پاتې کیږي. که چېرې د کاغذ ارزښت (تولید، تایپ، مهر او نور) په نظر کې و نه نیسو، د اسمي نښو په مقایسې سره څرګندیږي، چې ارزښت یې له صفر سره برابر دی. کاغذي پیسې اجباري نرخ لري او د دولت له لوري د دولتي مصارفو د پوره کولو په موخه نشر ته سپارل کیږي. له ځاني ارزښت څخه پرته کاغذي پیسې هغه اندازه واقعي پیسې وړاندې کوي، چې د اجناسو د جریان لپاره اړینې وي او هغه د جریان په ساحه کې تعویض کوي. کاغذي پیسې د طلا په مقابل کې د واقعي پیسو په توګه نه تبادله کیږي، مګر که چېرې د هغو اندازه د هغې طلا له اندازې څخه زیاته وي، چې دوی یې په جریان کې استازیتوب کوي، نو په دې صورت کې نوموړې پیسې بې ارزښته کیږي، د کالینو قیمتونه لوړوالی کوي، د عاید دوباره توزیع صورت نیسي او د هغه چا ګټې په خطر کې لویږي، چې ثابت عاید لري (33: 51-52).

اعتباري پیسې یا بانکي پیسې (Credit Money or Bank Money)

له دې ډول پیسو څخه زموږ موخه د هغو بانکي او برېښنايي پیسو معرفي کول دي، کومې، چې په پرمختللي نړۍ کې تر دې کچې رسیدلې دي، چې په بازار کې د عامو راکړو ورکړو په وخت د پیسو لیدل او استعمال له منځه تللی دی، یعنې د فلزي پیسو او کاغذي پیسو لیدل ډېر کم شویږي؛ خو فلزي پیسې بیا هم د بسونو کرایو او ځینو

کوچنیو راکړو ورکړو لپاره وخت نا وخت لیدل کیږي، لکه په شهري بسونو او رېل گاډو کې د ماتو پیسو څخه استفاده کیږي، دا هم اړینه او یواځینی لار نه ده، هلته هم کارتونه استعمالیږي، خو ولې کاغذي پیسې د غلو د وېرې څخه هم څوک نه گرځوي او د بانکي او برېښنايي پیسو څخه کمه گټه اخیستل کیږي. په افغانستان کې تر یوه ځایه د دې بانکي پیسو ځینې ډولونه شتون لري؛ ولې تر اوسه د هغوی ډېر ډولونه لا په افغانستان کې نه دي دود شوي، بیا هم د هغوی پېژندنه اړینه ده، کېدای شي، چې په نږدې راتلونکې کې دود شي. بانکي او برېښنايي راکړو ورکړو ته ځکه د پیسو نوم ورکړل شوی دی، چې په بازار کې د پیسو ځای نیسي، او اوس همغه رول په ډېر ښه شکل سرته رسوي کوم، چې د پیسو په دندو کې مو پېژندلی دی. څرنگه، چې پوهېږو بانکونه د هر ډول پیسو ځایونه دي، هر ډول پیسې د بانکونو سره تړاو لري؛ هغه که کاغذي پیسې، سیکې یا معدني پیسې او یا هم بانکي ډیجیټلي پیسې وي، خو دلته زموږ هدف د بانکي پیسو څخه هغه پیسې دي، چې د راکړې او ورکړې په هره معامله کې یې بانک منځگړیتوب کوي.

د بانکي پیسو ډولونه

پروفیسر "سعید ناصر" دغه ډول پیسې په درې ډوله وېشلي دي

۱: چک (Cheque)

۲: د تبادلې تضمین یا برات (Bill of Exchange)

۳: حواله (Draft)

چک (Cheque)

چک د حساب لرونکي له خوا د بانک په نامه یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی، چې بانک ته لارښوونه کوي، تر څو پر چک لیکل شوې پیسې د چک حامل ته ورکړي، په بل عبارت چک یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی، چې د حساب لرونکي له خوا د یو مشخص بانک په نامه ترتیبیږي او نوموړی بانک پر دې مکلف دی، چې پر چک لیکل شوې پیسې د چک وړونکي (حامل) ته ورکړي (36: 62-63).

د چک ځانگړتیاوې

۱: د ورکړې حکم: چک د ورکړې یو لیکلی شکل دی ځکه نو باید د ورکړې په وخت کې د چک وړونکي (حامل) ته باید حکم شوی مقدار ورکړل شي.

۲: لیکلی حکم: چک یو لیکلی غیر مشروط حکم دی، په شفاهي ډول پیسې ورکول په چک کې نه راځي.

۳: غیرې مشروط حکم: چک یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی، نوڅکه د ورکړې په وخت کې به له کوم شرطه اجراء کېږي. که د حساب لرونکي له خوا د پیسو د ویستلو په وخت کې کوم شرط اېښودل شوی وي نو هغه نه شي کولی، چې د چک په واسطه له بانک څخه پیسې وباسي، ځکه چک یو غیرې مشروط لیکلی حکم دی.

۴: د بانک په نوم: چک یوازې د بانک په نامه صادرېږي، د کوم بانک په نامه، چې صادرېږي د هغه بانک نوم باید هرومرو پر چک ولیکل شي.

۵: حساب لرونکی: چک د حساب لرونکي له خوا صادرېږي، حساب لرونکی هغه چا ته ویل کېږي، چې په بانک کې حساب ولري.

۶: معلوم مقدار: پر چک لیکل شوې معلوم مقدار پیسې ورکول کېږي.

۷: د حساب لرونکي لاسلیک: پر چک باید د حساب لرونکي لاسلیک موجود وي، به له لاسلیک څخه چک اعتبار نه لري.

۸: د پیسو شکل: چک د پیسو د ویستلو په خاطر استول کېږي، نو له همدې امله د چک په واسطه نور شیان نه ورکول کېږي.

په چک کې شاملې خواوې

۱: د چک ترتیبوونکی: هغه څوک دی چې په بانک کې حساب ولري.

۲: د چک وړونکی: هغه څوک چې بانک ته چک وړي.

۳: بانک: هغه خوا، چې چک ورته د اجرا لپاره وړل کېږي.

د چک ډولونه

۱: حامل چک: دا هغه چک ته ویل کېږي، چې هر چا بانک ته یووړ، پیسې پرې تر لاسه کولی شي. په حامل چک کې د چک وړونکي نوم نه وي ذکر شوی، هر چا چې بانک ته یووړ، بانک یې اجرا کوي، د ورکېدو په صورت کې بانک مسئولیت نه لري.

د حامل چک ځانګړتیاوې

۱: حامل چک له اجرا کولو څخه وروسته د وړونکي نوم لیکل کېږي، لکه رضوان د چک حامل دی.

۲: تصدیق: حامل چک د انتقال په صورت کې تصدیق ته اړتیا نه لري، د انتقال سره یې یو ځای ټول حقوق بل شخص ته انتقالیږي.

۳: د حامل چک پر شا، حساب لرونکی، چک وړونکي ته لاسلیک کوي او په بانک کې یې حواله کوي او بانک لاسلیک ته په کتو سره چک اجرا کوي.

۴: ساتنه: حامل چک ډېر محفوظ نه وي، هر څوک کولی شي له لاسته راوړلو سره سم یې بانک ته یوسي او پیسې ترلاسه کړي.

۲: حکمي چک: عبارت له هغه چک څخه دی، چې بانک ته د وړونکي نوم پر چک لیکل شوی وي او دا چک هغه وخت بانک اجرا کوي، چې بانک د چک راوړونکي په پوره توګه وپېژني، له پېژندلو پرته بانک چک نه اجرا کوي. باید یادونه وشي، چې کله په حامل چک کې د وړونکي نوم ولیکل شي په حکمي چک بدلیږي.

۳: کراس چک: دا هغه چک دی، چې دوه موازي کرښې پکې کش شوي وي او د دواړو کرښو ترمنځ کله نا کله یوڅه لیکل کیږي هم، د کراس شوي چک په واسطه حساب لرونکي په نغده ډول پیسې نه شي ویستلی بلکې د ده حساب ته جمع کیږي.

۴: ورک شوی چک: هغه چک ته ویل کیږي چې د چک له خاوند څخه ورک شوی وي، د چک خاوند او د چک ترتیبوونکی باید ډېر ژر بانک ته خبر ورکړي، تر څو د اجرا کولو مخنیوی یې وشي.

۵: سفري چک: هغه چک ته ویل کیږي چې د سفر پر مهال یې ترتیبوونکی له ځان سره اخلي، دغه چک باید د بانک د مشر له خوا لاسلیک شي او کله، چې په بهر کې د دغه بانک څانګې ته ور وړل شي، سمدستي یې اجرا کوي او له اجرا کولو وروسته یې باید لاسلیک کړي.

۶: وخت لرونکی چک: دا هغه چک دی، چې یو تاریخ پرې لیکل شوی وي، چې له هغه تاریخ وروسته یې بانک نه اجرا کوي.

۷: شکېدلی چک: دا هغه چک دی چې شکېدلی وي، اړینه نه ده، چې دوه ځایه شوی وي، که بانک ته دا معلومه شي، چې دا چک په زور شکېدلی، بانک یې له اجرا کولو څخه انکار کوي، تر هغه وخته پورې نه اجرا کیږي تر څو، چې یې د چک ترتیبوونکي لاسلیک نه کړي او ووايي چې دا چک سهواً شکېدلی دی.

۸: جعلی چک: دا هغه چک دی، چې د حساب لرونکي له خوا نه وي جاري شوی، بلکې د حساب لرونکي له چک بک څخه پټ شوی وي او د بانک په نوم یې جاري کړی وي.

۹: له نېټې وروسته چک: دا هغه چک دی، چې په یو ټاکلي وخت کې ادا کیږي، د مثال په ډول مصطفی، رضوان ته چک ورکړ، چې په چک کې یې لیکلي: لسم د حمل حال دا چې نن اول دحمل دی، نو دغه چک به د وري په لسمه ادا کیږي، له دغه تاریخ څخه مخکې نه شي ادا کېدای.

۱۰: له نېټې وړاندې چک: دا هغه چک دی، چې د جاري کولو له نېټې څخه مخکې تاریخ پرې لیکل شوی وي، د مثال په ډول نن لسم د چنگاښ دی او پر چک لیکل شوی تاریخ لسم د غويي دی.

۱۱: خالي چک: دا هغه چک دی، چې یوازې د حساب لرونکي لاسلیک پرې شوی وي، تاریخ او د پیسو مقدار د چک په وړونکي پورې اړه لري (31: 96-91).

د چک گټې

۱: په ورکړه کې اسانتیاوې: د چک په موجودیت کې د لویو لویو معاملو ورکړې، په اسانۍ سره تر سره کیږي، ځکه چک دی، چې د ډېرو پیسو د لیرد وړتیا لري، په نغده ډول د ډېرو پیسو لیردول اسان کار نه دی.

۲: د ورکړې ثبوت: چک په یوه معامله کې د ورکړې ثبوت دی، ځکه که په کومه معامله کې ستونزه رامنځ ته شي، نو په بانک کې چک د معاملې ثبوت دی.

۳: د نغدو پیسو کمښت: په معاملو کې د چک استعمال د نغدو پیسو د کموالي سبب گرځي.

۴: د انتقال قابلیت: چک د انتقال قابلیت لري، نو ځکه په اسانۍ سره له یو شخص نه بل شخص ته انتقالیږي.

۵: ورکېدل: که چک ورک شي، بانک ته په خبر ورکولو سره کولی شو چک بېرته باطل کړو.

۶: د چک په استعمال سره د پیسو د ورکېدو، سوځېدو او غلا کېدو مخنیوی کیږي او د پیسو په تبادله کې اسانتیاوې رامنځ ته کوي (31: 98).

برات (Bill of Exchange)

دا یوه داسې لاسته راوړنه ده، چې د پورغوښتونکي له خوا د پوروړي په نوم صادريږي، چې په هغه کې پور غوښتونکی له پوروړي څخه غواړي، چې یو معلوم مقدار پیسې په معلوم وخت یا کله، چې یې پور غوښتونکی وغواړي ادا کړي. کله چې پوروړی برات قبول کړي، لاسلیک پرې کوي، تر لاسلیک وروسته برات د اخیستلو او خرڅولو قابلیت پیدا کوي، پر بانک یې خرڅولی او تخفیف پرې لگولی شي. د تخفیف مانا داده، چې کله د برات تاریخ ته ورځې پاتې وي او پور غوښتونکي پیسو ته اړتیا پیدا شي نو له تاریخه مخکې یې پر بل چا پلوري او پر شاه

یې لیکل کوي چې (ټول حقوق یې دریم گړي ته انتقال شول). هر څومره چې د برات د ادا کولو وخت کم وي په هماغه اندازه یې سلنه کمه وي.

د برات ځانگړتیاوې

حکم: برات د پور غوښتونکي له خوا پر پوروړي حکم دی، نه غوښتنه، ځکه دا د پور غوښتونکي حق دی. غیر مشروط حکم: برات یو غیر مشروط حکم دی، چې د ادا کولو په وخت کې کوم شرط ته اړتیا نه لري، که کوم شرط واقع شي بیا دا برات نه شي کېدی.

لیکلی حکم: د پور غوښتونکي له خوا پر پوروړي لیکلی حکم دی نه لفظي.

د لیکونکي لاسلیک: پر برات باید د ترتیبوونکي لاسلیک وي، که نه وي برات قانوني بڼه نه لري.

اړه لرل: یعنې برات په پوروړي پورې اړه لري.

قبولیت: برات، چې د چا په نوم صادرېږي، باید قبول یې کړي، که قبول یې نه کړي بل هېڅ ارزښت نه لري.

معلوم مقدار: پر برات معلوم مقدار پیسې په عددي او تورو په ډول لیکل شوي وي.

ورکړه: برات په معلومه موده یعنې په راتلونکي کې ادا کېږي.

د برات ډولونه

۱: کورني براتونه: هغه براتونه دي، چې په کوم هېواد کې لیکل شوي وي په هماغه هېواد کې چلېږي.

۲: بهرني براتونه: دا هغه براتونه دي، چې په یو هېواد کې ترتیبېږي او په بل هېواد کې چلېږي، یا ترتیبوونکی او چاته چې ترتیبېږي په بېلابېلو هېوادونو پورې اړه لري (31: 100-101).

حواله (Bank Draft)

حواله هم یو چک دی، چې په بانک باندې د شخص په وسیله لیږل کېږي، چې په هغې کې د حواله کوونکي له خوا د ایستل کېدونکي شخص نوم او د حوالې شمېره ذکر شوې وي. د حوالې په واسطه دغه د پیسو لیږد لاره ډېره اسانه او یوه ارزانه لاره ده، چې په افغانستان کې د ډېر وخت راهیسې صرافانو دغه حوالې کولې او اوس مهال بانکونه په دې ډگر کې پوره برخه لري، ولې د صرافانو په واسطه تر اوسه هم حوالې سرته رسېږي، چې په دې

حوالو کې داخلي او بهرنۍ حوالې شاملې دي، ډېری صرافان یوه نړۍ واله شبکه لري، چې د یوه هېواد څخه بل هېواد ته د حوالې په ذریعه پیسې لیږدوي (36: 66).

د مثال په ډول یو سوداگر غواړي له ننگر هار څخه خوست ته وریږي راوړي، چې د دغو وریږو ټول قیمت (۳۰۰) افغانۍ دی؛ نو په دې وخت کې سوداگر د افغان ملي بانک یوې څانګې ته، چې په ننگرهار کې ده ورځي، (۳۰۰) افغانۍ او بانکي کمیشن تادیه کوي او ورته وایي، چې د خوست په څانګه کې یوه حواله تیاره کړئ.

په بانکي حواله کې شاملې خواوې

غوښتونکی (Applicant): هر هغه څوک چې له بانک څخه د حوالې غوښتنه کوي، یا څوک چې بانک ته پیسې او کمیشن ورکوي.

ترتیبوونکی (Drawer): د حوالې غوښتونکی، چې کوم بانک ته ځي او د حوالې غوښتنه کوي، کوم بانک، چې دغه حواله تیاروي، د بانکي حوالې د ترتیبوونکي په نوم یادېږي.

ترتیب الیه (Drawee): د بانک هغه څانګه، چې د هغې په نوم دغه حواله ترتیبېږي، یا هغه څوک چې پیسې تا ديه کوي.

ترلاسه کوونکی (Payee): هغه شخص، چې په حواله کې یې نوم لیکل شوی وي، یا هغه شخص، چې په حواله کې لیکل شوې پیسې تر لاسه کوي.

په بانکي حواله کې لاندې لیکنې شوې وي

- د حوالې جاري کوونکي نوم.
- د حوالې د اجرا کولو نېټه.
- د حوالې مسلسل نمبر.
- د پیسو مقدار
- د هغه بانک نوم او پته، چې بانکي حواله یې په نوم جاري کېږي.
- د حاصلوونکي نوم.
- د بانک د امر لاسلیک

د بانکي حوالې ډولونه

1. حکمي حواله (Order Bank Draft): په حکمي حواله کې هغه شخص کولی شي، پیسې ترلاسه کړي، چې نوم یې پر حواله لیکل شوی وي. د حوالې د اجرا په وخت کې بانک له شخص څخه د تذکرې یا پاسپورټ پوښتنه کوي. حکمي حواله په دوه ډوله ده:
 - کورنۍ حکمي حواله (Inland): دا ډول حواله د حکمي حوالې هغه شکل دی، چې په کوم هېواد کې ترتیبیږي، په هماغه هېواد کې اجرا کیږي.
 - بهرنۍ حکمي حواله (Foreign Order Draft): دا ډول حوالې په یو هېواد کې ترتیبیږي او په بل هېواد کې اجرا کیږي.
2. کراس شوې حواله (Draft Cross): دا بانکي حواله د مخ په پورته برخه کې دوه موازي کرښې لري، چې دا ډول حواله لومړۍ حاصلوونکې په خپل حساب کې جمع کوي او دا حواله هم په دوه ډوله ده.
 - کورنۍ کراس شوې حواله (Inland Crossed Draft): په کوم هېواد کې، چې ترتیبیږي، په هماغه هېواد کې اجرا کیږي.
 - بهرنۍ کراس شوې حواله (Foreign Crossed Draft): په یو هېواد کې ترتیبیږي، په بل هېواد کې اجرا کیږي (31: 101-103).

برېښنايي پیسې (Electronic Money or E-Money)

برېښنايي پیسې هغه پیسې دي، چې د بانکونو په سیستم کې موجودې وي او په فزیکي حالت کې نه ساتل کیږي. ستاسو آنلاین بانکي معاملې او کریډیټ کارټونه یې ښه بېلگه ده. کله چې تاسو سره کرېډیټ کارت وي او تاسې په خپل بانکي حساب کې پیسې ولرئ، نو تاسو خپل کرېډیټ کارت د کوم جنس د رانیولو په وخت کې د پیسو په ځای استعمالولی شئ؛ یعنې دا چې تاسو خرڅوونکي ته لاس په لاس پیسې نه ورکوئ، بلکې د خپل بانکي حساب څخه پیسې د خرڅوونکي بانکي حساب ته انتقالوي. په امریکا کې اوس د فزیکي پیسو په ځای، برېښنايي پیسې زیاتې استعمالیږي او دا پیسې به په راتلونکي کې د فزیکي پیسو ځای ونيسي. ګټه یې دا ده، چې د دا ډول پیسو غلا ستونزمنه ده او جعلي پیسې نه شي پکې تېرېدلې، ځکه چې ستاسو بانکي حسابونه او کریډیټ کارټونه یو ډول ځانګړی کوډ لري، چې هغه یواځې ستاسو سره وي او د دې ډول پیسو تاوانونه دا دي، چې پرته له برېښنا څخه د دې پیسو استعمال مشکل دی او بله دا، چې اوس انټرنیټي غلاوې ډېرې شويدي او داسې کمپیوټري غله یا هیکران شته، چې ستاسې بانکي حسابونو ته لاره پیدا کړي او پیسې مو غلا کړي. که ووايو، برېښنايي پیسې هغه پیسې دي کومې، چې په اتوماتیک ډول ستورکارډ کې ریکارډ کیږي، دغه کارډ یو وړوکی پروسیسر لري، کوم چې پیسې ور اچول کیږي او یا ترې کميږي. یو بل شکل د الکترونيکي پیسو د یوې شبکې په څیر دی کوم، چې د کمپیوټر د پروګرامونو څخه عبارت دی، چې دیوه کار د اجرا کولو په خاطر کمپیوټر ته ور اچول کیږي، چې همدې

ته پوستکالی وایي. همدا پوستکالی یا سافت وېر اجازه د لېږلو او تبادلي ورکوي، په خاصه توګه دغه سوداګریزې معاملې، د کمپیوټر له خوا او د انټرنیټ په ذریعه سرته رسیږي (36: 67-68).

هغه تادیات چې اوس مهال په زیاته کچه د مقناطیسي کارتونو (ډیپیت کارډ، کریډټ کارډ، سمارټ کارډ، ATM کارډ او نورو) په ذریعه سرته رسیږي په لاندې ډول یې یادونه کوو.

کریډټ کارډ

سوداګریز بانکونه، چې خپلو مشتریانو ته کوم سهولتونه وړاندې کوي؛ په هغې کې یو هم د کریډټ کارت جاري کول دي، د کریډټ کارډ د موجودیت په صورت کې کارډ لرونکي د مختلفو شیانو د پېرلو لپاره مستقیماً پیسې نه ورکوي کوي؛ بلکې کله چې کارډ لرونکي خریداري کوي نو د بل پیسې د یو خاص ماشین په واسطه ثبت کیږي او وروسته بیا دغه پیسې خرڅوونکي ادارې ته د بانک په واسطه ادا کیږي.

سوداګریز بانکونه چې کوم کریډټ کارډ جاري کوي؛ د هغې مهمې نقطې په لاندې ډول دي:

- د کریډټ کارډ لپاره د بانک مشري کېدل ضروري نه دي؛ لېکن بعضې بانکونه کریډټ کارډ داسې اشخاصو ته جاري کوي، چې په بانک کې جاري حساب، د ګټې او تاوان حساب یا د پس انداز حساب ولري.
- د کریډټ کارډ د جاري کولو لپاره بانک ته یو سند لیکل کیږي، چې په هغه کې د کارډ اخیستونکي ټول ریکارډ لیکل کیږي.
- کریډټ کارډ د هېواد په داخل کې او د هېواد څخه د باندې هم استعمالیږي.
- په کریډټ کارډ باندې د کارډلرونکي په یو خاص سایز کې عکس لګېدلی وي، ځینې بانکونه په کارډ باندې د کارډ لرونکي عکس نه لګوي.
- ځینې بانکونه د حفاظت لپاره په کارډ باندې د کارډ لرونکي لاسلیک اخلي.
- کارډ لرونکي باید بانک ته د فیس ورکولو پابند وي، چې دغه فیسونه په مختلفو ډولونو وي.

د کریډټ کارډ ګټې (Advantages of Credit Card)

۱: ځان سره دغندو پیسو له ساتلو څخه خلاصون: د کریډټ کارډ د موجودیت په صورت کې کارډ لرونکي ته دا ضرورت نه وي، چې له ځان سره نغدې پیسې وساتي.

۲: د پیسو دحفاظت څخه خلاصون: د نغدو پیسو د غلا کېدو یا ورکېدو وېره موجوده وي، د کړیډټ کارډ د موجودیت په صورت کې، کارډ لرونکي ته د دې ضرورت نه پېښېږي، چې نغدې پیسې د ځان سره وساتي، نو په دې توګه د پیسو دحفاظت څخه خلاصون مومي.

۳: د پیسو د شمېرلو څخه خلاصون: کارډ لرونکي، چې کله اجناس واخلي او خرڅوونکې ادارې ته تادیات د بانک په وسیله کوي، نو په دې توګه کارډ لرونکي د دې ضرورت نه وي چې پیسې وشمېري.

۴: په تادیاتو کې سهولت: کله چې کارډ لرونکي اجناس واخلي، نو هغه خرڅوونکي ادارې ته تادیات د نغدو پیسو په شکل نه کوي، بلکې دغه تادیات د بانک په وسیله کېږي، نو په دې توګه کارډ لرونکي ته هېڅ قسم پرېشاني په تادیاتو کې نه وي.

۵: د تادیاتو ثبوت: د کړیډټ کارډ د موجودیت په صورت کې، خرڅوونکې ادارې ته د پیسو تادیه کول د بانک په واسطه کېږي، چې دا د پیسو د لګولو یو ښکاره ثبوت دی.

۷: د بانکوالۍ سیستم شهرت: د کړیډټ کارډ په استعمال سره په هېواد کې بانکي سیستم شهرت پیدا کوي او د بانکوالۍ سیستم غوړېږي (34: 49-51).

ډیټ کارډ Debit Card

(Running Finance) د قرض یو داسې ډول دی، چې په هغې کې بانک خپل مشتري ته، د هغه د بانکي حساب نه د یو معلوم حد څخه د زیاتو پیسو اخیستلو اجازه ورکوي، که چېرته دغه سیستم مشتري ته د برقي سیستم پیسو یا (E-Banking) په وسیله ورکړل شي، نو د دې لپاره بانک مشتري ته ډیټ کارډ جاري کوي، که چېرته بانک مشتري ته د ATM کارډ په واسطه د هغه په حساب کې د جمع شویو پیسو څخه د زیاتو پیسو د اخیستلو اجازه ورکړي، نو ATM کارډ د ډیټ کارډ شکل غوره کوي. د ډیټ کارډ څخه بانک او مشتري دواړو ته فایده حاصلېږي، مشتري ته دا ګټه ده، چې د جمع شویو پیسو څخه زیاتې پیسې ترلاسه کوي او د بانک لپاره ډیټ کارډ د ګټې یوه ذریعه ده (32: 51-52).

د ارزښت زېرمه کوونکی کارډ

د اعتباري او قرض کارتونه په څېر دی خو یوازې دومره فرق لري، چې پدې کې پیسې یا هغه مقدار خریداری، چې تاسو یې تر سره کوی له مخکې مشخصې وي او د دې نوي ډولونه د سمارټ کارډ په نوم یادېږي، چې د کمپیوټري چاپ لرونکي دي او کولی شي، چې مالک یې د خپل بانکي حساب څخه پیسې مصرف کړي او سمارټ کارډ په وسیله کولی شو د (ATM)، ماشین، شخصي کمپیوټرونو، او مخصوصو مایلونو څخه په ګټې اخیستنې معاملې تر سره کړو.

(Automatic Teller Machine) AT M Card

څرنگه چې د نوم څخه يې معلوميږي، دا يو داسې ماشين دی، چې څه وخت د بانک مشترې پيسو ته ضرورت شي، نو مشترې د دې ماشين په واسطه په مستقيمه توگه د بانک څخه پيسې ترلاسه کولی شي. په پرمختللو هېوادونو کې داسې ATM ماشينونه استعمالیږي، چې مختلف کارونه تر سره کوي، مشترې د دې ماشين په واسطه په خپل حساب کې نغدې پيسې يا چيک هم جمع کولی شي.

د ATM ماشين د بانک په هغه ځای کې ځای پرځای شوی وي چېرته، چې هر يو مشترې په اسانۍ سره ورسېږي، کله چې هم وغواړي د ATM په واسطه نغدې پيسې ترلاسه کړي. د ATM په واسطه د نغدو پيسو د ترلاسه کولو لپاره يو کارډ استعمالیږي، چې هغه ته ATM کارډ وايي، بانک د ATM کارډ هغه مشترې ته جاري کوي، چې په بانک کې يو خاص حد پورې پيسې ولري. په يوه ورځ کې د نغدو پيسو د حاصلولو په خاطر ATM کارډ مختلف قسمونه لري، چې په هغې کې داسې ATM کارډ هم شته، چې د هغې په واسطه په يوه ورځ کې د زيات نه زيات (۱۰۰۰۰) اخيستی شي، په دې کې يوداسې کارډ هم شته، چې په ورځ کې د هغې په واسطه زيات نه زيات (۲۰۰۰۰) روپيو پورې نغدې تر لاسه کولی شي خو هېواد تر هېواده توپير کوي. په هر ATM کارډ باندې يو قسم کوډ نمبر ليکل شوی وي، چې هغې ته (PIN Code) يعنې (Personal Identification Code) وايي، د دغه (Pin Code) علم يوازې مشترې ته وي او د همدغه کوډ په واسطه د ATM څخه نغدې پيسې ترلاسه کوي.

د ATM په واسطه د نغدو پيسو د تر لاسه کولو طرز العمل

د (ATM) په واسطه د نغدو پيسو د ترلاسه کولو لپاره لاندې اقدامات تر سره کېږي.

۱: د (ATM Card) د ماشين په يوه خاصه برخه کې داخلېږي.

۲: کله چې کارډ د ماشين په يوه خاصه برخه کې داخل کړل شي؛ نو د ماشين پر مخ دا پيغام را ښکاره کېږي (Enter your Pin Code).

۳: مشترې د (ATM) کارډ (pin code) ماشين ته داخلوي.

۴: مشترې د (ATM) په واسطه يو مخصوص اندازه پيسې ترلاسه کولی شي کوم، چې په سکرين باندې د يوې پټۍ په شکل درج وي، که چېرته مشترې له درج شوو شمېرو څخه د پيسو کومه شمېره نه غواړي؛ نو په نوموړې شمېره کليک کوي، که چېرته نوموړې شمېره هلته ذکر نه وي؛ نو بيا د پيسو نوموړې شمېره په (ATM) ماشين کې نصبوي. د (ATM) ماشين مخصوص عمل (Process) کوي، د مخصوص عمل د تکميل کېدو وروسته د ماشين پر سکرين دغه پيغام راځي (Take your card).

۵: کله چې مشترې (ATM card) د ماشین څخه وباسي، نو د ماشین د یوې خاصې برخې څخه مطلوبه پیسې په خپله راوځي.

۶: کله چې مشترې پیسې تر لاسه کړي؛ نو په حساب کې د باقي پاتې پیسو پرچه د ماشین له یوې خاصې برخې څخه خارجېږي (34: 52-54).

د (ATM) گټې (Advantages of A.T.M)

د (ATM) د استعمال څخه حساب لرونکي ته لاندې فایده ترلاسه کېږي .

1 - دوخت دپاڼدۍ څخه نجات :

د (ATM) په ذریعه د نغدو پیسو په ترلاسه کولو کې حساب لرونکي دوخت دپاڼدۍ څخه آزاد وي هغه، چې کله هم وغواړي د (ATM) په واسطه نغدې پیسې تر لاسه کولی شي . د نغدو پیسو په تر لاسه کولو کې حساب لرونکي د بانک د وخت پابند نه وي یعنې که د بانک رسمي وخت وي او که نه ، که شپه وي او که ورځ نو حساب لرونکي د بانک څخه د (ATM) په واسطه پیسې وپستلی شي .

2 - د وخت ضایع کېدو څخه مخنیوی

د (ATM) پواسطه د نغدو پیسو د ترلاسه کولو لپاره وخت کم مصرفیږي ، حساب لرونکي ته دا ضروري نه وي، چې د بانک څخه د چپک کتابچه جاري کړي او نه د بانک په نوم د چپک جاري کولو ضرورت وي، حساب لرونکي په ډیر کم وخت کې د (ATM) په واسطه نغدې پیسې ترلاسه کولی شي .

3 - د انتظار کولو څخه نجات

که چېرته د بانک رسمي وخت دپوره کېدو څخه وروسته حساب لرونکي ته په ناڅاپي توګه د پیسو ضرورت شي نو د چپک په واسطه د پیسو د ترلاسه کولو لپاره هغه باید د بانک رسمي وخت ته انتظار وکړي د (ATM) پواسطه حساب لرونکي د دغه ډول انتظار څخه خلاصیږي ځکه چې هغه کله هم وغواړي د (ATM) پواسطه نغدې پیسې ترلاسه کولی شي .

4 - آسان استعمال

د (ATM) استعمال ډېر آسان اوساده دی هغه څوک، چې ډېر کم او لږ مواد هم ولري د (ATM) سهولت څخه استفاده کولی شي.

5 - په تاديواتو کې د مشکل نه رامنځته کېدل

د (ATM) پواسطه حساب لرونکي ته د پیسو په تادیه کولو کې هېڅ قسم مشکل نه وي او تر هغه وخته پورې د (ATM) سهولت څخه استفاده کولی شي ترڅو پورې، چې په حساب کې پیسې ولري (34: 54-55).

گوگل (Google) پلاستيکي کارډ

د گوگل کمپنۍ د قرضدارۍ (Debit) پلاستيکي کارډ چلند ته وړاندې کوي، د گوگل Wallet card په وسیله په مغازو کې شیان را نیول کېدی شي او له بانکونو څخه پیسې را ویستل کېږي. په دې اړه د کمپنۍ په بلاگ کې داسې را غلي دي: چلند ته د Google Wallet card پلاستيکي Debit کارډ وړاندې کول په دې منظور شوي دي، چې په دې سره د بانکونو څخه پیسې را وویستلی شي او دا کارډ په انټرنیټي جیب پورې تړلی دی، د دې کارډ څخه اوس یو اځې امریکایي اتباع گټه اخیستلی شي (36: 73).

نغدې برېښنایي پیسې (E-Cash) Electronic Cash

نغدې الکترونيکي پیسې یا E-Cash د برېښنایي پیسو یو ډول دی، د کومو په ذریعه، چې اجناس او خدمات د انټرنېټ له لارې اخیستل کېږي، نو په دې اساس هغه اخیستونکي، چې د حسابونو لرونکي دي، د خپلو حسابونو ثبت د دوی په شخصي کمپیوټرونو کې ساتي؛ د اخیستونکي کمپیوټر له لارې د حساب مقدار د خرڅوونکي

کمپیوټر ته انتقالیږي. د مبلغ دغه ټا کلی اندازه مخکې د شیانو د خرڅلاو او اخیستلو څخه د اخیستونکو د حساب څخه د خر څوونکو حساب ته انتقالیږي. د برېښنایي پیسو دغه سیستم د لومړي ځل لپاره د یوې هالنډۍ کمپنۍ (Dig cash) په نوښت رامنځ ته شو (30: 14).

برېښنایي چکونه (Electronic Cheques)

دا چکونه د انټرنېټ گټه اخیستونکو ته دا اجازه ورکوي، چې خپل صورت حساب په مستقیم ډول پرته د کاغذي چکونو له لېږد څخه تادیه کړي او گټه اخیستونکي یې د هماغه چک په بڼه په خپل شخصي کمپیوټر کې لیکي او هغه بل ته یې لېږدوي، چې په خپل وار بانکي حساب ته لېږدول کېږي. که چېرې د چک ترلاسه کوونکي بانک اعلان وکړي چې الکترونيکي چکونه سم او صحي دي، په دې صورت کې د پیسو یو مبلغ د لېږدوونکي بانک له حساب څخه د ترلاسه کوونکي حساب ته لېږدول کېږي. د نظر څښتنان په دې باور دي، چې د الکترونيکي چکونو لگښت د کاغذي چکونو په نسبت د یو ۱/۳ په اندازه دی په دې مانا، چې د برېښنایي چکونو لگښت کم دی. دا گټې، چې د لگښتونو د کمښت په نتیجه کې ترلاسه کېږي، ډېری سازمانونه یې د الکترونيکي چکونو تادیې ته هڅولي دي. د بېلگې په ډول د (۱۹۹۴م) کال په می میاشت کې د وېرجینیا د عامه ثروت د حساب دپارتمنت، ځینې ښاري حسابونه په الکترونيکي چکونو تادیه کړل (38: 13).

۱ م – پیسه (M_Paisa)

ام – پیسه کلیمه د موبایل او پیسو څخه جوړه شوې ده، چې ام – حواله، ام – مني او ام – کیش هم ورته ویل کېږي، دا دانګلیسي کلیمو لنډیز دی، چې د موبایل له لارې د کوچنیو راکړو او ورکړو د اسانتیاو په موخه کارول کېږي. د لومړي ځل لپاره په (۲۰۰۷م) کال کې په تانزانیه کې د وډافون (Vodafone) او سفریکن (Safaricon) له خوا د یوې پراخه مخابراتي شبکې په ډول په کار پیل وکړ، چې بیا وروسته دا خدمات په (۲۰۱۴م) کال کې افغانستان، جنوبي افریقا، هندوستان او ختیځې اروپا ته وغزېدل. ام – پیسه خپلو پیروندونکو ته په ډېره اسانۍ سره خپل حساب کې پیسې اضافه کوي او د پیسو ویستلو، د پیسو لېږد او د توکو او نورو خدماتو د پیر او پلور په وخت کې هر ډول اسانتیاوې برابرېږي. دغه خدمات گټه اخیستونکو ته دا زمینه برابروي، چې په ډېره اسانۍ سره په خپلو حسابونو کې پیسې اضافه او په خپل ګرځنده تیلیفون کې یې خوندي کړي او نورو گټه اخیستونکو، د توکو او خدماتو پلورونکو ته د پیسو د لېږد یا ادا کولو په وخت کې دیو خوندي او مطمئن پیغام د استولو سره د نغدو پیسو لاس ته راوړلو اسانتیاوې برابرې کړي. د ام – پیسه وړاندې کوونکي د گټه اخیستونکي څخه د ډېر کم لگښت په ګرځولو د پیسو د لېږد او ویستلو اسانتیاوې برابرېږي. ام – پیسه ته د بې ځانګې بانکي خدمات هم وايي. د ام – پیسه پیروندونکي کولی شي، چې د شبکې د استازو، لوی مارکېټونو، پرچون دوکانونو او د تیلیفوني خدماتو پلورونکو

څخه د بانک په استازیتوب اضافي پیسې لاس ته راوړي. د ام - پیسه خدمات په ډېره چټکۍ سره خپرېږي، چې په (۲۰۱۰م) کال کې په پر مختللي نړۍ کې د غوره او کامیابو خدماتو څخه وو، او په (۲۰۱۲م) کال کې په کینیا کې د ام - پیسه (۱۷) ملیونه ډالر ونډه ثبت شوي وه. دغه خدمات په ملیونونو خلکو کې په اسانه مالي لاس رسي او د غلا او شکو د جرمونو د راکمولو پر سر تقدیر شول (36: 69-71).

د پیسو نوی نسل (انټرنیټي پیسې)

دا د پیسو نوی پړاو دی، چې په مختلفو نومونو یادېږي، دا د برېښنايي پیسو یو ډول دی خو د نورو برېښنايي پیسو څخه زیات توپیر لري، چې په لاندې ډول یې تر بحث لاندې نیسو.

سایبر پیسې (Cyber Cash)

په امریکا کې یوه کمپنۍ ۱۹۹۴ کې رامنځ ته شوه، چې د کرېپټو گرافي څخه په گټې اخستنې یې د ورکړو یا تادیاتي خدمات تر سره کول او د وخت په تېرېدو سره له منځه لاړه اوس، چې کله موږ د سایبر کبش له اصطلاح سره مخامخ کېږو نو موخه ترې هماغه کرېپټو کرنسۍ دي.

ډیجیټل کرنسې (Digital Currency)

ډیجیټل پیسې مجازي پیسې دي، کومې، چې په برېښنايز ډول پنځول کېږي او زېرمه کېږي. ټولې ډیجیټل پیسې کرېپټو کرنسۍ نه دي، یوازې همدا کرېپټو کرنسۍ بڼه یې د ډیجیټل پیسو یو ډول دی.

مجازي کرنسې (Virtual Currency)

په ۲۰۱۲ کال کې د اروپا مرکزي بانک مجازي پیسې داسې تعریف کړې، چې مجازي پیسې، هغه ډیجیټل پیسې دي، چې د کوم خاص اورگان له لوري نه کنټرولېږي، بلکې د مجازي پیسو د پنځوونکو له لوري کنټرول او خپرېږي، او همدارنګه د یوې مجازي ټولنې له خوا منل شوې او د همدغې ټولنې له لوري کارول کېږي.

کرېپټو کرنسې (Crypto-Currency)

کرېپټو کرنسۍ د ډیجیټل پیسو یو فرعي سیټ دی یا په بله وینا، کرېپټو کرنسې د ډیجیټل پیسو یو ډول دی او د کرېپټو گرافي په وسیله رامنځ ته کېږي، او دغه کرېپټو گرافي دغو پیسو ته دا ځواک ورکوي، چې د دوی جعلي پیسو جوړول نا ممکن کړي او، چې کله د مجازي پیسو یادونه کېږي نو موخه ترې همدا کرېپټو کرنسۍ دي.

نوت: دغه پورته اصطلاحات مو ځکه بیل و کارول، چې ځینو لوستونکو ته ستونزې ايجادوي او توپیر یې نه شي کولی او همدارنګه دغه (Digital Currency, Virtual Currency, Crypto-Currency and Cyber-Cash) ټول اصطلاحات مترادف کارول کېږي خو واقعیت دا دی، چې کرپټو کرنسي، سایبر کرنسي یا سایبر کبش او مجازي پیسې یو شان دي او د ډیجیټل پیسو تر عنوان لاندې کارول کېږي.

د کرپټو کرنسي لنډه پېژندنه

د مختلفو اقتصاد پوهانو له نظره د کرپټو کرنسي پېژندنه

کرپټو کرنسي د ډیجیټل پیسو یو ډول دی، چې د کرپټوګرافي په وسیله رامنځ ته کېږي او د بلاکچین ټیکنالوژۍ کې داسې کارول کېږي، چې د هغوی کاپي کول تقریباً ناممکن دي. ځینې علما بیا وایي، چې کرپټو کرنسي هغه نوم دی، چې یو ډول غیرې فزیکي پیسو یا ډیجیټل پیسو ته ورکړل شوی. په بل ځای کې داسې راپېژندل شوې، چې کرپټو کرنسي یو ډول ډیجیټل شتمني ده او په ډیجیټل نړۍ کې د کرپټوګرافي په وسیله د تبادلې د وسیلې لپاره رامنځ ته شوې د "کرپټو" کلمه هغه رمز یا کرپټوګرافي ته اشاره کوي او بیا د بلاک چین ډېټابیس ته وراضافه کېږي. او بیا وروسته دغه "کرنسي" د دې د استعمالونکو ترمنځ د تبادلې د وسیلې په توګه پېژندل کېږي (12: 271-281).

د ډیجیټل پیسو شالید

د لمړي ځل لپاره په ۱۹۹۸ کې د (Wei Dai) په نوم یو اقتصاد پوه یوه لیکنه خپره کړه، چې د برېښنايي پیسو یو مبهم ویشل شوی سیستم، چې د ("b-money") په نوم و په کې تشریح شوی و. له هغې لږ وروسته یو بل پیاوړي اقتصاد پوه د (Nick Szabo) د (bit gold) په نوم، چې (bitcoin) ته ورته وې رامنځ ته کړې، چې یو برېښنايي کرنسي سیستم و. لمړی غیرې مرکزي (decentralized) کرپټو کرنسي په ۲۰۰۹ کال کې د (Satoshi Nakamoto) له خوا رامنځ ته شوه، چې کرپټو گرافي تابع یې کاروله (SHA-256, a cryptographic hash function).

په ځینو څېړنو کې راځي، چې ساتوشي ناکاموتو د یو بانک سره د خپلو پیسو په اړه شخړه رامنځ ته شوې وه نو هود یې درلود، تر څو داسې یو سیستم رامنځ ته کړي، چې دریم ګړی په کې موجود نه وي او هر څوک و کولی شي پرته له دریم ګړي مستقیم ډول د پیسو او سوداګریز معاملات تر سره کړي. داسې یو نظر رامنځ ته شو، چې ولې یو شخص د خپلو معاملاتو تر سره کولو لپاره دریم ګړی ته، چې بانک د ی اړتیا ولري او همدغه بانک دی، چې زموږ د توکو د قیمتونو د لوړوالي سبب ګرځي ځکه زموږ څخه فیس اخلي. لکه سوشل مېډیا، چې رامنځ ته شوه ځکه

سوشل مېډيا کې هر څوک په خپله خوښه کولی شي هر څه يې، چې زړه و غواړي هماغسې خبرې پوست کوي د کرپټو کرنسۍ په سيستم کې هم همدا شان دی، هر څوک چې هر چا سره په هر ځای او هر چېرې، چې زړه و غواړي خپل د پیسو او سوداګریز معاملات تر سره کولی شي. د بېټکواين د قیمت په اړه داسې ویل کېږي، چې لږږو کې د یو بېټکواين قیمت ډېر ټیټ ؤ او هر چا به، چې غوښتل یوه پیتزا تر لاسه کړي نو باید دوه سوه بېټکواينه ورکړي، په دې مانا، چې د یوې پیتزا قیمت دوه سوه بېټکواينه ؤ. د الکترونيکي پیسو له طریقه ډیجیټل نغدي تادیه وروسته له هغه مشهوره شوه، چې د کمپیوټري سيستم بانکداري رامنځ ته شوه. خو باید یادونه وکړو، چې دغه وخت کې انټرنېټ رامنځ ته شوی ؤ. یو مرکزي سرور له همدې کبله ډاډ ترلاسه کوي، چې فنډونه یو ځل مصرفیږي پدې سيستم کې خلک د تنظیم شویو او کنټرول شویو اصولو پر اساس معامله کوي، چې ممکن د اسعارو ارزښت او د اشخاصو شتمني اداره کړي دا استدلال کېږي، چې که افراد وتوانیدل، چې د مرکزي شبکې له لارې په خپلو منځو کې په ازادانه ډول معامله وکړي نو ټولنه به پخپله د دې د ارزښت په ټاکلو کې مرسته وکړي. نوموړي اسعار به یو ډیټابیس ته اړتیا ولري، چې په جلا جلا توګه د انفرادي معاملو د ثبت کولو توان ولري، چې اصلاح کول او غلا کول ناشوني کوي. بېټکواين د بلاکچین ټکنالوژۍ ته وده ورکړې، چې دا ټول اهداف لاسته راوړي او د یوې وسیلې د مشروعیت لپاره یو پلیټ فارم برابر کړي، چې د تبادلې یا کرپټو کرنسۍ د ډیجیټلي وسیلې په توګه ثبت او پېژندل کېدی شي (20: 40-16).

کرپټو کرنسي او اسلام

پورته قواعدو ته په پام سره مهمه ده، چې د کرپټو کرنسۍ ارزونه وکړو او و یې خپرو، چې آیا د مال (Mal) یا کرنسۍ شرایط پوره کوي. د کرپټو کرنسۍ تر ټولو مشهوره ډول بېټکواين دی نو ځکه د مقالو او په ځانګړې توګه فتوا (د علماؤ نظرونه) د بېټکواين سره تړاو لري کله، چې د بېټکواين په اړه فتوا یا نظر ورکول کېږي نو په ټولو کرپټو کرنسيو باندې عملي کیدی شي ځکه ټولې یو شی ځانګړتیاوې لري. په هر صورت، د هر ډول کرپټو کرنسيو ټاکلو لپاره اصول او دلیلونه ورته دي. له همدې کبله د بېټکواين پورې اړوند موجوده ادب په ځانګړي ډول د کرپټو کرنسيو په پام کې نیولو سره په پراخه کچه ګټې لري. په عموم کې علماؤ، او شرعي کارپوهان دوه مختلف نظرونه لري د علماؤ لږۍ ډله پدې نظر ده، چې کرپټو کرنسۍ حرامې دي یعنې د شریعت لخوا منع شوې؛ بله ډله پدې نظر ده، چې کرپټو کرنسي په اصل کې حلاله ده یعنې جواز لري.

لومړی لید: کرپټو کرنسي حرامه ده

د لاندې علماؤ له خوا د دغې نظر ملاتړ شوی دی او هغو خپل نظر په لاندې ډول شریکوي:

د مصر لوی مفتي:

د مصر لوی مفتي شيخ شاکي اعلان وکړ، چې بېټکواين او کرېپټوکرېسۍ حرامې دي؛ نوموړي شيخ د خپلو نورو دلايلو په منځ کې دغه څو لړني دلايل په خپلو بيانونو کې په گوته کړي:

1: بېټکواين په اسانۍ سره د ناقانونه فعاليتونو لپاره کارول کېږي؛ له همدې کبله خلک بېټکواين په لويه کچه د غېرې قانوني او د غېرې شرعي نا موافقو اهدافو لپاره کاروي ترڅو د دولتونو او اړونده چارواکو څخه ځان پټ کړي.

2: بېټکواين غېرې منطقي دی او يوازې د انټرنېټ له لارې کارول کېدی شي.

3: بېټکواين د پيسو مينځلو او درغليو لپاره اجازه ورکوي.

4: بېټکواين هېڅ مرکزي اختيار نه لري، چې د ده سيستم څاري مگر دا د پولي سيستم نظارت او کنټرول لپاره د مرکزي بانکونو او حکومتونو کنټرول له منځه وړي (11: 15-31).

د ترکيې حکومت:

د ترکيې حکومت مذهبي ډلې هم اعلان وکړ، چې بېټکواين او نور ټولې کرېپټوکرېسۍ منع دي؛ د مجازي اسعارو پېر او پلور پدې وخت کې له مذهب سره مناسب نه دي؛ د دې حقيقت له کبله، چې د دوی د ارزښت ارزيايي لپاره خلاص دی (ډيره دوکه او غرر) دا په اسانۍ سره د غېرې قانوني فعاليتونو لکه د پيسو مينځلو لپاره کارول کیدی شي او دوی د دولت د پلټنې او نظارت لاندې نه دي.

د فلسطين د فتوا مرکز:

د فلسطين د فتوا مرکز هم د بېټکواين او کرېپټوکرېسۍ په اړه فتوا صادره کړه. فتوا ادعا کوي، چې بېټکواين او کرېپټوکرېسۍ حرامې دي او د لاندې دلايلو پر اساس ممنوع دي:

1: د بېټکواين خپرونکي نامعلوم دي هېڅ حکومت يا مرکزي اداره يې تر شا شتون نه لري د غېرې مرکزي واک او نظارت سيستم د موجوديت له موخې سره رامنځته کېږي؛ دا بې اعتباره او غېرې حقيقي دي.

2: بېټکواين د قمار يو ډول دی ځکه، چې خلک د تضمين رامنځته کولو پرته په بېټکواين کې ډېرې پيسې پانگونه کوي، چې بېټکواين جوړ کړي د بريا او ناکامۍ تضمين يې معلوم نه دی. د بېټکواين استخراج کونکي هڅه کوي، چې رياضيکي پازلونه (Puzzles) حل کړي او که دوی بريالي شي پيسې ترلاسه کوي مگر که ونشي کولی په مقابل کې يې هېڅ هم نه ترلاسه کوي.

③: بېټکواين په لوړه اندازه ضياع ده ځکه، چې په بېټکواين او نورو کرېټوکرنسيو کې د احتکار د کنټرول لپاره هيڅ اساس شتون نه لري.

شېخ هیتام له انگلستان څخه:

په انگلستان کې میشت عالم شېخ هیتام په عربي ژبه یوه مقاله کې لیکلي او پکې یې ویلي، چې بېټکواين او نور کرېټو کرنسي منع دي او د شریعت سره مطابقت نه لري. د اصلي دلایلو سره هغه ادعا کوي، چې:

①: د کرېټوکرنسي د سرو او یا نورو کرنسيو پښتوانه (د سرو زرو ملاتړ) نه لري.

②: کرېټوکرنسي قانونیت نلري او نه هم د کوم دولت یا مرکزي څارنې او کنټرول سیستم لاندې دي.

③: کرېټوکرنسي په اسانۍ سره د پیسو مینځلو او غیرې قانوني اهدافو لپاره کارول کېدای شي (13: 91-101).

د بېټکواين د محرومیت عمومي دلایل:

۱: قانوني معامله نده. ۲: اجراء کونکی یې معلوم نه دی. ۳: د احتکار ملاتړ کوي. ۴: باثباته نه دي.

دوهم لید: کرېټوکرنسي په پرنسپ کې جواز لري:

نور عالمان پدې نظر دي، چې په پرنسپ کې جواز لري. دغه نظریه هم زموږ د تېرو توضیحاتو په رڼا کې د (مال) تعریف او ځانګړتیاو ته په کتو تحلیل کېدلی شي.

دلته یو مشهور فقهی اصل دی، چې د قانون پوهانو لخوا توضیح شوی (الاصل فی المعاملات لباحة) دا معنی ورکوي، چې په مالي او تجارتی معاملو کې اصلي قاعده جواز دی؛ په بل عبارت، هر څه جواز لري مګر که مونږ دا په ښکاره ډول د شرعي اصولو سره په تضاد کې و نه مومو.

د دې اصل له مخې کرېټوکرنسي اساساً جواز لري په ورته ډول، هر څه د پیسو په توګه کېدلی شي که چیرې دا ځانګړتیاوې ولري:

۱: د خلکو ترمنځ د ارزښت لرونکي جنس په توګه چلول کېږي.

۲: د ټولو لخوا د تبادلې د وسیلې په توګه منل شوی وي.

۳: د ارزښت د اندازه گیرۍ وړ وي.

۴: د حسابي واحد په حیث کار وکړي.

له همدې کبله کومه کرېټو کرنسي، چې دا شرايط پوره کوي (لکه بېټکواين) د پيسو په توگه منل کېږي. د سويلي افريقا اسلامي مدرسې د فتوا مرکزي دارالعلوم زکريا هغه دريځ غوره کړی، چې بېټکواين د مال شرايط پوره کوي او له همدې کبله د سوداگرۍ لپاره جواز لري. په هر صورت، دوی يادونه کوي، چې د اسعارو وړ وړگرځول شي؛ دا بايد د اړوند حکومتي ادارو لخوا تصويب شي. معاصر مثال د بېټکواين د وېنزويلا اقتصادي بحران دی، ځکه ويزويلا کې، چې انفلاسيون بيخي شديد ؤ نو خلکو بېټکواين ته پنا يوپه او دوی بېټکواين د تبادلې او ارزښت زخيره کېدلو يوه معتبره کرنسي ياده کړه.

په عمومي اصطلاحاتو کې؛ د غيرې قانوني هدف لپاره د حلال شي کارول دغه شيان پخپله غيرې قانوني نه گرځوي. مثال کې يې يو حديث شريف موندلی شو؛ چې حضرت محمد صلی الله عليه وسلم د شرابو يو سوداگر ته د انگورو له پلور څخه منع کړې ځکه شراب جوړول حرام دي. مگر د حلالو اهدافو لپاره د انگورو توليد يا تجارت يې ندی منع کړی. پدې ټکي کې دا په ځانگړې ډول د يادولو وړ ده، چې ټول حکمي اسعار د ناقانونه اهدافو لپاره لکه د پيسو مينځلو، درغليو او غيرې قانوني سوداگريو لپاره کارول کېږي. دا په اسانۍ سره منلی شو، چې د متحده ايالاتو ډالر هم د کرنسي، پيسو مينځلو او نورو غيرې قانوني اهدافو لپاره په پراخه کچه کارول کېږي (15: 1 - 11).

کرېټو کرنسي څرنگه کار کوي؟

بېټکواين يو مرتبط سيستم دی، داسې نه دی لکه دوديز سيستم، لکه څرنگه، چې په دوديز تادياتي سيستم کې د بېلگې په توگه ويزه، ماسټرکارډ يا نورې برېښنايي معاملې، چې تر منځ يې يو دريم گړی يا کومه مالي اداره موجوده وي او دغه دريمگړې اداره د دوی ټول مالومات کنټرولوي او د دوی معاملې تضمينوي، همداسې د همدې خدمت په مقابل کې دی يوه اندازه فیس اخلي، د دې تر څنگ معامله کونکي هم مطمئن وي، چې د دوی پيسې او مال خوندي دي. بېټکواين يو بشپړ ماډل لري؛ د دې امنيت د کرېټوگرافي لوگاريتمونو لخوا تضمين شوی؛ د حکومت يا حکومتونو لخوا د خونديتوب پرځای دا يو خوندي لوگاريتم هس (SHA) دی، چې (256 bites) کېږي. په دوديز سيستم کې د بېلگې په توگه که چېرې تاسو يو ډالر شبکې ته وسپارئ نو دا به تضمين کړي، چې تاسو به وکولی شئ يو ډالر ترلاسه کړئ هر کله چې وغواړئ خو په کرېټو کرنسۍ يا بېټکواين کې داسې نه ده. په هر صورت، هېڅ شخص، اداره يا دولت يې تضمين نه کوي؛ ځکه، چې هېڅوک د شبکې ملکيت نلري. هېڅ تضمين شتون نه لري، چې بېټکواين له دوديزو اسعارو سره يو ثابت ارتباط ولري. بېټکواين په 2011 کال کې له \$1 څخه کم خو په 2013 کال کې \$1200 څخه زيات خو اوس مهال په 2021 کال کې د يوه بېټکواين قيمت شاوخوا \$50000 ډالرو پورې دی. سربېره پردې، بېټکواين خلاصه سرچينه ده؛ هر څوک کولی شي د دې سرچينې کوډ ترلاسه کړي، کوچني تغيرات رامنځته کړي او بېټکواين ته ورته شبکه جوړه کړي او لدې سره خپله شخصي کرنسي جوړه کړي. په هر صورت، د بېټکواين مرکزي پروتوکول تر څو يو څوک بدلون په کې راولي ډېر ستونزمن دی او وجه يې د دې کرنسۍ

د غیرې مرکزيي (Decentralize system) سیستم دی. خو که څوک خلاق فکر لري، او دوی دا فکر کوي، چې د دوی د بېټکواين په نسبت ښه ايډيا يا نظر لري تر څو نوې بله ډيجيټلي کرنسي جوړولی او پنځولی شي نو بيا په ډېرې اسانۍ سره کولی شي يوه نوې کرنسي جوړه کړي، چې د دې ښه مثال په اوس مهال کې د پای نېټورک په نوم کرېپټو کرنسي ده، چې په اوس وخت کې د افغانانو تر منځ زياته مشهوره شوې. د بېټکواين په استخراج کې، زرگونه سيالي کونکي د رياضيکي پېچليو تخنيکونو د حل لپاره رقابت کوي. که يو څوک دا تخنيک حل کړي د بېټکواين د نړيوال ليږد ثبت کې يې بلاک اضافه کيږي او انعام ورکول کيږي او دا انعام 25 Bitcoins دی. په هر صورت، دا خورا زيات کمپيوټري ځواک غواړي؛ تر ټولو مشهوره طريقه تر څو دغه رياضيکي ستونزه يا رمز حل کړي او يو بلاک زيات کړي نو يو گروپ استخراج کونکي سره يو ځای کيږي يو بل سره مرسته کوي او په گډه يوه ستونزه يا رياضيکي پېچلي لوگاريتمي فرمولونه حلوي او يو بلاک رامنځ ته کوي، چې په دې سره دوی په گډه انعام تر لاسه کوي او گټه د ټولو سره شريکه وي، چې ۲۵ بېټکواينه وي. په اصل کې دا فکر موجود ؤ، چې بېټکواين به “د خلکو کرنسي” وي او دا د محاسبې قوت به غیرې مرکزي وي او هر څوک د بېټکواين د ستونزو په حل کولو کې يو شان فرصت لري، چې هېش فنکشن يا تابع په نوم ياديږي. سربېره پر دې دا جوته شوې، چې هېش فنکشن د ځانگړو اسبابو او ماشينونو لخوا په موثره توگه حل کيدلی شي، چې د همدغې فنکشن لپاره جوړ شوي دي او دغه ماشينونه يوازې همدا فنکشن يا تابع لري. متوسط شمېر خلک د خپلو کمپيو ټرونو په وسيله، خو زيات شمېر خلک بيا په سلگونه زره ډالره په هغو ماشينونه باندې مصرفوي، چې يوازې هېش فنکشن لري تر څو دغه تابع حل کړي. زيات شمېر خلک شته، چې له همدې لارې څخه هره ورځ 3000 ډالرو څخه زيات عايد ترلاسه کوي يا په کال کې د بېټکواين له استخراج څخه تر 1m ډالرو زيات عايد ترلاسه کوي (14: 617 – 622).

د کرېپټو کرنسي قانونيت

(Ribeiro) په خپله څېړنه کې داسې ليکي، عدلي څانگه يا اداره دا مني، چې مجازي پيسې يو ښه خدمت وړاندې کوي او کولی شي تجارتي کړنو ته پرمختگ ورکړي. د دې تر څنگ يو بل اقتصاد پوه (Kelion, 2013)؛ بيا په خپله څېړنه کې داسې ليکي: تاسو کولی شئ برلين څخه د بير په شمول هر څه وپيړئ، په مستردام کې د پيزا غوښتنه وکړئ، په اډينبورگ کې ټيکسي په کرايه ونيسئ، په لجوبلجنا کې د غاښونو معاينه ترسره کړئ، په نيکوسيا کې يو سند ترلاسه کړئ، په مسسچو ستيشن کې جواز وپيړئ او نور. د بېټکواين لومړنۍ سوداگريزې معاملې ثبت د 2010 کال د May په مياشت کې رامنځته شو چيرې، چې Laszlo Hanyecz يو فلوريډايي پروگرامر له Papa John's څخه د دوه پيزا پيږودلو لپاره (10,000 Bitcoins) وکارول، په هغه وخت کې يې په اټکل سره 60\$ ارزښت وه. Hanyecz دا فرض کړه، چې د دوو پيزاو لپاره او د يو چا د وخت د جبران لپاره کافي بېټکواين دي مگر نن سبا د بېټکواين هغه مقدار شاوخوا 5m \$ ته رسېږي.

د بلاکچین لنډه پېژندنه

د بیتکواین پلېټ فارم اساس د بلاکچین په نوم ټکنالوژي ده. بلاکچین د بیتکواین پلېټ فارم د سرو زرو ځای کرځیدلی. بلاکچین یوه نوې ټیکنالوژي ده او دغه ټیکنالوژي به په کاروبار کې د مالي معاملو په سره ته رسولو کې ستر بدلون را ولې. دلته یې له پنځو کلیدي ټکو څخه یادونه کوو.

۱: دغه ټیکنالوژي، چې د وېشل شوې ټیکنالوژۍ نوم هم ورکړ شوی یوازې تر بیتکواینه محدوده نه ده بلکې د دې ټکنالوژۍ په وسیله زیات نور مالي کارونه تر سره کېدلی شي. او د بلاکچین او توزیع شوي لېجر کلمې د اړونده ټکنالوژيو په پراخه مجموعو باندې پلي کېږي یا په دې مانا، چې په نورو تخنیکي کارونو کې هم ترې استفاده کېدای شي. د دې ټکنالوژۍ د کارولو لپاره د کرپټو کرنسي پرته ډېری نور ځایونه شتون لري، چې په هغو کې ترې گټه اخستل کېږي.

۲: دغه مشترک توزیع شوی لېجر د مرتبطو، منعکسو شویو، او ریکارډ شویو معاملو یو سیټ دی. د محاسبینو لپاره څوک چې دا لولي؛ دا په سټرایډونو کې د دوه گوني ثبت لېجر په څېر دی. د لېجر سیستم تصور کړئ، چې په ورته وخت کې د زرو محاسبینو له خوا د هرې معاملې لپاره ساتل کېږي او یا په نظر کې نیول کېږي.

۳: په توزیع شوي لېجر کې ټول ترسره شوي معاملات په شبکه کې د برخه اخیستونکو لخوا په مستقلة توگه تائیدېږي او بیا په انفرادي ډول په لېجر کې ساتل کېږي.

۴: د دې ټکنالوژيو غیرې مرکزي طبیعت، د منځگړي نه درلودل یعني کوم بانک یا بله اداره د معامله کوونکو تر منځ نشته او هر چا ته اجازه ورکوي، چې ونډه پکې واخلي ځکه، دوی د پروتوکولونو (یو کمپیوټري ژبه ده، چې کمپیوټرونه سره نښلوي تر څو مالومات سره تبادله کړي) له مخې رامنځته شوي مقررات تعقیبوي؛ په پیل کې دا یوازې د یو څو پوهنتونو او دولتي نهادونو شخصي ډله وه، چې د دغې ټیکنالوژۍ څخه یې گټه پورته کوله، مگر په پایله کې انټرنیټ غیرې مرکزیت غوره کړ اوس هر څوک کولی شي ونډه پکې واخلي او د انټرنیټ کارولو سره ترې گټه پورته کړي.

۵: د منځگړي لري کول به مټمریت او خوندیتوب ډیر کړي ځکه منځگړې ادارې لکه بانک زموږ څخه فیس یا کمېشن اخلي.

د بلاکچین گټې

بلاکچین اعتماد رامنځته کوي، بېروکراسي له منځه وړي، فساد، رشوت، مالیاتي خلاؤ او داسې نورو سره مبارزه کوي.

بلاک چېن یوڅو غیر معمولي وړتیاوې لري د دوی څخه یوه دا ده، چې تاسو کولی شئ سمارټ قراردادونه رامنځته کړئ دا هغه څه دي، چې په ښکاره ډول هر څه ښيي. دا یو داسې تړون دی، چې پخپله پروسس اجرا کوي او د قراردادونو، پلي کونکي، کنټرول، فعالیت او تادیه یې اداره کوي (12: 271-281).

د بېټکواين هر اړخيزه پېژندنه

- کرپټوکرنسي د الکترونيکي تادیاتو سیستم او یو عام لېجر دی، چې ټول په یوه واحد کې له بېټکواين څخه عبارت دی.
- بېټکواين د انعام په نوم میکانیزم له لارې رامنځته شوی، چې د استخراج (mining) په نوم یادېږي، چې د ډېرو پیچلو ریاضیکي ستونزو حل اړین دی تر څو بېټکواين تر لاسه کړو او دغه چاره مرحله په مرحله ستونزمنه کیږي.
- هغه سیستم، چې په مرسته یې د پیسو او تادیې سیستم خوندي کیږي بېټکواين دی.
- بېټکواين یوله بل سره نښتی سیستم دی، چې د ډلیزې رویتیا پر اساس اداره کیږي.

د بېټکواين ځانگړتیاوې

د بېټکواين لاندې ځانگړتیاوې د بېټکواين د مدافعينو لخوا توضیح شوي:

- ۱: غیرې مرکزي سیستم دی، د حکومت کنټرول یا د مالکیت احتمال له منځه وړي. سربېره پر دې، بېټکواين یوه محدوده اندازه شتون لري، هېڅ یوه اداره یا ارگان نوموړي اسعار تولید یا د زیاتوالي او کموالي له لارې یې ارزښت نشي تغیر کولی. دغه سیستم د بېټکواين ارزښت د عرضې او تقاضا اقتصادي طبعي قوانینو ته پریږدي.
- ۲: بلاک د ټولو رسمي تبادلو مستقل عامه ثبت دی، چې په سیستم کې رامنځته کیږي او د بېټکواين یوه اړینه برخه ده. بلاک چېن د جعل کولو د مخنیوي پرمهال نظم او تبادلي ته په وده کې مرسته کوي.
- ۳: اشخاصو او سوداگرو ته الکترونيکي تادیات په هر وخت کې کولی شي، چټک پروسس کړي او لگښت یې ډېر کم دی، د معاملاتو د پروسس له جریان څخه منځگړې ادارې لرې کوي.
- ۴: که څه هم د بېټکواين د ټولو معاملو توضیحات په عامه ډول ساتل کیږي؛ د ښکیلو اشخاصو پېژندنې نسبتاً نامعلومې پاتې کیږي، یعنې په دې ټکنالوژۍ کې هېڅ څوک یو بل نه پېژني.
- ۵: د بېټکواين راکړه ورکړه د کاروونکو ترمنځ په مستقیم ډول ترسره کیږي یعنې پرته له کومې واسطې لکه بانکونه یا نورې مالي ادارې.

٦: د بېټکواين د راکړې ورکړې تصدیق د شبکې د حرکت لخوا ترسره کېږي او د بلاک چین په داخل کې په یوه توزیع شوي لېجر کې ثبت کېږي.

٧: د بېټکواين اعظمي شمیر 21millians پورې محدود دی، یعنې تر اوسه یوازې همدومره موجود دي (20: 40-16).

د بېټکواين گټې

- د سیاست له پلوه مستقلي پیسې دي.
- په مستقلة توگه یعنې خودسرانه د حکمي پیسو په شان نشي رامنځته کیدلی.
- جعلې نه شي کیدلی، د دې یو ښه ځانگړنه همدا ده، چې جعل کاري په کې ناممکنه ده.
- ډېر خونديتوب لري، د ملکیت د سوانحو او د تېرو راکړو ورکړو د کمېټو د ثبتولو له لارې هم خوندي ساتل کېږي.
- غلا او یا د چا لخوا کنگل کیدای نشي، ځکه د دې ټکنالوژۍ اېشنونه ډېر ستونزمن دي.
- په ډېر شفاف ډول یې د غیږې باوري کسانو ترمنځ بې باوري له منځه وړي، ځکه جعل نه شي کېدای.
- کولی شي په څو ثانیو کې د نړۍ هرې یوې برخې ته په چټکه او موثره توگه عمل وکړي.
- د راکړې ورکړې ډېر کم لگښت، لدې کبله نړیوالو پیسو د خارجي تبادلې لگښت او د خارجي تبادلې خطر له منځه وړی.
- د حکمي پیسو په توپیر، دا ډیفلاسیوني حالت لري.

د بېټکواين زیانونه

- د بېټکواين د راکړې ورکړې تعقیب کول ناشوني دي یعنې د مرکزي بانک له خوا تر څو قانونیت یې ثابت کړي، د پیسو مینځل، د ترهگرۍ مالي کول، د نشه یی توکو او د نا قانونه توکو تجارت.
- که چېرې خصوصي کیلي ورکه شي، ټول بېټکواين د تل لپاره ورک کېږي.
- دا حقیقي پیسې نه دي، ځکه نو هلته تل دوکه رامنځته کېدای شي.

په دې وروستیو کې د کرپټو کرنسۍ یو شمېر تبادلې هېک شوې او په میلیونونه ډالر غلا شوي دي. یوه بله ستونزه د ورکېدو ده که په غلطۍ کې پیسې یو چاته ولېږل شوې بیا را کرځېدل یې نا ممکن دي، خو که چېرته مقابل سړی یې و غواړي کولی شي. بله دا، چې په ۲۰۲۱ کال کې د یوه شخص څخه، چې ۲۴۰ میلیونو ډالرو په ارزښت یې بېټکواين لرل خپله ځانگړې کیلي یا پاسورډ هېر شوی ؤ او اته ځلې یې خپله کیلي یا پاسورډ ورکړی ؤ خو بتوه یې نه وه خلاصه کړې او که لس ځله یې ورکړي او سم نه وي نو خپلې پیسې د تل لپاره له لاسه وکوي، چې دا یوه ستره ستونزه ده. دا ځکه، چې هغه خصوصي کیلي، چې د ډیجیټل لاسلیکونو او د عامو خلکو کیلي تولیدوي په ای بتوه کې ساتل کېږي، چې د بریدونو پر وړاندې حساس دي؛ دا یوه امنیتي سیمه ده چې باید پیاوړې شي.

د بېټکواين د موضوع په هکله ځينې مبهمې پوښتنې موجودې دي

۱. هيڅوک په مطمئنه توگه پدې نه پوهيږي چې د بېټکواين سافټوير تر شاه څوک دي. د خلاصې سرچېنې لپاره جوړ شوی. له دې امله هېڅوک نشته، چې په اصل کې د پيسو او يا هم د نظام په هکله په مجموع کې خپل مسوليت په غاړه واخلي.

۲. څوک، څنگه پوهيږي، چې په پرانيستې منبع کې شته سيستم هم، هغه سيستم دی، چې په حقيقت کې فعاليت کوي؟ که ناڅاپي غيرې متوقعه حيرانتيا د سيستم څخه را و وځي نو څه به وشي؟ له دې امله حتی د بېټکواين د حساب اعظمي مقدار يوازې 21 ميلیونه ده.

۳. بېټکواين حقيقي پيسې نه دي، لکه پيسې ځينو اجناسو او خدماتو باندې تکیه نه کوي.

په يوه بل ځای کې د بېټکواين په اړه داسې ويل کيږي، چې بېټکواين يوه ډيجيټل کرنسي ده، چې هيڅ بېټکواين د مرکزي صدور اختيار يا فزيکي بېټکواين نه لري. په خاصه توگه بېټکواين يوه کرېټوکرني ده، چې د کوډبندي د پرتوکولونو د راهنمايي کولو لپاره د کرېټوگرافي تخنیکونه کاروي کوم، چې ملکيت راپېژني او د معاملاتو توضيحات تائيدوي. د بېټکواين د کوډبندي پرتوکول د ساتوشي ناکاماتو په نوم يو شخص له خوا په 2008 کال کې رامنځته شوی، چې په مرسته يې بالاخره 21m بېټکواين د رياضيکي لوگارتيمونو د حل لپاره د انعام په توگه ډيزاين شو ترڅو (د بېټکواين ساتلو لپاره اړين لېجر) په پروسه کې د استخراج (mining) په نوم ياديږي. يو ځل استخراج شوی هر بېټکواين يا يې هم يوه برخه - هم پلورل کيدای شي، د پېرودنو لپاره د تاديې د وسيلې په توگه او د پانگې اچونې په توگه هم استعمال کيدلی شي.

بېټکواين په سوداگريزو وېب پاڼو کې پېرودل او پلورل کيږي، چې د تبادلې (exchange) په نوم پېژندل کيږي؛ هر يو يې 24/7 (يعنې په هفته کې اووه ورځې او څلورويشت ساعته) په مستقله توگه فعاليت کوي او نړيوالو پېرودونکو ته د عنعنوي تبادلې بهرنۍ سوداگرۍ او يا هم بروکرچ پليټ فارم (brokerage platforms) ته ورته طريقه شتون لري (12: 271-281).

بېټکواين څرنگه کار کوي؟

د يوه کارونکي ليدلوري څخه بېټکواين د گرځنده اپليکېشن يا د کمپيوټر د يو پروگرام څخه بل څه نه دي، چې د بېټکواين يوه خصوصي بکسه يا بټوه چمتو کوي او يو کارونکي ته اجازه ورکوي، چې له هغې څخه بېټکواين واستوي يا يې هم ترلاسه کړي.

د پردو تر شا، د بېټکواين شبکه يو عامه لېجر وړاندې کوي، چې د بلاک چېن په نوم ياديږي. پدې لېجر کې د پروسس پر مهال هره معامله تر سره کېدې شي. د کاروونکي کمپيوټر ته اجازه ورکوي، چې د هرې معاملې اعتبار تائيد کړي. د هرې معاملې صدق د لېږل شوي ادرس مطابق د ډيجيټل لاسليکونو لخوا ساتل کېږي او ټولو کاروونکو ته اجازه ورکوي، چې د خپلو بېټکواين له بکسو څخه د بېټکواين په لېږدولو باندې کنټرول ولري.

سربېره پردې، هر څوک کولی شي د ځانگړي هارډوېر کمپيوټري ځواک په استعمالولو سره معاملې پروسس کړي او د دې خدمت لپاره په بېټکواين کې جايزه ترلاسه کړي، دا اکثره د استخراج په نوم ياديږي، خو دغه استخراج اسان کار نه دی سختو پېچلو لوگاريتمي فرمولونو او رمزونو حلولو وروسته يو شخص کولی شي، چې بېټکواين او يا د هغې ټوکې تر لاسه کړي. ادرس يې د بانکي حساب په څېر دی په کوم کې، چې کاروونکي کولی شي بېټکواين ترلاسه کړي، ذخيره کړي او يا يې وليږدوي. د دې پر ځای چې په بکسه کې په فزيکي توگه خوندي شي؛ بېټکواين د عامه کيلي کرېپټوگرافي سره خوندي کېږي. د بېټکواين هره بټوه يوه خصوصي کيلي لري کومه، چې مالک يې بايد مخفي وساتي. د دې خصوصي کيلي سره کاروونکی کولی شي د عامه شمېرو ډېرې شمېرې رامنځته کړي، چې د عامه ادرسونو جوړولو لپاره استعمالېدلی شي. کاروونکی کولی شي پدې عامه بټوه کې پيسې ترلاسه کړي. هر څوک کولی شي هر ادرس ته بېټکواين وليږي؛ مگر يوازې د خصوصي کيلي سره يو شخص کولی شي په بکسه کې بېټکواين مصرف کړي. د بېټکواين ادرس عام دی په اتوماتيکه توگه امکان نه لري، چې پوه شي چې کوم ادرس په کوم شخص پورې تړاو لري، پدې توگه د بېټکواين ادرسونه تخلصونه دي. د بېټکواين لېږدونکې شبکې نورو اشخاصو ته د معاملاتو توضيحات خپروي په شبکه کې نور اشخاص د خپرې شوې معاملې توضيحات ثبتوي او که معامله معتبره ښکاره شوه معامله په بلاک چېن کې يو(۱) په څېر يا نوم جمع کېږي.

د مثال په توگه، که چېرې تاسو غواړئ په سان فرانسسکو کې د پيالو او کيکونو له بېکري څخه پيالې او کيکونه واخلي نو تاسو د دوی د بکسو عامه ادرس ته اړتيا لرئ؛ ستاسو بکسه شبکې ته ليرد خپروي. دا ليرد د پير او پلور بېټکواين شبکه کې خپور شي چيرته، چې دا په مختلفو چکونو سره تائيدېږي. لکه څرنگه، چې ستاسو بکسه کافي بېلانس و لري او د ا د شبکې نورو غړو ته خپروي. نوموړی ليرد بالاخره د يو استخراج کوونکي لخوا ترلاسه کېږي څوک، چې معامله په بلاک چېن کې شاملوي، دا بلاک چېن بيا په شبکه کې پروسس کېږي او له نړيوال بلاک چېن سره يوځای کېږي. بېټکواين اوس د پيالو او کيکونو د بېکري بکسې پورې اړه لري او د هغه ادرس لخوا پېژندل شوی، چې تاسو ورته بېټکواين ليرلي دي(15: 1 - 11).

کرېپټو کرنسي، بېټکواين او راتلونکې

اوسمهال دبټکواين په وسيله په بيلابيلو هيوادونو کې پېر او پلور تر سره کيږي. د بېلگې په توگه په (eBay) وېبپاڼه باندې عملا د بېټکواين په وسيله پېر او پلور کيږي. سوداگر اوس د بېټکواين له لارې شيان په اټکليز شکل خرڅوي ترڅو اجناس دوی ته تاوان ونه کړي. نو دوی خپل اجناس له اوسه دراتلونکې په نيت خرڅوي. همدا چاره دبټکواين ارزښت تر پوښتنې لاندې راولي، ځکه، چې دلته بېټکواين داسعارو پرځای دسهمونو يا معتبرو ونډو چلند کوي. دبټکواين په هکله څو عمده نظرونه شته.

لومړی گروپ په دې عقیده دی، چې د بېټکواين له لارې په اسانۍ سره يوه اکاونټ ته د دوه کسانو ترمنځ دکم مصرف په ورکولو سره پيسې لېږل کيدل اسان دي نو ځکه به په اينده کې ډېرو خلکو ته دمنلو وړ وي.

دويمه ډله وايي، چې بېټکواين به دکاغذي پيسو لپاره يو بدیل شي، چې د يوې غيرې نغدي ټولنې جوړولو کې به ونډه واخلي او د (کين) هغه نظريه، چې وايي، يو وخت به داسې اسعار رامنځته شي، چې هيڅ هيواد پورې به تړاؤ ونه لري، سمه ثابته شي.

دريمه ډله خلک په دې اند دي، چې بېټکواين يوه بې ثباته کرنسي ده، چې له لارې يې پيسې ناسمې کارول کيږي، يا منحل کيږي، ځکه چې شاته يې هېڅ ضمانت او پشتوانه نشته. يو شمېر هېوادونه غواړي پر بېټکواين بنديز ولگوي، دبټکواين استعمال دنړۍ په مختلفو هېوادونو کې کيږي خو ځينې يې دبنديز او نه استعمال په هکله پرېکړې کوي. په امريکا او ننگلستان کې يې کارېدل په پراخه کچه ليدل کيږي خو يادو هېوادونو دولتونو خپل خلک دبټکواين دزيانونو په هکله خبر کړي. بنگله دېش، بولوويا، چين، ايسلېنډ، هند، روسيه، سويډن، تایلنډ، ويتنام او دځينو نورو هېوادونو مرکزی بانکونه غواړي، چې د بېټکواين په استعمال بنديز ولگوي. که څه هم بېټکواين خپله بيه ديوې مياشتې په اوږدو کې دوه برابره زياته کړې. خو ډېر کارپوهان په دې اند دي، چې داخپله يو غيرې عادي او انديښمنونکی حالت رامنځ ته کوي. ډاکټر هيلمن وايي ښايي په نږدې راتلونکې کې د بېټکواين اسمانځکه بيه له خاورو سره برابره شي، يعنې په بشپړه توگه خپل ارزښت له لاسه ورکړي، د اقتصاد پوهانو دغه ډله هغو ته، چې بېټکواين لري همدا سلا ورکوي، چې بازار او نرخ ته پاملرنه وکړي او که په دې پوهيږي، چې بيه يې بې سارې په راکوزېدو ده، نو ژر تر ژره يې وپلورئ، که څه هم دا د اقتصادي ناورين د رامنځ ته کولو يوه برخه گرځي خو د دې لپاره چې پانگه مو له هېڅ سره برابره شي، دا به غوره وي، چې په وخت يې وپلورئ. خو ځينې بيا وايي، چې که کوم هېواد دا د خپلې لومړۍ يا دوهمې رسمي کرنسۍ يا پيسو په توگه وپيژني دا به د بېټکواين ارزښت لا زيات کړي. د دغو هېوادونو په سر کې دجاپان او وينزويلا نوم اخيستل کيږي. ځينې اقتصادي کارپوهان دا ويل، چې دراتلونکو اولمپيک لوبو لپاره، چې په ۲۰۲۰ کې په توکيو کې کيږي دا پيسې رسمي کړي. نو دنړۍ او جاپان اقتصادبه لا ورسره وغوړيږي. په ۲۰۲۰ کې دځينو مهمو سرچينو انگيرنه او وړاندوينه دا وه، چې د بېټکواين بيه به لا زياته شي، يو بېټکواين به له ۵۰۰۰۰ ډالرو او حتی يو لکو ډالرو ته ورسېږي. داقتصادي چارو کارپوهان

دغه ډول انگیرني او اټکلونه تل کوي، خو چې کوم يې رښتيا کيږي، دې ته به وخت ښه ځواب وايي. په افغانستان کې د بیتکواین تصور نوی دی او په هکله یې پوهاوی کم دی. دلته د برېښنايي تادیاتو او یا ډیجیټلي اسعارو تصور تر اوسه عام شوی نه دی. د ۲۰۱۹ کال په لومړیو کې د بیتکواین په هکله داسې ویل کیدل، چې گواکې د افغانستان بانک د بیتکواین له لارې پورپانې خپروي، خو مرکزي بانک یاد خبر رد کړ او یادونه یې وکړه چې د پور پانېو خپرول د افغانستان بانک واک کې نه راځي.

بیتکواین چېرته اخستل کیږي

تاسو کولی شئ، چې په اسانۍ سره د جواز شوې تبادلې (license exchanges) له لوري بیتکواین لاسته راوړئ. دلته د څو مختلفو ډیجیټلي ادارو نومونه د بېلگې په ډول یادوو کوم، چې خپله بیتکواین لري او مارکېټ ته یې وړاندې کوي. د بېلگې په ډول Kraken، Coin base، Hit BTC، Bit stamp، Coin mama، چې ځینې محدودیتونه هم لري. تاسو باید د خپل د پام وړ د تبادلې زېرمه غوره کړئ، تر څو وگورئ، چې کومې تبادلې د کارولو لپاره ارزښتناکې دي، چې تر څو مو بیتکواین خوندي وي coin base په متحده ایالاتو کې یوه مشهوره تبادله ده او په لوړه کچه ترې کار اخستل کیږي.

څنگه کولی شو بیتکواین واخلو؟

بیتکواین یوازینی ډیجیټل پیسې نه دي، په نړۍ کې اوسمهال په زرگونو بېلابېل ډوله ډیجیټل پیسې شته، خو بیتکواین یې تر ټولو ډېر پیژندل شوی ډول دی. که یو څوک وغواړي بیتکواین تر لاسه کړي، باید د بیتکواین ادرس ولري، چې د ۲۷ تر ۳۴ شمېرو اوږد وي. دغه اوږده شمېره د پوست یا ادرس په څېر کارول کیږي او بیا له یوې ډیجیټلي کڅوړې بیتکواین ورته راستول کیدی شي. دغه اوږده شمېره حتمي نه ده، چې دیوه کس په نامه او ادرس پورې تړلې وي، ځکه خو ډېر کسان، چې بیتکواین اخلي په پټ نامه یې اخلي او پېژندگلوې یې پټه وي. د بیتکواین د اخیستو لپاره د اوږدې شمېرې ترڅنگ، چې د ادرس کار ورکوي تاسو باید د ډیجیټل پیسو بکس یعنې بټوه ولری، دغه بکس ته ننوتل او ساتل داسې دي لکه ستاسو د بانک ادرس. په پیل کې ټاکل شوې وه، چې یوازې ۲۱ میلیونه بیتکواین جوړېدای شي، او گومان دا ؤ، چې د دې شمېرې پوره کېدل به اوږده موده ونیسي، خو اوس داسې ښکاري، چې ډېر ژر به دا شمېره پوره شي. د دې شمېرې له پوره کېدو وروسته څه پیښیږي، ډېر خلک نه پوهیږي، خو بیا به د بیتکواین له لارې راکړه ورکړه عادي وگرځي.

د بیتکواین د کارولو لپاره دنوم پټ ساتل، د دې لامل شوي، چې خلک یې په انټرنیټ د ناقانونه پېر او پلور لپاره وکاروي. خو یو شمېر محدود پېژندل شوي سوداگریز بنسټونه اوس خپلو پېرودنکو ته اجازه ورکوي، چې د بیتکواین له لارې شیان او خدمات وپېري. دمایکرو سافټ کمپني، دسیلانیانو تر منځ مشهور ایکسپډیا اوځینې نور لکه د

جاپاني سوشي، د خوړو يو رستوران او د لندن د تابلو يو پلورنځی ځينې بېلگې دي، چې تاسې بېټکواين په کې کارولی شئ. دا دمنلو شويو اسعارو او پيسو په څېر نه دي لکه امريکايي ډالر، چې د نړۍ په هر کڼج کې يې کارولی شئ، هوټل ته پيسې ورکولی شئ، ډوډۍ پرې اخيستلی شئ. خو بېټکواين لرونکي دا د پېرلو لپاره نه کاروي بلکې د تجارت لپاره يې کاروي، په دې مانا، چې په يو بل باندې يې خرڅوي لکه د پيسو بدلون. ډاکټر هيلن په وينا د ۸۰ او ۹۰ سلنې تر منځ خلک بېټکواين دپانگونې په موخه پېري (14: 617-622).

بلاک چين او بېټکواين په اړه د متحده اماراتو راتلونکی پلان

د بېټکواين او بلاک چين ټکنالوژي اوس مهال د مختلفو سوداگرو او ادارو لخوا کارول کېږي. د منځگړو پرته يو مرتبط سيستم دی چېرته، چې پيرودونکي لږې پيسې ورکوي او پلورونکي ډېر څه ترلاسه کوي؛ دا هغه پدیده ده، چې نړۍ يې اوس مهال شاهد ده. هېوادونه د هغه وړيا سوداگرۍ لپاره مزل کوي؛ پداسې حال کې، چې نور هېوادونه لکه متحده امارات او په ځانگړې ډول دوبي هېواد د دوی د سمارټ دوبي 2020 کال د نوښت يوه برخه بولي. د امکاناتو بلې کچې ته رسېدل د بېټکواين راتلونکی د دوبي د حکومت لاندې د نړيوالې بلاک چين شورا رامنځته کېدل دا په گوته کوي، چې "په نړيواله سطحه د وروستيو ټکنالوژيو او نوښتونو د پلي کولو لپاره د هغو هڅو د برخې په توگه، د دوبي راتلونکی فاونډيشن د بلاکچين پليټ فارم له طريقه د اوسني او راتلونکو غوښتليکونو د خپرلو، بحث کولو، او د لېږد تنظيمولو لپاره د نړيوال بلاک چين شورا د تاسيس اعلان وکړ. بلاک چين د ډيجيټل اسعارو بېټکواين لخوا رامنځته شوی هر معامله ثبت کوي." په ورته ډول متحده عربي امارات به خپله کرنسي د سرو زور پشتوانې په بنسټ پيل کړي او دغه کرنسي (One-Game) نومول شوې، متحده امارت خپلو مشرتريانو ته د شتمنۍ په وسيله ملاتړې کرنسي وړاندې کوي، چې ډېره معتبره به وي، چې دې ته د شتمنۍ په وسيله ملاتړ کونکی ماډل هم وايي (15: 11-1).

درېيم څپرکی

پولي معيار او پولي سيستم

پولي معيار

پولي معيار د هغه اقتصادي واحد څخه عبارت دی، چې ټول اقتصادي ارزښتونه د هغه په واسطه اندازه کېږي. پولي معيار کېدای شي سره زر، سپين زر، دواړه او ياهم کاغذ وي، چې سرو زرو او سپينو زرو ته بدلېدو وړ او يا د بدلېدو وړ نه وي.

که چېرې د شمېر واحد په یو هېواد کې سره زر وي نو هغه ته طلايي معیار وايي که چېرې په یو هېواد کې د شمېر واحد سپین زر وي نو ورته د سپینو زرو معیار ویل کیږي که چېرې دواړه وي نو دې معیار ته دوه فلزي معیار ویل کیږي او که چېرې د ارزښت اندازه کول د کاغذ په واسطه صورت ونیسي نو دې ته کاغذي معیار ویل کیږي . پولي معیار د پولي سیستم څخه توپیر لري ، پولي معیار د شمېرلو واحد، چې موږ د هغه په واسطه ارزښت اندازه کوو په داسې حال کې، چې په پولي سیستم کې دهغه معرفت کیږي او د شمار دواحد په توګه جمع د دولت ټول هغه مېکانېزم، چې د هغې په واسطه د پیسو تاسیس او په دوران کې کنټرول صورت نیسي خو پولي سیستم په ټولو هېوادونو کې د هغوی نړیوالو او داخلي اړتیاؤ په اساس جوړېږي (9: 30).

پولي سیستمونه

الف: فلزي پولي سیستم

دغه سیستم یو ډېر پخوانی سیستم دی، چې په ۱۸مه پېړۍ کې یې په نړۍ حکمراني کړې ده دغه سیستم له سرو او سپینو زرو څخه جوړ شوی دی دغه دوه فلزونو مشترک خصوصیات، چې په خپل منځ کې یې لرل و کولی شول په پېړیو په دغه برخه کې حکمراني وکړي .

د دواړو خصوصیات په لاندې ډول دي .

۱ دواړه ډیپ نه پیدا کېدونکي وو.

۲: دواړه نه زنگ کېدل .

۳ : بې له دې چې وزن او ارزښت یې زیانمن شي دواړو د پانه کېدو خصوصیت درلود .

۴ : دواړه په اسانۍ لېږدول کېدل .

۵ : دواړه د ذاتي ارزښت لرونکي وو .

۶ : دواړه فلزونه د سینګار لپاره کارول کېدای شول.

ډېر زیات اقتصاد پوهان د تېر په څېر نن هم په دې باور دي، چې پیسې باید لاندې ځانګړتیاوې ولري.

۱- باید په ډېره اسانۍ د یوه معیار په وسیله یې ارزښت وټاکل شي .

۲- باید په پراخ ډول د قېلېدو وړ وي .

۳ - د ویش وړتیا ولري .

۴ - د لېږد وړتیا ولري .

۶ - ثبات یعنې په تېزۍ له منځه ولاړې نه شي .

دوه فلزي پولې سیستم

هغه پولې سیستم دی، چې په هغه کې دوه فلزونه سره او سپین زر دواړه د یوه بل سره موازي چلښت ولري او دوی په دې سیستم کې کومه اړیکه نه سره لري او نه د کوم نسبت په څېر فعالیت کوي د دغه ډول سکو وزن د صرافانو لخوا تضمین کېده مگر دغو سکو د صرافانو لخوا ونه شو کولی، چې د هغوی اعتبار د زیاتې مودې پورې وساتي او دغه کار د دې لامل شو، چې د دولت تضمین د صرافانو لخوا ارایه شو، د دې سره سره بیا هم دغه دوه ډوله پیسو د یوه ټاکلي نسبت او ټاکلي رابطې دنه درلودلو له امله و نشو کړای، چې د تبادلې پروسه تر یوه وخته جاري وساتي او یو شمېر ستونزې حل کړي.

۲: دوه فلزي پولې سیستم (د سرو زرو او سپینو زرو نسبت)

په پورته سیستم کې د راپیدا شوو مشکلاتو وجود د دې سبب شو، چې د دغه مشکل د حل لپاره د سرو او سپینو زرو تر منځ یو تناسب و ټاکي هغه لمری هېواد، چې په دې اړه یې اقدام وکړ فرانسه وه. په دغه هېواد کې د سرو او سپینو زرو تناسب ۱۵,۵/۱ ؤ یعنې د یوه واحد سرو په مقابل کې ۱۵,۵ سپین زر ورکول کېده. دغه کار د تبادلې د پر مختگ با عث شو او د تبادلې پروسې ته یې تېزوالی ورکړ مگر په ځینو هېوادونو کې د دغه ډول تبادلې د نسبت د لوړوالي له امله بیا هم په تبادله کې مشکلات را پیدا کړل او دغه مشکل په (۱۵۷۹ - ۱۵۱۹) کې گراشام توضیح کړه، چې دغه ته د گراشام قانون وايي، گراشام په خپل دغه قانون کې داسې وايي، چې خرابې پیسې (سپین زر) ښې پیسې (سره زر) له دوران څخه او باسي. داسې ځکه وايي، چې سره زر خلک اخلي او سپین زر زیات نه پيري نو سپین زر د پیسو په ډول مارکېټ کې پاتې کیږي او سره زر له مارکېټ څخه ځکه وځي، چې خلک یې په نورو کارونو کې لکه سینگار، یا یې نورو هیوادونو ته قاچاق کوي تر څو په لوړه بیه یې و پلوري.

یو فلزي پولې سیستم

په لنډه توگه داسې ویلی شو، چې هغه پولې سیستم، چې په هغه کې یوازې یو فلز د پیسو په ډول چلښت ولري د یوه فلزي پولې سیستم په نوم یادېږي، ځکه دلته هغه پیسې، چې فعالا په اقتصاد کې جریان لري د یوه فلز څخه جوړې وي او هغه فلز کېدای شي سره زر، سپین زر او یا هم نور فلزات وي.

مخلوط دوه فلزي سيستم

دغه سيستم داسې ښکاره کوي، چې کله دوه فلزونه د مخلوط په ډول د يوې سکې په شکل د پولي واحد دنده تر سره کړي، په دې مانا، چې کومه سکه چې په مارکېټ کې فعلاً چلېښت لري داسې يوه سکه ده، چې دوه فلزات يو ځل سره گډ شوي يو الياژ ترې جوړ شوی او بيا ترې سکه جوړه شوې او په اقتصادي جريان کې يا يوه هېواد کې د پيسو په ډول ترې گټه پورته کېږي او يا په يوه هېواد کې کاغذي پيسې چلېښت لري خو د دغو کاغذي پيسو شا ته د سرو زرو او سپينو زرو د خښتو پښتوانه لري او دغه دواړه کولی شي چه په يوه ټاکلې تناسب ددې پيسو د خريد وړتيا ولري، په دې مانا، چې دغه کاغذي پيسې کولی شي، چې دواړه فلزات واخلي او دا، چې شاته دوه فلزات د پښتوانې په توگه لري نو ځکه ورته مخلوط سيستم وايي.

ب: د بانکونو يا کاغذي پولي سيستم

دغه پولي سيستم يوه ډېره لوړه اختراع ده، چې ټول اقتصاد يې په خوځښت راوست. د دغه سيستم منځ ته راتگ له دوه سببونو څخه وه. د نړيوالو سرو زرو زخايرو د کمښت مخنيوی او د دې فلزاتو اهميت زياتوالي تر څنگ يې د پيسو د مصرف زياتوالی ورځ تر بلې زياتېده. دغه پيسې چې موږ ذکر کړې د سرو زرو سره نه بدلېږي بلکې په خپله د خپل ځان سره د تبادلې وړ دي نن ورځ د نړۍ ټولې پيسې پدې ډول دي، ځکه د افغانو پر سر ليکل شوې جمله (ددې سند لرونکي ته وعده ورکوي، چې د غوښتنې په وخت کې شل افغانۍ ورکړي) چې په خپله د ځان سره بدلېږي. که بانک ته ورشو او شل افغانۍ ورورؤ نو موږ ته نور څه نه راکوي يوازې ۲۰ افغانۍ راکوي.

د بانکونو يا کاغذي پيسو د نشر اصول

د احتياج اصل يا بانکي اصل

هغه اصل دی، چې د ټولنې اړتيا د پيسو د عرضې اساس جوړوي په فرانسه کې دغه اصل په لمړي ځل جاري شو او د فرانسې اقتصاد پوهانو نظر درلود، چې بايد پيسې د احتياج يا اړتيا د اصل په اساس نشر شي نه د پښتوانې د اصل په اساس په دې مانا، چې هر څومره چې د خلکو غوښتنه وي په هماغه اندازه پيسې دې مارکېټ ته نشر شي او د خلکو غوښتنه اصل کي د خلکو اقتصادي حالت ښکاره کوي.

پولي اصل يا پښتواني اصل

دغه اصل په انگلستان کې رامنځ ته شو هغوی بيا پښتوانه اساس گڼي خو وروسته د وخت په تېرېدو سره دواړو هيوادونو د دواړو اصولونو څخه گټه پورته کړه. د پښتوانې په اصل کې داسې نظر شتون درلود، چې هر څومره، چې مرکزي بانک پښتوانه ولري په هماغه اندازه دې پيسې مارکېټ ته نشر شي ځکه تر څو د خلکو د غوښتنې په وخت

کې وکولی شي د خلکو اړتیاوې پوره کړي او یا دا، چې که چېرته په اقتصاد کې انفلاسیون راځي نو د همدې پښتوانې په کارولو سره به په ډېر ښه شکل سره انفلاسیون کنټرول شي.

ج: د سرو زرو سره د تبدیلیدو وړ بانک نوټ

د بانک نوټ د پیدا یښت څرنگوالی د اقتصاد پوهانو له نظره په مختلفو ډولونو وړاندې شوی دی یو شمیر پخواني اقتصاد پوهان پدې باور دي، چې بانک نوټ د لمړي ځل له پاره د یونان په سیمه کې رامنځ ته شوی دی او خلکو یا صرافانو د (Recepta) په نوم یادولو دغه سند د فلزي مسکو کاتو نماینده ؤ، ځینې نور بیا د با بل ښار د دې سند د نشر ځای ښيي او ځینې بیا هالنډ هېواد د دې نوټ د رامنځ ته کېدو سیمه ښيي، ولې په ننني شکل بانک نوټ ۱۶۵۶ میلادي کال کې سویډني پوه (Palm Struch) رامنځ ته کړی دی، چې دغه سند د سرو زرو سره تبادله کیده، چې دغه کال د پیسو د پیدایښت کال په نوم یادشوی دی.

په سرو زرو د بدلېدو وړ بانک نوټ معیارونه (Gold Specie Standards)

د سرو زرو د مسکو کاتو سره بدلېدونکی بانک نوټ

دغه معیار کې پیسې د بانک نوټ په شکل مستقیماً د سرو زرو د سکو سره بد لیري او تر ډیر وخته پورې دغې معیار د تبادلې په بازار کې د اعتباري سند لپاره حرکت مهیا کړی ؤ، خو د دولت اعتبار کمښت له یوه اړخه او د سرو زرو ساتل له بله اړخه په بانکونو باندې د خلکو هجوم د دې له پاره، چې خپل بانک نوټونه په سرو زرو سکو سره تبادله کړي چه په پایله کې د بانکونو د سرو زرو د زخیرو د کمښت سبب شول او یو ډېر جدي مشکل یې را پیدا کړ دغه وجې وي، چې دغه معیار یې زیات کارولو ته پرې نه ښود او باید یوه نوي معیار ته یې ځای پرېښودلی وی، چې وروسته د بازار مېکانیزم د یوه نوي معیار په توگه د قانون مطابق رامنځ ته شو.

د سرو زرو د خښتې سره د بدلېدو وړ بانک نوټ (Bullion Gold Standard)

د دې معیار اصلي سبب همدا ؤ، چې پورتنی معیار له منځه ولاړ او هغې د منځه تلو له امله دغه معیار منځ ته راغی او هدف یې د بانکونو څخه د زیاتو سرو زرو د وتلو مخنیوی ؤ دایو ډول خښتې وې، چې اووه ۷ کیلو وزن یې درلود. دې معیار هم تر لږې مودې کار وکړ او دومره کامیاب نه ؤ دلته هدف دا ؤ، چې که چېرته وکتل شي د مسکوکاتو سیستم کې یا هغه سیستم کې، چې سکې موجودې وي او د پښتوانې په ډول یې دنده اجرا کوله نو یو غریب شخص هم کولی شول، چې بانک ته لاړ شي او د کمو بانک نوټونو په مقابل کې هم د سرو زرو سکې تر لاسه کړي خو، چې کله د خښتو معیار رامنځ ته شو او یوې خښتې اووه کیلو وزن درلود نو هغه چا به، چې غوښتل د مرکزي بینک څخه د کاغذي پیسو په مقابل کې پیسې تر لاسه کړي نو هغه چا کولی شول، چې اقلاً د اوو کیلو

سرو زرو معادل کاغذي پیسې به یې درلودې نو ځکه له ډېرو کمو کسانو څخه پرته چا نه شول کولی، چې د مرکزي بانک څخه سره زر د کاغذي پیسو په مقابل کې تر لاسه کړي او د مرکزي بانک د سرو زرو د زېرمو د کموالي سبب شي نو ځکه دغه معیار رامنځ ته شو او د سرو زرو وتل یا کم او یا بیخي له منځه ولاړل.

د سرو زرو د اسعارو معیار (Gold Exchange Standard)

دغه سیستم کې به یوه کرنسي به د بلې کرنسي سره، چې هغه به د سرو زرو سره د تبادلې وړ وه بد لېده. د بېلگې په توګه: افغانۍ په مستقیم ډول د سرو زرو سره نه بدلېږي خو ډالر د سرو زرو سره بدلېږي، نو که چېرته څوګ غواړي سره زر تر لاسه کړي او نومړی شخص له ځانه سره افغانۍ لري نو لمری به افغانۍ له ډالرو سره تبادله کوي او وروسته به همدغه تر لاسه شوي ډالر له سرو زرو سره تبادله کوي، چې په دې ډول سره زر تر لاسه کولی شي او دې معیار ته د سرو زرو د اسعارو معیار وايي.

د اسعاري سرو زرو معیار

لمړی باید دا ووايو، چې دلته ترې موخه هغه کرنسي ده کومه، چې په سیده توګه له سرو زرو سره د تبادلې وړ وي لکه ډالر. د دویمې نړیوالې جګړې څخه وروسته فاتحو هیوادونو وغوښتل، چې د اقتصاد د بېرته احیا له پاره تصامیم ونیسي، چې ۱۹۴۵ میلادي کې ۲۹ هیوادونو د بریتن وودز په نوم یو کانفرانس دایر کړ، چې پکې دوه نړیوالې مالي ادارې، چې د I.M.F او I.B.R.D په نوم وې چه وروسته په نړیوال بانک مشهورې شوې تاسیس شوې مهمه خبره دا وه، چې په لمرې ځل نړیوال پولی سیستم رامنځ ته شو او د دې سیستم میکانیزم داسې ؤ، چې امریکا پدې تعهد وکړ، چې د ۳۵ ډالرو په مقابل کې به یو اونس سره زر تبادله کوي تر څو د سرو زرو د نړیوالو زخیرو د کمښت مخه ونیول شي تر څو هغه اسعار پیدا کړي، چې د سرو زرو سره بد لېږي او د پښتوانې په حیث یې ومني د پام وړ خو دا وه، چې د تعهد په وخت کې امریکا د ۱۸ ملیارده ډالرو معادل پښتوانه درلوده خو د تعهد څخه ورسته، کله، چې نړیوالو ټول د تعهد شرایط ومنل او تړون لاسلیک شو نو ۸۳ ملیارده ډالر یې په عملي ډول په نشر ورسول او په دې سره یې خپل اقتصادي قوت پر جهان ومانه او دغه حرکت په اقتصادي قاموس کې د ډالرو ډیپلوماسۍ Dollar Diplomacy په نوم ثبت شوه وروسته بیا د امریکا متحده ایالاتو په ۱۹۷۰ م کې ۱۵ ملیارده ډالرو په مقابل کې، چې کولی یې شول د سرو زرو سره تبادله شي ۱۰۰ ملیارده ډالر یې عرضه کړل نو د دوګول په مشرۍ فرانسې دا پریکړه وکړه، چې د دې سیستم څخه و وځي او هغه ټول ډالر یې امریکا ته وسپارل، چې په فرانسه کې ذخیره وو او پدې تر تیب امریکا د سرو زرو د کمبود سره مخ شوه، چې بیا په ۱۹۷۳ م کې امریکا خپل تعهد بېرته واخیست او د بریتن وودز سیستم یې مات کړ (20: 50 - 26).

څلورم څپرکی

د پیسو ارزښت او تیوری

مخکې مو یادونه وکړه، چې د تبادلې په اسانتیا کې پیسې عمده رول لوبوي او پیسې ځکه د تبادلې دوسیلي په توګه قبولې شوي دي، چې ارزښت لري. د دې ارزښت له مخې د ارزښت د ذخیره کېدو قابلیت ور ښل شوی دی. نو له

دې امله په اقتصادي معاملاتو کې پيسو ارزښت د خپل هم والي له کبله اهميت لري او د پيسو د ارزښت مانا د هغې د پېر ځواک دی، چې د هغې په واسطه اجناس لاس ته راوړل کېږي .

څرنگه چې موږ پوهېږو دا د پيسو خپله نېکمرغي نه ده، بلکې موږ اجناسو او خدماتو ته، چې ورته ضرورت لرو لټه ده که چېرې د پيسو په واسطه د پخوا په نسبت ډېر اجناس لاس ته راوړو نو وايو، چې د پيسو ارزښت پورته تللی دی او برعکس که چېرې د پخوا په نسبت لږ اجناس لاس ته راوړو نو وايو چې ارزښت يې ښکته تللی دی. نو په يوه معلوم ځای او وخت کې د يوه پولي واحد حقيقي ارزښت د ټولو هغو اجناسو او خدماتو د خريد څخه عبارت دی، چې د يوې پيسې په بدل کې لاس ته راوړل شوي وي .

د پيسو ارزښت د قيمتونو د عمومي سطحې سره معکوسه رابطه لري کله، چې د قيمتونو په عمومي سطحه کې زياتوالی رامنځ ته شي د پيسو ارزښت ښکته راځي او کله، چې قيمتونه په عمومي ډول ښکته لاړ شي نو ور سره د پيسو ارزښت پورته ځي په رياضيکي ډول د قيمتونو د عمومي سطحې او د پيسو ارزښت له يوه بل سره معکوسه رابطه لري .

د مثال په ډول که چېرته د پيسو ارزښت ۱۰٪ په اندازه ښکته راوغورځېږي نو د قيمتونو په عمومي سطحه کې ۱۰٪ زياتوالی راځي همدا شان که چېرته ۱۰٪ د پيسو په ارزښت کې زياتوالی راشي نو ۱۰٪ د قيمتونو په عمومي سطحه کې کموالی راځي، او دا څرگندوي، چې د پيسو د ارزښت اړيکه د قيمت سره معکوسه ده.

د قيمت پېژندنه

قيمت يوه ډيره عامه کلمه ده، چې نه يواځې په علمي ادبياتو کې پکار وړل کېږي بلکې په ورځنۍ عاميانه ژبه کې هم ډېره استعمالېږي. په علمي ادبياتو کې د قيمت څخه مقصد هغه مقدار پيسې دي، چې د کاليو په بازار کې د يوه واحد او يا يوه ټاکلي مقدار امتعې په مقابل کې او د کار او خدماتو په بازار کې د يوه ټاکلي کار او يا خدمت په مقابل کې تاديه کېږي. په هغه اقتصادي نظامونو کې، چې په هغوی کې اقتصاد د مرکزي پلان پر بنسټ بنا شوی وي قيمت د مرکزي پلان د اصل او پر نسبي تابع وي خو په هغو اقتصادي نظامونو کې، چې په هغوی کې د ازاد بازار اصول او پر نسبيونه کاملاً او يا قسماً رعايت کېږي د کاليو او خدماتو قيمتونه د کاليو او خدماتو په بازار کې د کاليو او خدماتو د عرضې او تقاضا د اصل او پرانسيونو تابع وي (9: 47).

خو پاتې دې نه وي، چې په اسلامي اقتصادي نظام کې قيمت ازاد دی خو خپل اصول او حدود لري.

۱: د پيسو داخلي ارزښت

د پيسو په داخلي ارزښت کې دوه عوامل تر مطالعې لاندې نيول کېږي .

- د پيسو عرضه شوی مقدار

• د مجموعي اجناسو مقدار

د داخلي ارزښ په تثبيت کې مونږ مجموعي مقدار پيسې د مجموعي مقدار اجناسو په مقابل کې ښيو، چې دا ډول ارزښت په لاس راوړو. دا پخپله دا ښيي، چې د داخلي ارزښت په تثبيت کې يوازې د پيسو مجموعي مقدار نشي کولی، چې په خپله دغه کار تر سره کړي يعنې په خپله دغه ارزښت وښيي ځکه، چې دا ډول مجموعي مقدار اجناس د مجموعي مقدار پيسو په مقابل کې قيمت ورکوي، چې د هغې په وسيله ارزښت تثبيت کېږي. مجموعي قاعده دا ده، چې د پيسو ارزښت د قيمت سره معکوس متناسب دی. يعنې په هغه صورت کې، چې د پيسو ارزښت زياتوالی وکړي، قيمتونه نزول کوي. او برعکس کله چې د پيسو ارزښت نزول وکړي نو قيمتونه لوړېږي.

۲: د پيسو خارجي يا رسمي ارزښت

د داخلي ارزښت خلاف دی، چې په داخلي ارزښت کې پښتوانه په نظر کې نه نيول کېږي. په خارجي ارزښت کې پښتوانه په نظر کې نيول کېږي. او په دې ترتيب ټولې پيسې له خپله اړخه طلايي تعريف لري. چې د سياستونو په اصطلاح کې د رسمي ارزښت په نامه ياديږي. (بغير د خريد د قوې څخه په نظر کې نيول کېږي) دپيسو رسمي ارزښت د طلا د مقدار څخه عبارت دی، چې هر هېواد د خپل اقتصادي سياست او خپلې توانايۍ مطابق په نړيوال وجهې صندوق I.M.F کې ثبت کوي.

د پيسو حقيقي ارزښت د پيسو د خريد د قدرت له لارې سنجش کېږي. دپيسو طلايي تعريف عبارت دی له (د طلا ثبت شوی مقدار په نړيوال وجهې صندوق I.M.F کې) څرنگه، چې پورته ذکر شول، چې هر هېواد د اقتصادي سياست مطابق د پيسو خارجي ارزښت په لاس راوړي او مشخص مقدار طلا ثبت کوي. د دوو طلايي تعريفونو يو د بل په مقابل کې د کينودلو له لارې کولی شو د يو قسم پيسو ارزښت د دوهم قسم پيسو څخه په لاس راوړو. يعنې يو ډالر د 0.888671 گرامه طلا سره مساوي دی، چې د هغې په مقابل کې يوه افغانۍ د 0.000222 گرامه طلا سره مساوي ده. د پيسو خارجي ارزښت د تاديواتو په بيلانس باندې تاثير لري. په هغه صورت کې، چې د تاديواتو بيلانس مثبت شکل خپل کړي دا په دې مانا دی، چې طلا او اسعار هيواد ته داخل شوي او د هغې پواسطه د پيسو داخلي

ارزش تقويه شوى او برعكس د دې، يعنې طلا او اسعار هيواد ته داخل شوي او د سرمايگدارۍ لپاره حالات اماده دي (50: 31-33).

د پيسو اقتصادي ارزښت

په دغه ارزښت کې د طلا مقدار په نظر کې نه نيول کېږي، بلکې په دغه ارزښت کې د اقتصاد دوه عمده مسايل عرضه، او تقاضا په پام کې نيول کېږي يعنې د ملي پيسو د عرضې مقدار د خارجي پيسو په مقابل کې يا برعکس، تر بحث لاندې نيول کېږي. دغه ارزښت په اقتصادي معاملاتو کې لومړۍ درجه ارزښت لري (50: 65-66).

د سود(ربا) معنى او مفهوم

ربا په لغت کې زياتوالي، نمو، ترقي کول او پورته والي او په شرعي اصطلاح کې ربا هر هغه زياتوالي ته ويل کېږي، چې پرته د مالي عوض څخه په لاس راوړل کېږي يعنې هر قرض، چې گټه وکړي ربا يا سود بلل کېږي.

د سود تعريف

سود په لغات کې زياتوالي ته وايي (51: 136).

د لغت په لحاظ په څو معناؤ راغلى چې په لاندې ډول دى.

وده کول، د لږ ورکولو او زياتو اخيستلو په معنا، ديوشي د روزلو او تربيت په معنا، د هسک ځاى په معنا، د زياتوالي په معنا او په اصطلاح کې عبارت دى له اضافه مال اخيستلو څخه، چې په مقابل کې يې عوض نه وي په داسې ډول، چې معاوضه د مال په مال سره وي. د سود حکم: په اسلام کې سود ورکول او سود اخستل دواړه حرام دي الله تعالى فرمايي: **وَ أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا**: ژباړه: حال دا چه حلال کړى دى الله تعالى تجارت او سود يې حرام کړى دى، سود د الله تعالى په ټولو کتابو کې، چې پخوا نازل شوي دي هم حرام دى.

دحرمت علت: د سود د حرمت د علت حکمت او فلسفې اړوند تفسير پوهانو وييلي دي الله تعالى سود ځکه حرام

کړى دى، چې په دغه ناوړه کاروبار کې زښت ډېر زيانو نه دي لکه (29: 85).

۱) اخلاقي : اخلاقي زيان داسې چې په انسان کې بنسټيز جوهر روح او حميده اخلاق دي، چې دهغې د خرابېدو لامل کېږي، په انسان کې زړه سوي ، انساني عاطفه ، سخاوت اونور ورک کوي، د دې پر ځای بخل ، ظلم ، او ځان پالنه ، پيدا کوي.

۲) د غربت زياتوالی : غربت زياتوي او د عايد د عادلانه ویش په لار کې يو ترټولو ستر خنډ دی او يوازی د څوکسانو په لاس کې د دولت راتلو ته لاره هواروي او د بېکارۍ د زياتوالي سبب گرځي، چې دا خبره اوس د پانگوال نظام پوهان هم مني لکه .لارډ کينز نظر : انگلستان نامتو اقتصاد پوه په خپل کتاب ((General Theory of employment interest and money)) کې ويلي دي : تر څو پورې، چې سود خوري له منځه يو نه وړل شي تر هغو پورې له نړۍ څخه بې کاري ختمېدلی نه شي او بشري نړۍ تر اوږدې زمانې پورې دغه بې روزگاري زغملی نه شي، چې له پانگوال نظام سره تړلې ده. مطلب دا، چې سود د استثمار يوه مهمه لار ده او د غربت د زياتوالي تر ټولو بد عامل دی.

الله تعالی ډېرې چارې حرامې کړي دي او هغه يې کيږه گناهونه گڼلي دي لکه شرک ، ناحقه قتل ، غلا،زنا، چغلي ، غيبت، درواغ ، د مور او پلار نافرمانی ، قذ فالمحصات ، د يتيم ځورول ، د يتيم مال په ناحقه خوړل، حسد ، دوه مخي توب ، د جنگ په ډگر کې له کافر دښمن څخه تينسته بهتان او داسې نور مگر الله تعالی ددغو جناياتو د مرتکبينو له جملې څخه يو ته هم له خپل پلوه د جنگ اعلان نه دی کړی خو يوازې سود خوړونکي ته يې دغه اعلان کړی داځکه، چې دسود زيان زيات دی(23: 56).

۳) اجتماعي زيانونه : اجتماعي زيانونه هم ډير زيات دي لکه کرکه نفرت په ټولنه کې دښمني او ټولنيز افلاس او نور، چې پورته موږ ذکر کړل. سود په قيمت باندې ديو جنس ډير زيات تاثير کوي او ديوه جنس د تمام شد قيمت لوړوي د مثال په ډول که د رخت صنعت فرض کړو سود يوډول مصرف دی، په توليد کې دا يوازې يوځل په يوه جنس نه اضافه کيږي بلکې بار بار اضافه کيږي، اول به يې يو دحقان په مصرف کې حسابوي او بيا يو تاجر بيا د رخت جوړولو کمپنۍ بيا د رخت تاجر به هم خپل سود ور علاوه کوي بيا آن تر دې، چې خياط هم په هغه خپل سود ور علاوه کوي، چې په قيمت باندې ډير زيات تاثير کوي نو د پورته ټولو يادونو څخه دا څرگنديږي، چې سود يوه ډېره بد ترينه پدیده ده او غريبان او کاپيتليستان يې په دې له منځه نه وړي، چې دنړۍ اکثره پانگه له دوی سره ده او نه غواړي چه دغه پانگه د دوی له لاسه ووځي، په دې وجه خپلو انحصاري اهدافو ته دوام ورکوي تر څو درېيمه نړۍ همداسي په غربت کې پربږدي او د هغوی ټول منابع په همدې طريقه انحصار کړي(22: 56).

د پیسو تیوریگانی

د پیسو د تقاضا په اړه تیوریگانی

د پیسو مقداري تیوري Quantity Theory Of Money

د پیسو مقداري تیوري د لمړي ځل لپاره د مرکنتیلیستانو مکتب رامنځ ته کړه مگر امرایکایي کلاسیک اقتصاد پوهان فیشر او ډېوېډ ریکارډو (۱۸۳۳-۱۸۸۲) د دې تیوري اصلي موسسین گڼل کیږي.

د ډېوېډ ریکارډو نظر په The Divid Ricardo Theory

ریکارډو د نظر اصلاً د پیسو (پیسو او طلا) په رابطه دی او هغه پدې باور دی، چې پیسې باید تل سل په سلو کې د سرو زرو پښتوانه ولري. د ده په وینا پیسې یوازې د تبادلې وسیله ده هغه د پیسو د نورو دندو څخه انکار کړی دی د هغه په عقیده قیمتونه د پیسو د مقدار تابع دي او هغه د لمړي ځل له پاره دغه ($M=PT$) فرمول لاس ته راوړ او د هغه څخه یې د قیمت فرمول تر لاسه کړ او هغه د خپلې د دې خبرې د اثبات لپاره، چې د قیمتونو سطحه د پیسو په مقدار پورې تړلې ده نور ټول عوامل یې له نظره وغورځول، چې قیمتونه تحدیدوي او همدغه فرمول یې د ټولو سوالونو حل و ښود.

او دغه فرمول په نړیواله کچه هم صادق دی. په دې ډول، چې کله سره زر په داخل د هیواد کې زیات شي نو قیمتونه لوړیږي او صادرات کمیږي او واردات زیاتیږي او دغه حالت تر هغه جریان پیدا کوي، چې تر څو بېرته حالات تعادل غوره کړي (۹: ۴۷).

د فیشر تیوري

د پیسو تقاضا Demand Of Money

خلک پیسو ته تقاضا لري ځکه، چې پیسې د تبادلې د وسیلې په حیث دنده تر سره کوي او په ورځنیو معاملاتو کې په کار وړل کیږي یعنې د پیسو له پاره تقاضا د اجناسو د تبادلې لپاره ده.

د تبادلې مساوات Equation of Exchange

د پیسو د مقدار تیوري د نقدو پیسو د معاملاتو تغیر د فیشر په واسطه وړاندې شوې، چې جوړښت یې په لاندې ډول دی.

$$pt = mv + m1v1$$

د تورو مانا

P د قیمتونو کچه، M د پیسو مقدار، V د گردش گړندیتوب، M1 د کریدیتي پیسو مقدار، V1 د M1 د گردش گړندیتوب، T د اجناسو او تجارت ټول مقدار، د فیشر د پیسو مقدار تیوري کولی شو، چې د یو مثال په واسطه تشریح کړو.

په لاس راوړی شو، ځکه دلته (P) نا مالومه ده، که چېرته پورته ورکړ شوي قیمتونه دوه، چنده شي، قیمتونه به هم دوه چنده لوړ شي.

د تیوري فرضیات Assumptions of The Theory

- بشپړ روز گار Full Employment
 - V.T ثابت فرض شوي T AND M ARE CONSTANT د لنډې مودې له پاره
 - د قیمت سطحه یو غیر فعال فکتور دی Price level (P) is a Passive Factor
 - د M او M1 تر منځ رابطه ثابته ده Relationship Between M and M1 are Constant
- په پورته مساوات کې قیمت یو غیر فعال فکتور دی، چې د نورو فکتورونو لکه پانگونه، انحصار، احتکار، صادراتو، وارداتو او نورو فکتورونو په وسیله متاثره کیږي، نه دي ذکر کړي (9: 47 – 49).

په تیوري نیوکې Criticisms Of The Theory

په تیوري باندې د افتالیون نیوکې

په دوه دلایلو سره افتالیون په تیوري نیوکې لري

الف : د ښودل شوو رابطو تحلیل، چې د فارمول په منځ کې وجود لري .

ب : د هغو لاملونو تحلیل، چې د فارمول څخه د باندې پاتې دي .

هغه داسې نظر لري، چې داسې څه نه پېښېږي چه د تجارت په دوران کې تغیر او د پیسو په دوران کې تغیر دې یو شان وي یعنې هغه پدې باور دی، چې کیدای شي په تجارت کې لږتغیر راشي او پیسو کې زیات تغیرات رامنځ ته شي (50: 41).

د فیشر په تیوري باندې نورې نیوکې

۱ – غیر واقعي فرضیه ده Unrealistic Assumption

د فېشر تیوري په غیر واقعي فرضیو باندې بنا شوې ده په دې تیورۍ کې قیمت P د غیر فعال فکتور په حیث په نظر کې نیول شوی دی T ازاد $M1 V$ او $V1$ د لنډې مودې لپاره ثابت فرض کړی شوي دي دا ټولې فرضيې د داسې حالت لاندې فرض شوي، چې نور ټول شيان ثابت وي ولې په اقتصاد کې داسې حالت، چې ثابت وي امکان نه لري نو په دې اساس تیوري غیر واقعي او ناقصه ده .

۲ - په معاملاتو کې مختلف متحولین مستقل نه دي Various Variables in The Transaction are not Independent)

لکه څرنګه، چې په تیورۍ کې فرض شوې ده د معاملاتو په مساوات کې مختلف متحولین مستقیم (ازاد) نه دي . ولې حقیقت دا دی، چې دوی یو بل ډېر زیات متاثره کوي ، د مثال په توګه کله، چې د پیسو عرضه (M) زیاتېږي نو د پیسو چټکي هم پورته ځي ، د بله اړخه فېشر فرض کړې ده، چې قیمت (P) یو غیر فعال فکتور دی او په T تجارت کوم تاثیر نه واردوي ولې په عملي ډول کله، چې د قیمتونو سطحه پورته لاړه شي ورسره د لنډ مهال لپاره د سوداګرو ګټه زیاتېږي او تجارت پرمختګ کوي خو د اوږد مهال لپاره قیمتونو کې زیاتوالی انفلاسیون دی او په اقتصاد باندې ناوړه اغېز کوي.

۳ - د بشپړ روز ګار فرضیه غلطه ده Assumption of full Employment is Wrong خو د دې تر څنګه اقتصاد پوه J.M. Keynes انتقاد کوي چه د بشپړ روز ګار وقوع په یو اقتصاد کې ډېره نادره ده او واقعیت نه لري .

۴ - د سود نرخ په نظر کې ندی نیول شوی Rate of interest is ignored د فېشر په مقداري تیورۍ کې د پیسو په عرضه او د قیمتونو په سطحه د سود د نرخ تاثیر بلکل له منځه وړی دی.

۵ - د تجارت د دايرې تشریح ناکامه کوي Facts to Explores Trade Cycles ځکه، چې دانه بیانوني چې ولې د بحران په حالت کې د پیسو په عرضه کې زیاتوالی د قیمتونو په عمومي سطحه لږ تاثیر کوي.

۶ - د قیمتونو د سطحې نور فکتورونه د نظره غورځول شوي لکه پانګه اچونه ، مصارف ، سپما ، عاید، چې په قیمتونو تاثیر کولی شي (9: 49 - 50) .

د ناګارو نظريات

ناګارو بیا د دې نظر مخالف دی، چې وايي ټولې پیسې مارکیټ ته نه داخلېږي، چې کله نشر شي.

هغه وايي، چې ټولې پیسې مارکیټ ته نه داخلېږي ځکه یوه اندازه یې د دولت سره پاتې کېږي مثال که چېرته ۱۰ میلیونه نشر شي کیدی شي یو میلیون بې مصرفه پاتې شي او هغه په لاندې درې ټکو سره پایلې ته رسېدلی.

- کله، چې د پیسو په مجموعي مقدار کې زیاتوالی را شي او د هغې په تناسب په کالیو کې هم زیاتوالی را شي نو په قیمتونو کې تغیر نه راځي.
- د پیسو د مجموعي مقدار په زیاتوالي سره که ولیدل شي، چې دغه پیسې بازار ته ندي داخلې شوې نو بیا هم قیمتونه تغیر نه کوي.
- که چیرته په کالیو کې تغیر رانسي او په پیسو کې تغیرات رامنځ ته شي نو قیمتونه تغیر کوي (50: 42).

د پیسو رواني تیوري

د دغې تیورۍ اصلي بنسټ گر دوه اقتصاد پوهان دي، چې یو ویزر او بل افتالیون دی، چې دا داوړه د کلاسیکو خلاف نظرونه لري، چې ویزر د پولې عاید تیوري پرمخ بوولې او افتالیون بیا د ځانگړې رواني تیوري تر بحث لاندې نیولې ده.

د پولې عاید تیوري

هغه داسې عقیده لري، چې د پیسو مجموعي مقدار کې زیاتولی د قیمتونو د سطحې د تغیر سبب نه ګرځي بلکې د عوایدو په سطحه کې زیاتولی د قیمتونو د سطحې د زیاتوالي سبب ګرځي او هغه وایي، چې له دوه لورو موږ عاید ترلاسه کوو.

- د تولید د عواملو څخه
- د دولت د مالي سیاستونو د پلي کولو په پایله کې عواید .

خاصه رواني تیوري

دغه اقتصاد پوه بیا داسې نظر لري، چې د ویزر تیوري د پلي کېدو وړ نده. هغه وایي، چې باید د خلکو اقتصادي حالات تر کتنې لاندې ونيول شي او هغه کولی شي، چې د قیمتونو سطحې ته تغیر ورکړي (50: 43-44).

د کمبریج مساوات Key Cambridge Equation

د کمبریج مساوات د پیسو د مقدار تیوري، چې د نقده بیلانس په اساس فورمول بندي کړې، د کمبریج مساوات Cambridge Equation په نامه یادېږي.

۱ - د الفرد مارشال مساوات Alfred Marshall Equation

د الفرد ما رشال مساوات د پیسو د مقدار تیوري، چې د نقده بیلانس په واسطه یې تعبیروي، چې د میلتن فریدمن په واسطه مخې ته بیول شوې او په لاندې شکل ښودل کیږي. $M = K * P * Y$

M = د پیسو مقدار (د کرنسې او امانتي تقاضا) ، P = د قیمتونو سطحه، Y = مجموعي حقيقي عايد، K = د حقيقي عايد هغه برخه، چې خلک یې غواړي د پیسو په ډول یې وساتي.

اوس پورته فرمول په یوه بېلگه کې څرگندوو، چې څه ډول پایله ورکوي.

$M=1000\text{AFS}$ ، $Y=10000\text{UNITS}$ ، $K=0,5$ ، چې کله دغه شمېرې په فرمول کې وضع شي نو لاندې پایله به تر لاسه شي.

$$P = \frac{M}{KY} = \frac{1000}{10000 * 0.5} = 0.2\text{Afs}$$

پورته تر لاسه شوې پایله داسې څرگندوي، چې د قیمتونو سطحه او د پیسو ارزښت به د اجناسو پنځه واحد په یوه افغانۍ وي ، په دې مانا، چې د یوې افغانۍ به پنځه ډوله یا پنځه واحد اجناس پېرلی شو.

د کینز مساوات Keynes's Equations

کینز په یوه کتاب کې خپل مساوات د استهلاکي اشیاءو په حواله ورکوي ، د هغه مساوات د پیسو د مقدار د تیورۍ (Demand for Money) په اړه عبارت دي له:

P = د استهلاکي اشیاءو د قیمت سطحه

N = په گردش کې ټولې عرضه شوې پیسې

K = د ټولو استهلاکي اشیاءو واحدونو شمېر

په پورته مساوات کې که چېرې K ثابت وي نو په M (پیسو مقدار) کې زیاتوالی د P (قیمتونو په اندازه) کې په هماغه تناسب زیاتوالی راځي، چې په پیسو کې راغلی دی کینز داخبره ډېره زیاته تشریح کړې ده، چې که چېرې په خپل ځای پاتې شي او M په اندازه کې زیاتوالی راشي نو په هماغه تناسب مستقیماً د قیمتونو په سطحه کې د

زیاتوالي سبب گرځي (9: 51).

پنځم څپرکي

د پیسو عرضه

د عرضې متاثره کوونکي عوامل

د پیسو عرضې د تغذیه کولو سرچینې

په مارکیټ کې د پیسو زیاتول د پیسو پالیسی په وسیله، چې د مرکزي بانک په اختیار کې ده کولی شي په مارکیټ کې پیسې زیاتې کړي تر څو د غوښتنې وړ پیسې د مارکیټ د تغذیې له پاره وکارول شي. د پیسو په عرضه کې تغیرات، پراقتصادي فعالیتونو باندې د پیسو د عرضې د تاثیراتو په دلیل د ربحې نرخ اغیزمنوي، دا مهمه ده ترڅو پوه شو، چې د پیسو عرضه څه ډول ټاکل کېږي، څوک هغه کنټرولوي؟ څه شی د پیسو په عرضه کې د تغیر لامل ګرځي؟ او څرنگه د هغوی کنټرول کېدی شي بهېود ومومي؟

لاندې هغه عوامل دي، چې د پیسو عرضې سره سره د پیسو تقاضا کې هم بدلون راوستلی شي ځکه دا هغه عوامل دي، چې نه یوازې په پیسو باندې تاثیرات غورځوي بلکې په ټولو اقتصادي کړنو باندې تاثیرات پرې باسلی شي.

۱: د سود نرخ، ۲: د قیمتونو نوسان، ۴: صادرات، ۵: واردات، ۶: تولیداتوکې تغیر، ۷: د خلکو عوایدو کې تغیر، ۸: نفوسو کې تغیرات، ۹: اقتصادي وده او پرمخ تګ، ۱۰: احتکار، ۱۱: انحصار، ۱۲: د تبادلې نرخ، ۱۳: انفلاسیون او داسې نور (2: 86).

د پیسو د عرضې په پروسه کې څلور مراجع

1. مرکزي بانک: د دولت استازي، چې له بانکي سیستم څخه نظارت کوي او د پیسو سیاست د کارولو مسؤل دي.

2. بانکونه او مالي وساطت کوونکي موسسات: امانات له وګړو څخه اخلي او نورو وګړو او موسساتو ته پورونه ورکوي لکه تجارتي بانکونه، د سپما تعاوني بانکونه، تعاوني موسسات او داسې نور.

3. امانات سپارونکي: هغه وګړي اوموسسات، چې خپل امانات بانکونو ته سپاري.

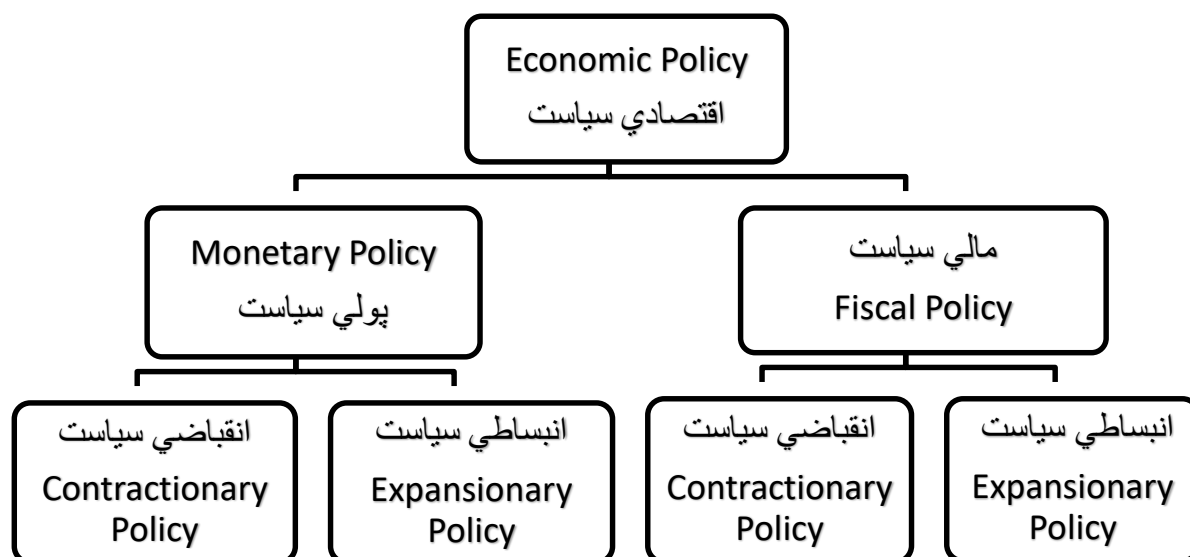
4. له بانکونو څخه پور اخیستونکي: هغه وګړي او موسسات، چې له بانکونو څخه پور اخلي او هغه موسسات،

چې د قرضې اسناد صادروي او دا اسناد د امانت اخیستونکو بانکونو پواسطه پیرودل کېږي (30: 61).

د پیسو عرضه

د مرکزي بانک سیاستونه

دا، چې مرکزي بانک د ربحې نرخ ته د پیسو د عرضې د اندازې تغیرولو په وسیله تغیر ورکوي که چېرې مرکزي بانک د پیسو اندازه زیاته کړي، د ربحې نرخ کموالی مومي او که چېرې د پیسو اندازه کمه کړي، د ربحې نرخ زیاتوالی مومي. خو تر اوسه مو پدې اړه خبرې ندي کړي، چې ولې مرکزي بانک باید وغواړي، چې د ربحې نرخ ته تغیر ورکړي. کله چې د ربحې نرخ تغیر وکړي تاثیرات به یې په اقتصاد باندې څه ډول وي؟ د ربحې ټیټ نرخ مصارف په خصوصي ډول سرمايگداری تحریک کوي. د ربحې لوړ نرخ مصارف کموي، د ربحې نرخ تغیر په وسیله مرکزي بانک کولی شي مجموعي تولید (عاید) تغیر کړي. کله، چې مرکزي بانک د اقتصاد د محدود کولو لپاره د پیسو د عرضې په کموالي لاس پورې کوي، دغه اقدام د انقباضي پولي سیاست په نوم یادېږي. برعکس کله چې مرکزي بانک د پیسو د پراختیا له لارې اقتصاد تحریکوي دغه یو انبساطي پولي سیاست دی. د امریکا متحده ایالاتو ۱۹۸۲، ۱۹۷۵، او ۱۹۹۲ کلونو په لومړیو کې د پیسو په پراختیا او د ربحې د نرخ په کموالي لاس پورې کړ، دغه انبساطي سیاستونو په نوموړو کلونو کې د رکود څخه د بهبود په لور اقتصاد کې ډېره مرسته وکړه (28: 18-23).

انقباضي سیاست (د پیسو راټولونې سیاست)

د دولت هر سیاست، چې هدف یې د مجموعي تولیداتو کمول وي د انقباضي سیاست په نوم یادېږي. انبساطي سیاستونه د اقتصادي پرمختګ لپاره استعمالېږي په داسې حال کې، چې انقباضي سیاستونه د اقتصادي فعالیتونو د بطني کولو لپاره استعمالېږي. پوهیږو، چې د اقتصادي سیاست یو عمده هدف اقتصادي پرمختګ دی خو پوښتنه دا ده، چې ولې د مجموعي تولید د کموالي لپاره دا سیاست اختیاروي؟ د انفلاسیون په وړاندې د مجادلې یوه لاره د مجموعي مصارفو کمول دي، کله، چې د انفلاسیون نرخ لوړ شي په داسې سیاست لاس پورې کېږي، ترڅو اقتصادي فعالیتونه بطني کړي. مخکې له دې څخه، چې په هغه انقباضي سیاستونو، چې دولت پدې آخرو کلونو کې په غاړه اخیستي دي، بحث وکړو، موږ اړتیا لرو، پدې موضوع بحث وکړو، چې مالي او پولي انقباضي سیاستونه څه ډول کار کوي.

انبساطي پولي سیاست (د پیسو خپرونې سیاست)

هرکله، چې مرکزي بانک تصمیم ونیسي، چې د پیسو عرضې ته بازار د عملیاتو له لارې زیاتوالی ورکړي، په اقتصاد باندې به څه اغیزه وکړي؟ په لومړي قدم کې د ازاد بازار عملیات په سیستم کې نوي ذخیرې پرانيزي او د پیسو عرضې ته زیاتوالی ورکوي ځکه، چې د پیسو د عرضې اندازه اوس د هغې اندازې څخه زیاته ده کومه، چې کورنۍ یې غواړي، چې ذخیره یې کړي په نتیجه کې د ربحې د نرخ تعادل کمیږي. د سرمایه گذارۍ مصارف پلان کېږي (چې د مجموعي مصارفو یوه برخه ده). کله چې د ربحې نرخ نزول وکړي نو پانگونه زیاتوالی مومي. د پلان شوې سرمایه گذارۍ د مصارفو لوړېدل په دې معنی دي، چې مجموعي پلان شوي مصارف اوس د مجموعي تولید څخه ډېر دي او شرکتونه غیر پلان شوي کمښت په ذخیره کې تجربه کوي او تولید ته زیاتوالی ورکوي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی د ربحې نرخ کموي او مجموعي تولید زیاتوي. د دې سره سره د تولید لوړه سطحه پیسو ته اړتیا زیاتوي، دغه په خپله د دې سبب کېږي چې د ربحې نرخ کموالی ونه مومي یعنې بېرته زیات شي ځکه په اوږد مهال کې کله، چې تولید د سود د ټیټوالي له امله زیاتېږي نو د تولید زیاتوالی بېرته پانگې اچونې او د پورونو زیاتوالي ته لاره هواروي، چې د سود د زیاتوالي سبب ګرځي.

په لومړۍ مرحله کې د پیسو په اندازه کې زیاتوالی د ربحې نرخ کموي، په دوهمه مرحله کې د ربحې ټیټ نرخ سبب کېږي ترڅو د پلان شوې سرمایې مصارف لوړ شي. په دریمه مرحله کې مصارف زیاتېږي، پلان شوې سرمایه گذاري په مجموعي پلان شوو مصارفو کې د زیاتوالي بیانوونکې ده، چې دا په خپله پدې معنی ده، چې تولید زیاتوالی موندلی دی یعنې کله، چې شرکتونه د زخیرو د غیرې پلان شوي کموالي په مقابل کې عکس العمل ښکاره

کړي. په څلورمه مرحله کې په تولید کې زیاتوالی (عاید) پیسو ته د اړتیا د زیاتوالي سبب ګرځي که چېرې پیسو ته د اړتیا زیاتوالی نه وي کړی د ربحې نرخ په کمه اندازه کمیږي.

د توکو بازار د اغېزو لپاره د پولي سیاست قدرت پدې پورې اړه لري، چې د دې سلسلې په ځنځیر کې هر عکس العمل په څومره اندازه پېښېږي. شاید مهمه اړیکه د ربحې د نرخ او پانګونې ترمینځ اړیکه وي. پولي سیاست یوازې هغه وخت کولی شي اغېزمن واقع شي، چې پانګه د ربحې د نرخ د تغیراتو په وړاندې عکس العمل ونیسي. که چېرې شرکت د سرمایه گذارۍ د پروژو اندازه کله، چې د ربحې نرخ کموالی مومي زیات کړي، پراختیا ورکوونکی پولي سیاست د اقتصاد په تحریکولو کې اغېزمن وي. کله، چې شرکتونه د ربحې په کم نرخ کې پانګونې ته مایل نه وي، پراختیا ورکوونکی پولي سیاست به محدود بریالیتوب ولري یا په بل عبارت د پولي سیاست موثریت د سرمایه گذارۍ د میلان سره اړیکه لري.

د لوی اقتصاد د سیاست ترکیب

کولی شو چې پولي او مالي سیاستونه همزمان مطالعه کړو د مثال په ډول: د دولت پېرودنې (G) د پیسو عرضه کولی شو په عینې وخت کې زیاته کړو لکه څنګه، چې مو مخکې ولیدل، چې د دولت پېرودنو کې زیاتوالی په یواځې ډول تولید او د ربحې نرخ لوړوي. په داسې حال کې، چې د پیسو په عرضه کې زیاتوالی یواځې تولید لوړوي او د ربحې په نرخ کې کموالی راولي. که چېرې دولت وغواړي، چې تولید پرته د ربحې د نرخ د تغیر څخه لوړ کړي کولی شي د دولت د پېرودلو د زیاتوالي او د پیسو د عرضې د زیاتوالي له امله دې هدف ته رسیدلی شي. د سیاست ترکیب په یوه معین وخت کې د مالي او پولي سیاستونو په ترکیب دلالت کوي. د سیاست ترکیب، چې د دولت د مصارفو کموالی او د پیسو د عرضې زیاتوالی په بر کې نیسي، د سرمایه گذاریو د مصارفو په ګټه وي ځکه، چې د پیسو د عرضې زیاتوالی او د دولت په پېرودنو کې کموالی د ربحې د نرخ د کموالی او د پلان شویو سرمایه گذاریو د زیاتوالي سبب ګرځي. د دې برعکس یو بل سیاسي ترکیب، چې انبساطي مالي سیاست او پولي انقباضي سیاست په بر کې نیسي. د سیاست دغه ترکیب د دولت د مصارفو په ګټه خو د پلان شویو سرمایه گذاریو په زیان دی. د دې سیاست اغېزه د دولت د مصارفو لوړوالی او د پیسو د عرضې کموالی دی. د پیسو محدوده عرضه او د دولت د مصارفو پراختیا د ربحې نرخ لوړوي او پلان شویو سرمایه گذاریو ته کموالی وربښي. دا، چې کوم ترکیب د سیاست ښه ترکیب دی پدې اړه کومه قاعده وجود نه لري او د دې مسلې په اړه اقتصادپوهان موافقه نه لري. ځینې اقتصادپوهان د تولیداتو مختلف ترکیب ته ترجیح ورکوي یعنې په خصوصي مصارفو زیات تاکید کوي خو د دولت په مصارفو نسبتاً کم ترکیب لري او دا د دې مسایلو په اړه د شخص په موافقو پورې اړه لري (28: 49-52).

د پیسو عرضې او تقاضا کنترول لارې

د پولې سیاست لارې

د ازاد بازار سیاست

د ازاد بازار عملیاتي سیاست عبارت له یو لړ تدابیرو او مداخلو څخه دی کوم، چې مرکزي بانک یې د ازاد بازار لپاره په کار اچوي او هغه اندازه د نغدو پیسو کوم، چې په لازمو وختونو کې د اقتصادي جریان لپاره ضروري وي، چې د یو دولت مرکزي بانک یې د قیمتي پانو، ذخیروي اسنادو او کړیډتي اسنادو د خرڅلاو او اخستلو په صورت کې تنظیموي پدې معنی، چې مرکزي بانک د ارزښت لرونکو پانو د اخیستلو په صورت کې د پیسو مقدار په اقتصادي جریان کې زیات او د هغې د خرڅلاو په صورت کې د پیسو مقدار په اقتصادي جریان کې کموي او پدې ترتیب سره هغه اندازه د پیسو کومو ته، چې په اقتصادي جریان کې ضرورت وي، په دوران کې اچوي. کله چې مرکزي بانک د ارزښمنو پانو د اخیستلو اقدام وکړي نو پدې صورت کې د اخیستل شویو قیمتي پانو د ارزش معادل پیسې رسماً په اقتصادي جریان کې اچوي او بلا فاصله د پیسو حجم په اقتصاد کې زیاتوالی مومي. د دی کمیتي تاثیر په تعقیب، چې د پیسو د مقدار اندازه په اقتصاد کې زیاتوالی مومي د ارزښتمنو پانو عرضه کوونکي هغه مقدار پیسې کومې، چې د هغې د خرڅلاو له درکه لاسته راوړي دوباره د دې پیسو ځینې یې په مستقیم ډول د خپلو مصارفو لپاره او ځینې نورې په بانکونو کې د جاري حسابونو او یا د پس انداز په شکل په دوران کې اچوي. هغه اندازه پیسې کومې، چې د پس انداز د حسابونو په اساس تر لاسه کېږي دوباره په جریان کې غورځي. بنا پر دې هغه قیمتي پانې کومې، چې د مرکزي بانک له خوا خریداري کېږي د پیسو د حجم اندازه په اقتصادي دوران کې اضافه کوي او د غه د پیسو توسعوي تاثیرات رامنځته کوي لکه: د پانگونې زیاتوالی، د تولید د اندازې زیاتوالی، د استخدام د سطحې لوړوالی او بالاخره د حقیقي عاید زیاتوالی په اقتصاد کې رامنځته کوي.

د پورتنۍ حالت برعکس کله چې مرکزي بانک په ازاد بازار کې د ارزښتمنو پانو د خرڅلاو اقدام وکړي نو پدې صورت کې د پیسو د مقدار اندازه په اقتصاد کې کموي او یو محدودوونکی پولې تاثیر واردوي.

څرنگه، چې خلک د قیمتي اوراقو د اخیستنې په منظور هغه پیسې، چې دوی په بانکونو کې د پس انداز او یا امانت شکل ایښي، یو څه اندازه یې د پس انداز حسابونو څخه اخلي او په هغې باندې ارزښتمنو پانو پیرنه کوي، چې پدې سره دوه ډوله اغېز پرې باسي.

الف : د بانکونو کړیډتي قوت محدودیږي

ب : په اقتصاد کې د پیسو اندازه کموالی مومي

((هغه خلک، چې د بانکونو څخه خپل امانت ترلاسه کوي او په هغې باندې ارزښتمنې پانې خریداري کوي دلیل یې دا دی، چې د دولتي اسنادو مفاد نظر په بانک کې د امانت ایښودلو ته زیات وي بیا پر دې هغه خلک چې امانتي پیسو ته ضرورت لري د هغو په ذریعه د دولت قیمتي اسناد خریداري کوي. د پیسو د مقدار دغه زیاتوالی په خپل نوبت سره د اشیاءو د خریدارۍ اندازه کموي او په نتیجه کې د انفلاسیون ضد تاثیرات (ډیفلاسیون) په اقتصاد باندې واردوي، په دې وجه د ازاد بازار سیاست د پولې سیاست لپاره د یوې مهمې وسیلې په توګه په کار وړل کېږي او د دې سیاست څخه منظور د انفلاسیون په ضد مجادله کول دي (52: 51-52)).

د تنزیل مجدد سیاست

مرکزي بانک کولی شي ارزښت لرونکو پانېو د تنزیل د نرخ د لوړوالي او ټیټوالي د منلو په صورت کې د پولې سیاست لازمه موارد د توسعوي پولې سیاست او یا محدودونکي پولې سیاست د عملي کېدو په صورت کې طرحه کړي. د توسعوي پولې سیاست په ذریعه کولی شي یو اقتصادي رونق او د محدودونکي پولې سیاست په ذریعه د اقتصادي حالت استقرار عملي کړي. کله چې د توسعوي سیاست په اثر او یا د بانکونو لخوا د قرضو په زیاتوالي سره د پیسو حجم نظر په هغه مقدار کوم چې په حقیقي ډول په اقتصاد کې ورته ضرورت وي زیاتوالی ومومي نو پدې صورت کې اجناسو ته تقاضا زیاتوالی مومي او ورسره د اشیاءو د قیمتونو سطحه لوړېږي او اقتصاد د انفلاسیون د تهدید لاندې راځي. پدې حالت کې مرکزي بانک کوشش کوي تر څو د ارزښتمنو پانېو (پور پانېو) د تنزیل نرخ د هغوی د خوښې مطابق لوړ کړي او د دې په ذریعه د ارزښتمنو پانېو تنزیل او د پیسو د زیات مقدار د جریان مخنیوی په اقتصاد کې رامنځته کړي. دغه نوعه د محدودونکي پولې سیاست د دې سبب ګرځي، تر څو هغه قرضې چې د لنډې او اوږدې مودې لپاره ورکړل شوي وي د ربحي نرخ لوړ او په نتیجه کې په پولې او مالي بازارونو کې د نرخونو د لوړوالي سبب ګرځي. درېجې د لوړوالي په صورت کې د پیسو لپاره تقاضا کموالی مومي او په پولې او مالي بازارونو کې د سرمایه گذاریو د کموالي سبب کېږي. د دې تدابیرو په اثر بالاخره په بازار کې تقاضاوې کموالی مومي او په نتیجه کې د قیمتونو سطحه د یوه استقرار په لوري میلان کوي.

که چېرې یوه ټولنه داسې ټولنه وي، چې په هغې کې د اسعارو د کنټرول لپاره یو منظم سیستم موجود نه وي نو پدې صورت کې د تنزیل د نرخ او د ربحي د نرخ لوړوالی د ملي سرمایې د فرار باعث ګرځي، په نتیجه کې د خارجي سرمایه گذاریو جلب صورت نیسي او دې سره د سرمایه گذاریو زیات مفاد د خارجي سرمایه گذارانو په لاسونو کې غورځېږي. د پورته حالت برعکس که چېرته په اقتصاد کې د پیسو کموالی رامنځته شي او د دې ضرورت د رفعه کولو لپاره اضافي پیسو ته ضرورت وي نو پدې صورت کې مرکزي بانک داسې تدابیر پرمخ وړي، چې د هغو په ذریعه د تنزیل مجدد نرخ کموي. پدې وسیله مرکزي بانک یو توسعوي پولې سیاست پرمخ وړي او د هغې په ذریعه

د پیسو د حجم اندازه لوړوي، چې دې سره مجموعي تقاضا د اشیاء لپاره زیاتېږي او د اقتصادي فعالیتونو د رونق سبب ګرځي (17: 524-535).

د زیرمو سیاست

د اوسني عصر د اقتصاد په ټولو پولې او بانکي سیستمونو کې معاملاتې بانکونه پدې مکلف دي ترڅو یوه اندازه د مجموعي اماناتو څخه، چې دوی یې په لاس راوړي د مرکزي بانک سره د امانت په ډول کېږدي او همدارنګه یو معین نسبت یا اندازه د مجموعي شتمنۍ، چې دوی یې په لاس کې لري د نغدي شتمنۍ په شکل د ځان سره وساتي.

په اوسني عصر کې د معاملاتې بانکونو قانوني امانات او نغده شتمنۍ د پولې سیاست دوه اهم او اساسي وسایل تشکیلوي، دهغوی زیاتوالی او کموالی یو ډول تاثیر په اقتصاد او د پیسو په ارزښت واردوي.

کومې زېرمې د پیسو سیاست د وسیلې په توګه کارول کېږي؟ په دې برخه کې موږ له دوه ډوله زېرمو څخه ګټه اخلو:

قانوني زېرمو نسبت Resrve Ratio

- د دې زېرمو مقدار مرکزي بانک د هېواد د اقتصادي ودې او پرمختګ په نظر کې نیولو سره ټاکي ځېنې وختونه مرکزي بانک او اقتصادي واحدونه چې د دې زېرمو په شتون قانون مکلف کړي، ترمنځ ستونزې هم رامنځ ته کېږي. بانکونه تل دا فکر کوي، چې که د بانکونو قانوني زېرمې کمې وي په هماغه اندازه بانک ځواکمن وي، چې له فرصتي لګښتونو څخه ځان خلاص کړي او د بانک ګټه، چې د بانک اساسي موخه ده ترلاسه کړي.

- دلته دوه ډوله حرکتونه رامنځ ته کېږي

۱: په هغه صورت کې، چې دولت پوه شي، په بازار کې کافي اندازه پیسې شتون لري د قانوني زېرمو مقدار لوړ ټاکي.

۲: په هغه صورت کې، چې دولت پوه شي، په بازار کې ډېرو پیسو ته اړتیا ده، دولت له دې زېرمو ګټه پورته کوي او بازار ته یې وړاندې کوي (16: 32-1).

نقده زېرمو نسبت (اختیاري زېرمې) Liquidity Ratio

دې ته نقده زخاير هم واي. بانک کولی شي، چې په ټولو حالاتو کې خپل نقدوالی وساتي او د مشتري په وړاندې چمتو وي. مشتري د غوښتنې پر وخت د پیسو ورکړه د بانک نقدوالی او بانکي سیستم جوړوي، چې دا کار د بانک له خوا ډېر جدي تعقیبېږي. بانکونه په دې اړه د ډېرو پیسو ساتلو لپاره لیواله نه دي او تل هڅه کوي څو خپلې پیسې په کاروبار ولگوي او ډېره گټه ترلاسه کړي.

۱: که دولت فکر وکړي، چې په بازار کې کافي اندازه پیسې شتون نه لري نو دلته دولت یا مرکزي بانک هڅه کوي، چې اختیاري زېرمې کمې او پیسې په بازار کې دود کړي.

۲: که دولت یا مرکزي بانک په دې عقیده وي، چې په بازار کې په کافي اندازه پیسې شتون لري په دې وخت کې د اختیاري زېرمو کنټرول ډېر جدي ترسره کېږي.

۳: کله، چې مرکزي بانک په دې پوه شي، چې په بازار کې پیسې له اړتیا ډېرې شتون لري او باید اضافي پیسې له بازار څخه وباسي په دې حالت کې دولت هڅه کوي، چې په بانکونو کې د پیسو ډېر مقدار د اختیاري زېرمو په نامه د بانک په لارښوونه وساتي، چې په دې حالت کې د کریډیتونو اجرا نزولي حالت غوره کوي (53: 125-127).

اسعاري سیاست

د اسعاري سیاست په صورت کې د خارجي پیسو ارزش او هغه تدابیر، چې د پولي استقرار په لوري میلان کوي د بحث لاندې نیول کېږي. د خارجي پیسو ارزش دا مانا ورکوي، چې د داخلي یا کورنیو پیسو په ذریعه څومره اندازه خارجي اشیا او یا خارجي اسعار ترلاسه کېدای شي. که چېرې دیوه هیواد د تادیاتو په بېلانس کې کسر موجود وي پیسو ارزش د خارجي اسعارو په مقابل کې کمیږي، پدې صورت کې خارجي اسعارو ته تقاضا د دې لپاره زیاتوالی مومي ترڅو د تادیاتو د بېلانس کسر رفعه او په نتیجه کې د خارجي اسعارو ارزش د داخلي پیسو په مقابل کې لوړېږي. د خارجي اسعارو د ارزش لوړوالی له یوه طرفه د تقاضا د زیاتوالي او له بله پلوه د خارجي اسعارو ورود د یوه هیواد داخل ته صورت نیسی. د دې برعکس د تادیاتو د بېلانس د مازاد په صورت کې خارجي اسعارو ته تقاضا کموالی مومي او په نتیجه کې د داخلي پیسو ارزښت د خارجي اسعارو په مقابل کې لوړېږي.

څرنگه چې اکثره مخ په ودي هیوادونه د تادیاتو د بېلانس د کسر سره مخ وي او دغه کسر د تجارت د بېلانس په نتیجه کې رامنځته کېږي. بنا پردې مخ په ودې هیوادونه کوشش کوي تر څو د تادیاتو د بېلانس کسر د خارجي اسعارو په واسطه جیره نه کړي. خو څرنگه، چې دغه هیوادونه په کافي اندازه سره خارجي اسعار و نه لري نو بنا پر دې دوی مجبور دي تر څو د خپل ضرورت وړ خارجي اسعار د تقاضا د زیاتوالي په اساس ترلاسه کړي، پدې صورت کې د خارجي اسعارو ارزښت لوړېږي او د داخلي پیسو ارزښت کموالی مومي.

نو پس پدې حالت کې مرکزي بانک دا وظیفه لري، چې د امکان تر کچې د داخلي پیسو ارزښت د خارجي اسعارو په مقابل کې تأمین کړي، یعنې خارجي اسعارو ته د تقاضا په صورت کې د خارجي اسعارو عرضه زیاته او یا دا، چې په خپله هغه تقاضا چې دوی ورته ضرورت لري د بازار نه کمه کړي. دا کار مرکزي بانک هله کولی شي، چې د خارجي اسعارو کافي ذخایر و لري باید یادونه وکړو، هغه لارې، چې د انفلاسیون تر عنوان لاندې د انفلاسیون د کنټرول لپاره کارول کېږي د پیسو د عرضې د کنټرول لپاره هم کارول کېدای شي نو دلته یې تکرار نه ذکر کوو (17: 524-535).

د پیسو په عرضه او حجم کې د بدلون لاملونه

۱: د بودیجې د کسر سیاست او د اضافي پیسو د نشر په واسطه د هغه له منځه وړل

د یوه مملکت بودیجه هغه وخت د کسر سره مخامخ کېږي، چې په یوه معینه دوره کې د هغه مصارف له عوایدو څخه زیات شي. او هر وخت دغه کسر د اضافي پیسو د نشر په واسطه تمویل کېږي. طبعاً د پیسو حجم په اقتصاد کې اضافه کېږي او په دې ترتیب په ازاد بازار کې د ربحې د تنزیل نرخ سبب ګرځي. د بودیجې د کسر سیاست د مختلفو اهدافو لپاره صورت نیسي مثلاً هغه وخت، چې د خرید قدرت لوړوو د خرید قدرت لوړولو سیاست په نوم هم یادېږي. په دې حالت کې دولت کوشش کوي، چې د دولتي کارکوونکو د خرید قدرت د دوی د حقوقو په لوړولو سره زیات کړي. په دې حالت کې مستقیماً د دولتي کارکوونکو د خرید قدرت لوړېږي نو توانېږي تر څو د خرید قدرت نور عاملین تر تاثیر لاندې راولي. یا هم د سرمايګزاری د تمویل په خاطر یعنې د انکشافی پروژو، نظامي مصارفو، تعمیراتي مصارفو د تمویل لپاره اضافي پیسې د بودیجې د کسر په دوران کې اچوي او له دې طریقه د پیسو حجم په اقتصاد کې لوړېږي، چې په نتیجه کې د سود نرخ او د تولید حجم هم متاثره کېږي.

هر کله، چې دولت خپل زیات شوي مصارف د مالیې او قرضونو له لارې تمویلوي په دې صورت کې د مصارفو زیاتوالی د پیسو د حجم زیاتوالي باعث نه ګرځي یعنې مالیې او قرضونه په اقتصاد کې د راکدو مبالغو څخه نه دي، مګر که دولت مالیات او قرضونه د راکدو مبالغو په شکل ترلاسه کړي په دې صورت کې د پیسو جریان په اقتصاد کې لوړېږي په نتیجه کې د سود نرخ او د تولید اندازه په اقتصاد کې متاثره کېږي مګر په هغه صورت کې دولت اضافي مصارف د مالیې او قرضونو له لارې بغیر د راکدو مبالغو په اقتصاد کې تامینولو په حالت کې څومره، چې د دولت مصارف لوړېږي په هماغه اندازه د خصوصي اقتصاد مصارف کمیږي او په نتیجه کې په اقتصاد کې تعادل رامنځ ته کېږي. اما هر کله، چې دولت د بودیجې کسر د اضافي پیسو د نشر له لارې تمویل کړي لکه څرنگه، چې دلته اقتصاد کې پیسو عرضه زیاتېږي نو تعادل له منځه ځي (19: 28-5).

د کريدیتونو يا بانکي اعتباراتو زیاتوالی

څرنگه، چې د یوه هېواد اعتبارات د بانکي سیاست له لارې زیاتوالی پیدا کوي نو هغه وخت، چې د بانک ورکړې پای ته ورسېږي دوی توانېږي، چې د کريدېټ د جاري حسابونو سهولوتونه مشتریانو ته خلاص کړي او زیات اعتبارات جاري حسابونو ته ورکړي. د اعتباراتو د سطحې په لوړوالي سره د اعتباري پیسو حجم زیاتوالی کوي او په نتیجه کې د مجموعي پیسو حجم زیاتوالی مومي او قیمتونه لوړېږي.

د راکډو پیسو څخه د بیا استفاده کولو له طریقه د پیسو د حجم زیاتول

هر کله، چې په یوه اقتصاد کې راکډې پیسې بیا په کار واچول شي په دې صورت کې د پیسو د دوران په تغیر سره د پیسو حجم زیاتېږي. د راکډو پیسو څخه بیا استفاده په رواني عواملو پورې تړلې ده یعنې، چې خلک د آینده وضعې په باره کې څه فکر لري. هر کله، چې خلک د قیمتونو د لوړوالي پیشبیني وکړي نو په دې صورت کې په راکډو او ذخیره شویو پیسو باندې شیان اخلي، چې له دې سره د پیسو دوران چټک او په نتیجه کې د پیسو حجم زیاتوالی کوي. برعکس که چېرې خلک په آینده کې د قیمتونو ټیټوالی پیشبیني وکړي په دې حالت کې شیان او اجناس خرڅوي او د هغې په عوض کې پیسې ترلاسه او ساتي، چې نوموړی عمل د پیسو دوران سست او د پیسو د حجم د کموالي باعث گرځي.

د تادیاتو د بیلانس کسر

یو هیواد هغه مهال د تادیاتو د بیلانس د کسر سره مخامخ کېږي، چې خارج ته ورکړې د خارج څخه د راکړو په نسبت زیاتوالی وکړي په دې صورت کې نوموړی هیواد مجبور دی، چې د نورو هیوادونو یا بین المللي موسساتو لکه (IMF) څخه لنډ مهاله قرضونه ترلاسه کړي په دې حالت کې، چې سرمایه له خارج څخه ترلاسه شوي ده نو د تادیاتو د بیلانس کسر سره متناسب داخلي پیسې زیاتوالی کوي.

د پیسو د حجم او سود نرخ تغیر

په حقیقت کې هغه انګېزه، چې د سیالیت رجحان په وجود راوړي د پیسو تقاضا په یوه ټولنه کې معلوموي نو موږ ویلی شو، چې د پیسو د حجم او سیالیت د رجحان ترمنځ متقابل اړیکه وجود لري په دې معنی، چې څومره د پیسو حجم زیاتوالی کوي نو د نغدو پیسو د ساتلو میلان په جامعه کې کمزوری کېږي او هر څومره، چې د پیسو حجم کموالی وکړي په هماغه اندازه د نغدو پیسو د ساتلو میلان د خلکو ترمنځ زیاتېږي.

له بله طرفه ربحه د مصارفو په مقابل کې د جبران په حیث د پیسو د سیالیت له ګټو څخه ده پس د هغې نرخ د کینز په عقیده له یوه طرفه د افرادو په نظر د سیالیت په اهمیت پورې مربوط او له بله طرفه د پیسو د حجم په تغیر پورې تړلی دی. هرکله، چې د پیسو حجم زیات او د سود نرخ ټیټ شي په دې صورت کې د افرادو په وړاندې د راکړې ورکړې موجودي زیاتوالی مومي او د تصدیو په ساحه کې سرمایه گزارې تشویق کېږي او تولید توسعه پیدا کوي، چې په نتیجه کې د هېواد ملي عاید زیاتوالی مومي (53: 150-155).

شپږم څپرکی

انفلاسیون Inflation

انفلاسیون هغه پروسه ده، چې په هغې کې د قیمتونو عمومي سطحه په جاري ډول لوړېږي او په هغې سره په جاري ډول پیسې خپل ارزښت د لاسه ورکوي (7: 510).

او یا د (گارډنیر اکلي) په وینا: انفلاسیون په عمومي سطحه یا په اوسط ډول د قیمتونو د اصرار کیدونکي لوړوالي څخه عبارت دی.

دلته د یادولو وړ خبره دا ده چې د عمومي سطحې نه مراد د ټولو اشیاء په قیمتونو کې او زیاتوالی نه دی کېدای شي د انفلاسیون په دوران کې هم د ځینو اجناسو په قیمتونو کې نسبي ثبات موجود وي او د څو نورو قیمتونه ښکته روان وي او انفلاسیون دا مانا هم نه لري، چې د اجناسو قیمتونه دې په منظم ډول برابر پرمخ روان وي انفلاسیون په عمومي سطحه د قیمتونو د مسلسل پورته تګ څخه عبارت دی (16: 32-1).

یا د (فریدمن) په وینا: انفلاسیون په قیمتونو کې د یوه منظم او دوامداره لوړېدو څخه عبارت دی.

انفلاسیون مانا

ښایې تاسې لیدلي وي، چې د پیسو د ودې او انفلاسیون ترمنځ د اړیکې ټول شواهد، چې تر اوسه پرې بحث وشو یوازې هغو حالاتو ته گوري، چې په هغو کې د بیو کچه په دوامداره توګه په شدید رقم زیاتوالي په حال کې ده، او دا هماغه د انفلاسیون تعریف دی، چې فریدمن او نور اقتصادپوهان یې په کار وړي، یعنې دهغو په عقیده انفلاسیون تل او په هر ځای کې یوه پولي پدیده ده. کله، چې تاسې د انفلاسیون نرخ په هکله له خپلو راډیوګانو څخه اوري، د مثال په توګه د میاشتني انفلاسیون یو سلنه ده (په کال کې ۱۲٪) دا یوازې د دې مانا ورکوي، چې د بیو کچه په هغه میاشت کې یوې سلنې ته زیاتوالی موندلی دی. او دا کېدای شي موقتي وي یا دایمي خو که چېرې د انفلاسیون نرخ د یوې دوامداره مودې لپاره لوړ پاتې شي په همدې توګه فریدمن وايي، چې د بیو په کچه کې صعودي نوسانات یوه پولي پدیده ده، یوازې په هغه صورت کې، چې دا پروسه دوامداره وي. کله، چې انفلاسیون د ګړندي او دوامداره زیاتوالي په توګه د بیو په کچه تعریف شي پدې صورت کې زیاتره پول پلوه یا

کينزي پلوه اقتصادپوهان، فريډمن له دې نظريې سره به موافق وي، چې کولی شو پيسې دانفلاسيون عامل وگڼو (30: 152).

ډيفلاسيون (Deflation)

ډيفلاسيون په ملي اقتصاد کې يو له هغو ستونزو څخه دی، چې امتعوي توليد او په بازار کې د محصولاتو او اقتصادي اموالو او پيسو د انډول سره نېغ په نېغه اړيکي لري. څومره، چې په ټولنه کې اقتصادي مناسبات، د پيسو دوران او د امتعې د توليد پروسه پېچلې کېږي يا د هغو پر اړوند بېلا بېلې پاليسۍ غوره کېږي، د ډيفلاسيون ستونزه منځته راځي.

ډيفلاسيون د قيمت په عمومي سطحه کې يو ټيټوالی دی. بايد يو لوستونکی په سطحي توگه فکر وکړي، چې ډيفلاسيون يوازې د انفلاسيون برعکس دی؛ داسې به ښکاري، خو په حقيقت کې انفلاسيون يو کاملاً بيل اقتصادي حالت او ډيفلاسيون ځانگړی حالت دی؛ نو ښه به وي، چې، د ډيفلاسيون په تعريف کې يوازې، داسې ونه وايو، چې ډيفلاسيون د انفلاسيون برعکس حالت دی بلکې پوره تعريف يې داسې دی:

ډيفلاسيون د قيمتونو په عمومي سطحه کې د ټيټوالي څخه عبارت دی، چې د پولي انقباض په نوم هم يادېږي او دا هغه وخت پېښېږي، چې د عرضه شوو اجناسو او خدماتو دوران لاندې پيسو د حجم په پرتله زيات وي يا دا، چې کله د راتلونکې وېرې څخه او يا د هغې په هکله د بې باورۍ له امله مستهلكين خپل ارزښت کم کړي او د دوران چټکوالی کم شي. لنډه دا، چې ډيفلاسيون د مستهلكينو د کم مصرف په پايله کې د دوران د سرعت د کموالي څخه عبارت دی. د دې سره جوخت په ملي اقتصاد کې د ډيفلاسيون تفاوت يا پولي انقباض او تشوالی رامنځته کېږي، چې په ترتيب سره د هغو د موجوده قيمتونو سره د خدماتو او اموالو د جذب او د کامل استخدام د تامين لپاره په پام کې دي او د هغو پيسو تر منځ، چې په رښتيني توگه د دولت او خصوصي موسسو او د ټولنې د افرادو په واسطه لگول کېږي، تفاوت رامنځته کېږي د هغې مقدار څخه کمې دي، چې د کامل استخدام د تامين لپاره لازمي وي؛ نو، ځکه د موجوده لگښت او د هغې لگښت تر منځ چې د کامل استخدام لپاره بايد شوي وای، تفاوت موجود دی. دغه تفاوت ته د ډيفلاسيون تفاوت ويل کېږي.

لکه چې ، پورته وویل شول په ډیفلاسیون کې د پیسو زیات حجم له چلند څخه باسي او دومره اندازه په چلند کې پرېږدي، چې پخوا د انفلاسیون څخه د امتعې دوران لپاره د نوي زیات تولید شوي او یا کم شوي جنس لپاره ورته ضرورت وي (8: 413).

د ډیفلاسیون نور لاملونه

۱. مالیه لوړول او هغه اندازه پیسې له دوران څخه باسي ، چې د مالیه له لارې د دولت بودیجې ته لېږدول کیږي.
۲. تولید او خدماتي پروسس لوړوي او په هغه اندازه پیسې چلند کې پرېږدي، چې د نوموړو تولیدي او خدماتي چارو لپاره لازمي گنل کیږي (18: 153-169).
۳. خپل صادرات زیاتوي او واردات کموي. بیپلانس یې اکتیف کیږي او د اکتیف د بدلون لپاره خپلو ملي پیسو ته اړتیا پیدا کوي او د هغه تغیر لپاره په هغه اندازه پیسې د انفلاسیون په وخت کې پرېږدي او په غیر انفلاسیون وخت کې نوې پیسې دهغې لپاره په کار اچوي (8: 413).

نیولیفیکېشن

کله، چې پیسې خپل ارزښت په یو نظام کې له لاسه ورکړي او خپل نقش په مستحکم او نیمه مستحکم ډول سرته ونه رسوي دولت د پیسو د استحکام له پاره مجبور دی ، چې په نیولیفیکېشن عمل لاس پورې کړي. چې په دې حالت کې دولت نوې پیسې نشروي او پخوانۍ پیسې ناچله او بې اعتباره اعلانوي.

په سرمایداري نظام کې د نیولیفیکېشن موضوع ډېره لیدل کیږي. نیولیفیکېشن د دولت په تصمیم سره منځته راځي او زړې پیسې د نویو پیسو سره تر یوې ټاکلې مودې پورې بدلیدای شي او له هغه وروسته زړې پیسې له چلنده وځي او ټول کارگران نوې پیسې د خپل کار په مقابل کې لاسته راوړي.

د علتونو په اساس انفلاسیون ډولونه

۱- تقاضا کش کوونکی انفلاسیون (Demand Pull Inflation):

که چېرې د عرضې لوړېدل د تقاضا سره مساوي نه وي نو دغه په عموم کې د قیمتونو د لوړېدو سبب گرځي، چې دغه حالت ته تقاضا کش کوونکي انفلاسیون وايي. یا په ساده ډول دغه انفلاسیون هغه وخت رامنځته کېږي کله چې تقاضا د شیانو او خدماتو د عرضې څخه لوړه شي. او دا ډول انفلاسیون ته د مجموعي تقاضا انفلاسیون هم وايي. موثره تقاضا شیانو ته د لاندې فکتورونو په اساس رامنځ ته کېږي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی، د حکومت لخوا شیانو ته د تقاضا زیاتېدل، د تولید د مختلفو فکتورونو عوایدو زیاتېدل، یا په لنډ ډول بي حده زیاته د پیسو عرضه د انفلاسیون حالت منځ ته راوړي. تقاضا کش کوونکي انفلاسیون د وسایلو کمښت او کارگرانو په کمښت سره هم مشخص کېدای شي.

د مجموعي تقاضا د پورته کېدو وسایل: د پولې علم پوهان لکه فریدمن او د هغې پیروان پدې عقیده دي چې انفلاسیون همیشه او په هر ځای کې یوه پولې پېښه ده، د دوی په عقیده کله چې مرکزي بانک په یوه اقتصاد کې د تقاضا څخه زیاتې پیسې چاپ او نشر کړي نوځینې شیانو ته تقاضا لکه سون توکو ته زیاتېږي. د پولې اقتصاد کورنۍ عقیده لري کله چې د پیسو عرضه د هغو پیسو څخه علاوه، چې خلک او تصدۍ یې د ځان سره ساتي زیاتې شي نو ورسره په مجموعي تقاضا کې هم زیاتوالی رامنځ ته کوي او دغه اجناسو او خدماتو ته د افراطی تقاضا د مصارفو د زیاتوالي سبب گرځي او دغه د مصارفو زیاتوالی قیمتونه پورته خوا ته کشوي، چې په لاندې ډول یې ښودلی شو.

J.M.Keynes او د هغه همکاران تقاضا کش کوونکي انفلاسیون یا د تقاضا په واسطه رامنځ ته شوی انفلاسیون یو پولې واقع نه بولي د دوی په وینا کېدای شي یو یا د یوه څخه ډېر فکتورونه د مجموعي تقاضا زیاتوالي ته لار هواره کړي د مثال په ډول داخلي مستهلکین کېدای شي زیات اجناس او خدمات خریداري کړي سبب یې په شتمنۍ کې ډیروالی همدارنگه کاروبارونه د زیاتې گټې او سود د نرخ د کموالي په توقع زیاته پانگه اچونه کوي، د خارجي تقاضا زیاتوالی د داخلي اجناسو ته مجموعي تقاضا په واسطه رامنځ ته شوی (9: 65).

۲- د مصارفو څخه راټوکیدونکی انفلاسیون (Cost Push Inflation):

دغه انفلاسیون هغه وخت رامنځته کېږي، کله، چې زیاتیدونکي مصارف د تولیداتو عمومي قیمتونو څخه لوړ وي د مصارفو څخه راټوکیدونکی انفلاسیون همدارنگه هغه وخت منځته راځي کله چې د یو هیواد اقتصاد استخدام اخري حالت ته رسیدلی وي، پدې حالت کې بیا هم قیمتونه پورته کېږي، سره ددې چې د شیانو عرضه ډیره هم وي.

همدارنگه د دغه انفلاسیون په نتیجه کې د مزد مصارف لوړېږي او دهنې سره موازي توليدات زیاتوالی نه مومي. او د وړداتي اجناسو قیمتونه هم لوړېږي، په خارج کې د پیسو بې اعتباره کیدل ددې انفلاسیون د لاملونو څخه گڼل کېږي. دغه ډول انفلاسیون له لاندې لاملونو څخه رامنځ ته کیږي: په مزد کې زیاتوالی، د گټې زیاتوالی، د خامو موادو قیمتونو کې زیاتوالی، مالیاتو لوړ والی او د وارداتي اجناسو قیمتونو لوړوالی.

۳- د گټې څخه را پیداشوی انفلاسیون (Profit Induced Inflation):

دغه انفلاسیون په حقیقت کې (cost push inflation) په کټگوري کې راتلی شي کله، چې تولید کوونکي او خرڅوونکي د انحصار په وجه گټه لوړوي. کیدای شي (profit induced inflation) سبب وگرځي.

۴- بودجوي انفلاسیون (Budgetary Inflation): اکثره وختونه کله چې د حکومت په بودجه کې کسر رامنځته شي. پدې معنی چې عواید یې نظر مصارفو ته کم شي نو پدې صورت کې حکومت د بودجې د کسر پوره کولو لپاره نوي بانک نوټونه چاپوي، چې پدې سره تقاضا زیاتېږي، او د انفلاسیون د رامنځته کیدو سبب گرځي. په دې ځای کې بدون لدې چې تولید د شیانو زیات شي، بلکې په عمومي ډول قیمتونه پورته کیږي

۵- پولي انفلاسیون (Monetary Inflation): Milton Firedman په دې عقیده دی، چې دا ډول انفلاسیون یوازې د پیسو د تېزې عرضې په وجه راپیدا کېږي، بل هیڅ علت نه لري.

۶- څو اړخیز انفلاسیون (Multi Casual Inflation): دغه انفلاسیون یو تعداد علتونه لري. چې مهم یې دادي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی، بې حده زیاته د مزد تقاضا، بې حده زیاته د شیانو تقاضا، د شیانو کمښت او داسې نور. یو علت د انفلاسیون نه شي کیدای چې په بل کال به هم د دې علت په وجه انفلاسیون منځ ته راغلی وي. څرنگه چې انفلاسیون مختلف علتونه لري نو ددې لپاره مختلف النوع پالیسیو ته ضرورت دی، چې د انفلاسیون سره ورباندې مبارزه وکړي شي (9: 65).

د شدت له مخې انفلاسیون

۴- **حفيف انفلاسیون (Mild Inflation):** که په یوه هیواد کې په قیمتونو کې په ورو ورو ډول اضافوالی راشي، نو دیته حفيف انفلاسیون وایي.

۵- **شدید انفلاسیون:** کله چې په یو هیواد کې په ډیر سرعت سره په قیمتونو کې اضافه والی راشي نو دیته شدید انفلاسیون ویل کېږي. چې دغه انفلاسیون دجنگ اونورو غیرو مترقبه پېښو څخه وروسته رامنځته کېږي. چې ددغه انفلاسیون په نتیجه کې عاید او پانگه اچونه کمېږي، چې پدې صورت کې خلک دخپل ملک په پولې واحد اعتبار نه کوي. احتکار او تور بازار وده کوي د ټاکلي عاید خاوندان سخت متاثره کېږي، دولت په ویش کې بي عدالتي خپلې لوړې کچې ته رسېږي. همدارنگه د مزدورانو او ملکاتو ترمنځ هم جنجالونه زیاتېږي.

استخدام په وجه انفلاسیون (On the Basis of Employment)

۱- **نیمگړی انفلاسیون (Partial Inflation):** J.M.Keynes دوینا مطابق دغه ډول انفلاسیون هغه وخت منځ ته راځي، چې د شیانو تولید مصارف زیاتېږي. او د هغې په نتیجه کې عمومي قیمتونه یو څه لوړېږي. داستخدام ته دنه رسیدلی حالت په نتیجه کې د پیسو عرضه هم د نیمگړی انفلاسیون سبب کېږي.

۲- **بشپړ انفلاسیون (Full Inflation):** کله چې دیو هیواد اقتصاد کامل استخدام حالت ته رسیږي پدې وخت کې بشپړ انفلاسیون منځ ته راځي. د پیسو په عرضه کې زیاتوالی، چې داستخدام کچې څخه زیات وي او د بل طرفه تولید مقدار د هماغه په تناسب نه زیاتېږي. پدې حالت کې هم full inflation منځ ته راځي. او همدارنگه دغه انفلاسیون ته حقیقي انفلاسیون هم وایي. دانفلاسیون د علتونو په برخه کې د معاصرې نړۍ ټول اقتصادپوهان یو د بل سره موافق نه دي، خو بیا هم دوه عمومي توضیحات ورکړل شوي دي (9: 66).

د گړندیتوب په اساس انفلاسیون

۱- ښویدونکی (Creeping Inflation)

دا هغه انفلاسیون دی، چې په هغه کې د نرخونو عمومي کچه په یوه موده کې په ډېر ورو ډول پورته ځي، په دا ډول حالت کې د نرخونو سطحه (۲٪) په کال کې پورته ځي.

۲- مزمل کوونکی انفلاسیون (Walking Inflation)

دا ډول انفلاسیون یو ډول معلوم زیاتوالی دی په انفلاسیون کې او د خپورې وهوونکي انفلاسیون سره پرتله کیدای شي پدې حالت کې قیمتونه په کال کې (۵٪) لوړېږي.

۳- منډه وهوونکی انفلاسیون (Running Inflation)

په دغه ډول انفلاسیون کې د قیمتونو کچه په کلني ډول له ۸ څخه تر لسو فیصدو پورې رسېږي.

۴- ټوپ وهونکی انفلاسیون Galloping Inflation or Hyper Inflation

دغه انفلاسیون کې قیمتونه د انفلاسیون لوړ حالت دی (Keynes) دغه انفلاسیون د inflation اخري مرحله بللې ده. دغه مرحله د انفلاسیون هغه وخت شروع کېږي، چې د استخدام کچه اخري حالت ته ورسېږي په دې انفلاسیون کې قیمتونه په لنډه موده کې لوړېږي. ډېر تېز (ټوپ وهوونکی انفلاسیون کله، چې پورته کېدل د نرخ دمزد اوقیمتونو دلوړیدو سبب شي دا بیا هم نرخونه پورته کېدل بلل کېږي. د نرخونو تېز پورته کېدل هیڅکله ښه نه دي داسې حالت (۱۹۲۳-۱۹۲۰) م پورې په جرمني کې پیښ شوی او پدې وروستیو کې بیا په چین او هنگري کې هم پیښ شو. پدې سره تولید او حتی ټولنیز نظام ګډوډېږي، کله، چې پیسې ارزښت دلاسه ورکوي پدې حالت کې دټولنې دلوړو گروپونو شتمنی له منځه ځي. پوروړی پخپلو پور ورکوونکو پسې لگیا کېږي تر څو په ټیټو پیسو د دوی قرضونه ور پرې کړي. هغه چا، چې په ګټه پیسې اخیستې وي په پیسو کې ګټه کوي لیکن پدې سره دوی نرخونه نور هم پورته بیایي، د جنوب یو کس هم confederate inflation په وخت کې ویلې وو، چې موږ به مغازوته پیسې په جیبونو کې وړلې او غذایی مواد به مو په ټوکرنو کې راوړل خو اوس موږ پیسې په ټوکرنو کې وړو او غذایی مواد په جیبونو کې راوړو. هر شی گران دی خو پیسې ارزانې دي نرخونه نامعلوم او تولیدات غیرمنظم دي یو خوراک، چې د موسیقۍ د کنسرت سره برابر وو. اوس هغه شل چنده قیمت شویږي بیزنس اکثره وخت په ټپه ولاړ حالت کې دی ځکه، چې هیڅوک نه پوهیږي، چې څومره پیسې واخلي موږ به د جنگ نه وروسته قرار شو ځینې دا وایي. په نتیجه کې هر سړی ښه بولي، چې خپل شیان وساتي (احتکار) وکړي او کوشش کوي، چې د بدو (ټیټو) پیسو نه ځان

خلاص کړي چې دا حالت به پیسې د جريان څخه اوباسي. او حالت به دې ته وروگرځي، چې خلک شيان په شيانو واخلي نه په پیسو، چې ورسره نور نا راحتي هم رامنځته کېږي.

خوښختانه، د لوړ انفلاسیون حالتونه ډېر کم دي او یوازې څو حالتونه دي خو د جنگ نه وروسته حالت او د انقلابونو په وخت جلا خبره ده. په اوس وخت کې د نرخونو دوامداره مخ پورته خوځېدنه ویره رامنځته کوي. سوالونه راپورته کېږي چې آیا دا دوامداره مخ پورته خوځېدنه د نرخونو، به تېز انفلاسیون رامنځته کړي؟ د دې لپاره هیڅ معلوم ځواب نشته. دنن ورځې اکثره اقتصادپوهان انديښمن وي کله، چې د نرخونو دوامداره مخ پورته کیدنه رامنځ ته کېږي د جنگ نه وروسته لومړیو کالونو کې د نرخو تېز پورته کیدو یو شمیر اقتصادپوهان ناهیلې تیاره او نامعلوم حالت ته کش کړل. دکار یا مزدوری او نرخو جگیدو څخه پرته موږ هیڅکله بشپړ روزگار ته نه شو رسیدی. د نرخونو سمولو بورډ کولی شي، چې بشپړ روزگار رامنځته کړي او نرخونه آرام وساتي او دا دواړه سره سم کړي (9: 64).

د انفلاسیون نور ډولونه

وارداتي انفلاسیون

دغه انفلاسیون هغه انفلاسیون دی، چې د وارداتو تابع وي کله، چې هم د وارداتو په قیمتونو کې زیاتوالی راځي نو په واردوونکي هیواد کې د انفلاسیون د راتلو او یا زیاتیدو لامل گرځي دغه انفلاسیون هغه وخت په یوه هیواد کې وجود نیسي چې کله یو هیواد تر زیاتې اندازې په بل هیواد تکیه ولري، چې کله په صادروونکي هیواد کې انفلاسیون رامنځ ته کېږي نو په واردوونکي هیواد کې هم انفلاسیون رامنځ ته کېږي، چې دغه انفلاسیون په اصل کې د یوه هیواد څخه بل هیواد ته لیږدول کېږي او یو ښه مثال یې افغانستان دی .

بنسټیزو پروژو له امله انفلاسیون

په لنډ ډول داسې ویلی شو، چې دغه انفلاسیون هغه مهال رامنځ ته کېږي، چې کله هم یو هیواد په پراخ ډول د بنسټیزې پروژې په کار واچوي، چې په پایله کې د خلکو عواید ډېر په سرعت سره لوړېږي او هم مهاله د دې سره بېې هم لوړ والی پیدا کوي.

د تولیداتو له امله انفلاسیون

پدې معنى، چې كله د توليد د عواملو قيمتونه لوړ شي نو د اجناسو قيمتونه هم ورسره لوړېږي دلته درې لاملونه په نښه كوو ۱ : مزد او معاش ۲: د سرمايي گټه ۳: پيش بيني. دغه درې واړه عوامل د شرايطو مطابق كولى شي، چې د انفلاسيون د رامنځ ته كيدو لامل شي (35: 58-59).

د وركړو له امله انفلاسيون

د پرداخت (وركړو) له لارې انفلاسيون، چې كله خلك زيات تادايات وكړي دلته د خلكو مصارف زياتيږي همدارنگه دلته زياتې پيسې د خلكو او دولت له خوا بازار ته عرضه كيږي، د پيسو ارزښت كمېږي او د انفلاسيون د رامنځ ته كيدو لامل كړځي .

د كنترول د درجې په اساس انفلاسيون

دا ډول انفلاسيون په دوه ډوله دى.

۱- خلاص انفلاسيون (open inflation)

پدې انفلاسيون كې د قيمتونو د لوړېدو سطحه د كنترول څخه ووځي. Milton Friedman دغه انفلاسيون پدې ډول تشرېح كوي، دا انفلاسيون هغه پروسه ده، چې په هغې كې قيمتونه پرېښودل كېږي، چې لوړشي دحكومتى ارگانونو او دې ته ورته ادارو له خوا نه كنترول كېږي.

۲- بند انفلاسيون (suppressed inflation)

پدې ډول انفلاسيون كې حكومت هڅه كوي، چې قيمتونه كنترول كړي. حكومت نه پرېږدي، چې قيمتونه لوړ شي، د دې په نتيجه كې بعضې مشكل رامېنځته كېږي. لكه: اداري فساد، احتكار، تور ماركيټ، او داسې نورو هغه انفلاسيون ډول، چې دغه علایم ولري (9: 64 – 65).

د انفلاسيون د كنترول لارې چارې

۱- مالي اقدام (Fiscal Measure)

مالي اقدام د کينزي انقلاب څخه وروسته اهميت پيدا کړ، موږ بايد په دې پوه شو، چې مالي پاليسي د حکومت د لگښتونو او مالياتو سره سروکار لري. د دې لپاره، چې انفلاسيون کنټرول کړی شي، نو حکومت بايد غيرې انکشافی لگښتونه کم کړي. لکه دانتقالاتو مصارف، او په ضمن کې خبر ښيگنې تادييات بايد کم کړی شي، چې دا په خپله د لگښتونو کمښت او د تقاضا کموالي سبب گرځي، په خاصو مالياتو کې زياتوالي د عمومي مالياتو د بهرنيوالي باعث گرځي، چې د هغې په نتيجه کې يو شمير شيان له خلکو حکومت ته انتقال مومي او په دې سره استهلاکي مصارف کموالی کوي، خو ډېر سخت پابند مالي اقدامات به د قيمتونو د ډېر تېزوالي مخنيوی وکړي، په هغه صورت کې، چې حکومت غيرې توليدي مخارج کم کړي.

۲-پولي اقدام (Monetary Measures)

اکثره وخت پولي پاليسي د مرکزي بانک سره تړلې وي، نو ټول هغه اقدامات، چې د مرکزي بانک لخوا پورته کېږي د پيسو د عرضې لپاره پولي پاليسي بلل کېږي. هر کله چې مرکزي بانک د سود نرخ زيات کړي، چې په دې صورت کې قرض ورکول گرانيږي، چې دغه عمل د قرض ورکړې د کمښت سبب گرځي او ملي عوايد تر تاثير لاندې راولي او د قيمتونو د کچې د ټيټوالي باعث کېږي. که چېرې مرکزي بانک ارزښتمنې پاڼې خرڅوي، او د تجارتي بانکونو د زېرمو کچه زياتوي، او يا تجارتي بانکونو ته کريډيټ ورکوي په دې صورت کې د پيسو عرضه په يو هيواد کې کموالی پيدا کوي. سره له دې بيا هم بايد د قيمتونو په کچه او عمومي تقاضا باندې کنټرول صورت ونيسي.

۳-ساختماني اقدام (Structural Measure)

دغه ټول اقدامات به يا خو مجموعي عرضه زياته کړي يا به عمومي تقاضا کمه کړي، او په لاندې ډول ښودل کېږي.

۱-په زراعتي او صنعتي لگښتونو کې زياتوالی

کوم بدلون، چې د يوه هيواد په زراعتي سکتور کې راځي دهغې په وجه به د نوموړي هيواد توليدات د غنمو، وريجو او پنبې د زياتوالي لامل وگرځي. هر کله، چې د يوه هيواد زراعت د ميکانيزه کولو په مورد گامونه پورته کړي شي، يعنې ښه تخمونه استعمال شي او همدارنگه د زراعت د مارکېټنگ مشکلات حل شي، او همدارنگه د صنعتي کيدو

لپاره ښه ستراتيژي په کار واچول شي، د کورنيو صنايعو څخه حمايت وکړي شي، که چېرې پانگه اچوونکي داسې ماشين گيري هيواد ته راوړي، چې د خامو موادو اسانتياوې له منځه يوسي، په داسې حالتونو کې دصنعتي توليداتو ډېرښت منځته راځي کله، چې زراعتي او صنعتي توليداتو کې زياتوالی راځي هغه اضافه شوې تقاضا به بدون له دې، چې قيمتونه پورته شي پوره شوې وي.

۲- د طبعي منابعو لټون (Exploration of Mineral Resources)

تېل، گاز، اوسپنه، ډبروسکاره، سره او سپين زر، زېر، او داسې نور د يو هيواد غټ کانونه بلل کېږي، د گازو او اوسپنې دپيدا کېدو هڅه وشي، بدون له دې، چې قيمتونه پورته شي اضافي تقاضا پوره شي.

۳- د نفوسو کنټرول (Population Control)

د کتاب مولف په وينا بايد د يوه هيواد نفوس کنټرول شي ځکه، چې نفوسو زياتوالی د خلکو او هيواد لپاره بار گڼل کېږي. د هغو لارو څخه گټه پورته شي، چې د نفوسو دکنټرول په برخه کې عامې وي اوکله، چې نفوس کنټرول شي، پدې صورت کې شيانو او خدماتو ته تقاضا کمېږي او د قيمتونو د جگوالې مخه نيول کېږي.

۴- د قيمتونو کنټرول (Price Control)

په ازادو اقتصادي مارکيتونو کې خلک نه غواړي، چې قيمتونه کنټرول شي، چې په دې سره ازاد سيستم د ډېرو بې نظميو په وجه ډېر تاوان مومي. په دې صورت کې د تور مارکيت او قاچاق مسله هم منځ ته راځي. د دې لپاره، چې د قيمتونو د جگوالې مخه ونيول شي، ښه دا ده، چې قيمتونه کنټرول کړي شي.

۵- دمزدونو او مؤلديت ترمنځ ارتباط (Link Between Productivity And Wages)

دمزدونو چټک زياتوالی ممکن د زياتو کارگرانو دزياتېدو باعث وگرځي. ضرور ده، چې يو څه ارتباط د کارگر په توليد او دهغه په مزد کې ممکن شي.

۶- د ژوند په حالت کې تغير راوستل (Change in Life Style)

کله، چې په یو هیواد کې ساده توب عام شي د ژوند سطحه په داسې طریقه تغیر و مومي، چې خلک د زیات اصراف څخه ډډه وکړي، یعنې په ټوله معنی، هغه څه د پس انداز د ودې باعث گرځي، عچې ملي شي او همدارنگه هغه لگښتونه، چې په ودونو او اجتماعي رواجونو کې کېږي کنټرول شي، واردول او استعمال د قاچاقي شيانو بند شي، دغه اقدامات به عمومي تقاضا کمه کړي او انفلاسیون به د کنټرول لاندې راوستل شي.

د قیمتونو د کنټرول یا تنظیم اسلامي لارې

لمړۍ ډول لارې

«۱» د سود منع کول

په اوسني اقتصادي سیستم کې سود د انفلاسیون یوه اهمه وجه ده کله، چې صنعتکار په لوړ سود باندې قرض واخلي د دې قرض سره له سوده د واپس کولو په منظور د خپلو تولیداتو نرخ او چټوي څرنگه، چې په اسلام کې سود حرام دی او بې سوده اسلامي بانکونه شته، چې تولیدونکي ته د مضاربت او مشارکت په بنیاد پانگه ورکړي نو ځکه د انفلاسیون د دغه عامل مخنیوی کېږي.

«۲» د تحسیني اجناسو د زیاتې پېرودنې منع کول

کله، چې د شيانو عرضه له تقاضا څخه زیاته شي انفلاسیون منځته راځي اسلام وسط دین دی او بې فایدې مصارف (اصراف) په کې منع دی. نو دولت ته په کار دي، هغه اجناس، چې انسان اړتیا ورته نه لري د انفلاسیون له امله منع کړي تر څو انفلاسیون راکم کړی شي.

«۳» د احتکار او انحصار له منځه وړل

احتکار یا د صنعتکار او یا د تولیدونکو لخوا د نرخ د او چټولو په خاطر د ضروري شيانو پټول تر څو همدا اجناس په لوړ نرخ خرڅ کړي دا د اسلام له نظره جواز نه لری همدا راز اسلام دا هم منع کوي، چې تولیدونکي دنرخ لوړولو لپاره (cartel) اتفاق یا اتحاد وکړي، چې ټول به په یوه معین لوړ قیمت شيان پلوري حکومت د دې مخنیوی باید وکړي تر څو قیمتونه بېرته خپل حالت ته راشي.

دویم ډول لارې

الف» پولې لار: په دې طریقه کې انفلاسیون د پیسو د عرضې په کمونې سره کنټرولېږي او دا په یو د لاندې شکلونو سره کیدی شي.

«۱» د قرض حسنه د نسبت کمول

په اسلامي اقتصادي سيستم کې بانک بې سوده دی او بانک د گټې او تاوان د شريکولو پر بنياد ولاړ دی او له خلکو څخه پيسې د گټې او تاوان د شريکولو پر بنا اخلي او نورو مراجعينو ته يې هم په همدغه بنياد د مشارکت مضاربت په ډول ورکوي .

د دې تر څنگ بانک د خپلې بوديجې يوه برخه د قرض حسنه په ډول مراجعینو ته ورکوي يعنې بې له سوده قرض د انفلاسيون په وخت کې شايد د صنعتکارو لخوا د قرض حسنه غوښتنه زياته شي ځکه دوی غواړي ډېره پانگونه وکړي او شی په لوړه بيه خرڅ کړي پدې وخت کې مرکزي بانک کولی شي نورو بانکونو ته و وايي، چې د قرض حسنه نسبت کم کړي او پدې سره په معاشره کې د پيسو د عرضې اندازه کمېدای شي او د قيمتونو او يا د انفلاسيون د زياتيدو مخنيوی کيږي .

۲» د گټې د اندازې بدلون

د گټې د اندازې بدلون هغه گټې ته وايي، چې د بانک او د بانک مشتري تر منځ ویشل کيږي د دغې گټې د نسبت بدلون هم د پيسو په عرضه او تقاضا باندې اثر کوي يعنې کله، چې په گټه کې د بانک برخه کمه وي خلک په بانک کې ډېرې پيسې اچوي او بانک د صنعت کارو لپاره ډېره پانگه برابرولی شي او که چېرې په گټه کې د بانک برخه د پيسو ورکونکي د برخې په نسبت زياته وي نو بيا ددې خلاف عمل کيږي .

۳» د قانوني زېرمو نسبت (Reserve Ratio)

دا په اسلامي بانک کې د نورو بانکونو په شان کيږي يعنې هر بانک قانوناً بايد د خپلو ټولو پيسو څخه يوه معينه فيصدي مرکزي بانک ته د امانت په ډول وسپاري مرکزي بانک د انفلاسيون په وخت کې دغه د پښتوانې نسبت زياتولی شي، چې په دې سره د بانکونو سره کمې پيسې پاتې کيږي او ډېرې پيسې نشي عرضه کولی او پدې سره انفلاسيون کمېدای شي.

۴» د آزاد مارکيت عمليه (Open Market Operation)

په معاصر بانکي سيستم کې مرکزي بانک ((په آزاد مارکيت کې د دولتي اسنادو (Government Securities) د پلورلو او اخيستلو په وسيله عرضه کنټرولولی شي)) مطلب دا، چې حکومت خلکو ته د يو ټاکلي وخت لپاره اسناد ورکوي او په بدل کې پيسې ترې راټولوي او کله، چې وخت پوره شي بيا خلک دغه اسناد بېرته حکومت ته ورکوي او حکومت د دوی پيسې سره له گټې بېرته دوی ته سپاري اسلامي مرکزي بانک هم دغه شان دولتي اسناد (Government Securities) او سکوک (اسلامي بانډ) مارکېټ ته وړاندې کوي خو دغه ټول به له سود څخه پاک وي په دې ډول هم انفلاسيون کنټروليدی شي.

۵» نقد زخاېرو نسبت (اختياري زېرمې) Liquidity Ratio

په اسلامي بانکونو کې هم د نورو بانکونو په شان هر بانک مکلف دی، چې د ورسپارل شويو پيسو يو نسبت په نقد توگه له ځان سره وساتي تر څو د مراجعينو ورځنۍ تقاضا پوره کړی شي، بعضې وخت بانکونه له ځانه سره کمې نقدې پيسې ساتي او کله داسې هم

پېښېري، چې بانک ټولې پيسې په کار اچولي وي او د مراجعینو کوم، چې له بانک څخه خپلې پيسې وباسي د دوی لپاره د بانک سره هېڅ روپۍ نه وي نو بانک په خپله د دې لپاره قرض اخلي د انفلاسیون په وخت کې مرکزي بانک د نقدو پيسو د ذخیرې نسبت زیاتولی شي او په دې سره د پيسو عرضه کمېږي ځکه بانکونه مجبورېږي، چې ډېرې پيسې له ځانه سره وساتي او ډېره عرضه نشي ورکولی او دا د انفلاسیون په کموالي کې مرسته کوي (47: 52-54).

اووم څپرکی

بازار (Market)

بازار د اقتصاد په علم کې د خورا اساسي مفاهیمو څخه شمېرل کېږي، بازار په اقتصادي معنی او مفهوم په هر رنگه اقتصادي تبادلې دلالت کوي، په کلي توګه د بازار لپاره درې ځانګړنې په پام کې نیول کېږي.

الف: بازار هغه ځای دی، چې پیروونکي او پلورنکي یو له بل سره په آزادانه توګه مخامخ کېږي او پلور او پېر یې ترمنځ کېږي.

ب: بازار هغه ځای دی، چې په هغه کې د شیانو او خدماتو تبادله صورت نیسي.

ج: که چېرې په مخابراتي او تېلېفوني بڼه هم معاملې سرته رسېږي؛ بازار منځ ته راځي، ځکه پدې ځای کې بازار په ځانګړي ډول د یو خاص ځای او مکان معنی نلري؛ او بازار په خلاصه ډول پدې توګه تعریفوو:

د پیروونکو او پلورونکو اړیکې د توکو او خدماتو د تبادلې په منظور په یوه ټاکلې وخت او ځای کې عبارت له بازار څخه دي، د همدې تعریف پر بنسټ یو څو ټکو ته پام کوو او هغه دا، چې کله بازار منځ ته راځي لازمه ده، چې پیروونکي او پلورنکي د توکو او خدماتو د تبادلې توان او اراده باید ولري. همدارنګه که چېرې پیروونکي شتون ولري، مګر دوی د تبادلې انګېزه ونه لري بازار هم نه غواړي، چې توکي ولري (پدې معنی، چې بازار ته څوک توکي نه عرضه کوي).

په همدې ترتیب سره که چېرې پلورونکي د خرڅلاو اراده ونه لري، چې توکي خرڅ کړي، نو د توکو اخیستل صورت نه نیسي، بیا هم د لته بازار منځته نه راځي.

درېیم دا، چې په پخوا وختونو کې بازار هغه ځای ته ویل کېده، چې هلته فقط یو څو بندې (تړلې) مغازې موجودې وې؛ نو د بازار اطلاق ورته کېده، اما نن ورځ، چې د دومره ارتباطي وسایلو په لرلو سره لکه تېلېفون، کمپیوټر، انټرنټ، فکس او...، چې شتون لري؛ نو بیا هم بازارونه ډېر زیات پراخه شوي دي. د بېلګې په ډول پخوا وختونو کې به، چې په ښارونو کې د بازار څخه خبرې اترې کېدلې؛ نو همدغه تصور د سړي په ذهن کې راتلو، اما نن ورځ

د زیاتې توجو او د خلکو د چټکو ارتباطاتو یا اړیکو په اساس سره د یو هېواد نه، بلکې د نړۍ هېوادونو یو بازار منځ ته راوړی دی. په اوسني وخت کې که چېرې د سرو زرو قیمت یا بیه په نړیواله کچه لوړه او گرانه شي، په ډېرې چټکۍ سره د سرو زرو قیمت په ایران یا نورو هېوادونو کې هم لوړېږي دا په دې معنی، چې بازارونه د پخوا په پرتله اوس ډېر زیات لوی او پراخه شوي دي (9: 17-18).

له یوه لوري کولی شو بازارونه د توکو او تولید د عواملو په توګه طبقه بندي کړو، له بل لوري هر دغه ډول بازار د آزاد رقابت د بازار، نیمګړی رقابت او انحصاري رقابت په توګه تقسیم کړو.

د بازارونو یو بل ډول وېش هم شونی دی پدې ترڅ کې بازارونه د هغو شیانو د ډولونو یا د تولید د هغو عواملو له مخې طبقه بندي کېږي، چې هلته یې عرضه او تقاضا کېږي. د مثال په توګه: د توکو او شیانو بازار کولی شو د سبزیجاتو، قهوهې او داسې نورو بازارونو باندې ویشو. د طبقه بندۍ یو مهم ډول په بازار کې د شرکت کوونکو د تعداد یعنې په بازار کې د تقاضا کوونکو او عرضه کوونکو د تحقق له مخې صورت نیسي. دغه تقسیم بندي د (چمبرلین) او (ستاګلبرګ) د نظریاتو زېږنده ده. هغوی د بازارونو تعداد د کامل او غیر کامل بازار په حالت کې د ونډه اخیستونکو له نظره تر مطالعې لاندې نیولي دي (8: 104).

مالي بازارونه

مالي بازارونه د هغو بازارونو څخه عبارت دي چېرته، چې مالي وسایل سره تبادله کېږي. یا چېرته، چې د مالي وسایلو د خرید او فروش معاملې صورت نیسي. دغه بازار داسې شرایط رامنځ ته کوي ترڅو خلک وکولی شي خپل قبمې پانې په هغه کې خرڅې کړي او یا نور اشخاص په اسانۍ سره وکولای شي، چې د مالي بازارونو له طریقه خپله سرمایه په قبمې پانو کې سرمایه گذاري کړي (2: 12).

نقدی بازار Spot Market

د هغه بازار څخه عبارت دی چېرته، چې په چټکۍ سره د مالي وسایلو (مالي درايي) خرید او فروش ترسره کېږي. او په دوه برخو ویشل شوي دي، چې د سرمایې بازار او بل د پیسو بازار څخه عبارت دي (2: 16).

1. د پیسو بازار: د پیسو بازار په ۱۸۰۰ زېږدیز کال کې رامنځ ته شو خو په ۱۹۷۰ کې زیات مشهور او د اقتصادي کړنو لپاره اړین و بلل شو د دې لامل دا ؤ، چې په هغه وخت کې د سود نرخ خپل اوج ته ورسید او زیات لوړ شو او دا بیا د دې لامل شو، چې زیات بانکونه خپل کار پرېږدي او له مارکیټ څخه و وځي. دا ټولې او دې ته ورته پېښې، چې رامنځ ته کېږي نو د دې لپاره یوازې پیسې مهمې دي؟ دې پوښتنې ته موږ د نه ځواب وایو ځکه دلته د دغو پیسو د سمون او ټیکاؤ لپاره د پیسو بازار ته اړتیا ده، چې څنګه و

کولی شي دغه پیسې په خپلو ځایونو کې خوندي کړي، په دې مانا، چې کوم وخت څومره او چا ته د پیسو اړتیا ده او څنگه باید و وېشل شي او داسې نور، (5: 273).

د پیسو بازار د هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې هغه مالي وسایل، چې د هغه د بلوغ یا دوباره خرید یا تادیې موده یو کال یا د یوه کال څخه د صدور یا نشر په وخت کې کمه وي معامله کېږي. لکه: د شرکتونو تجارتي پانې او د خزانې بیلونه (4: 254).

2. **د سرمایې بازار:** د سرمایې بازار د هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې اوږد مهاله مالي وسایل، چې د شرکتونو او دولتونو لخوا صادر شوي وي اخیستل او خرڅول کېږي. پدې بازار کې د مالي وسایلو د بلوغ موده یا د پای ته رسیدو موده د یو کال څخه زیاته او د نامحدود وخت اړوند بیه لرونکې پانې پکې په خرید او فروش رسېږي. لکه اوږد مهاله قرض پانې او اسهام (4: 33).

د سرمایې د بازار ډولونه

د سرمایې بازار په دوو برخو وېشل شوی دی، چې هر یو یې په لاندې ډول تر مطالعې لاندې نیسو.

1. **ابتدایي (لومړی لاس) بازارونه:** ابتدایي بازارونه د هغو بازارنو څخه عبارت دي چېرته، چې د لومړي ځل لپاره نشر شوي مالي وسایل اخیستل او خرڅول کېږي. یا په بل عبارت د اول لاس بازار له هغه بازار څخه عبارت دی، چې په هغه کې بیه لرونکې پانې (اسهام او قرض پانې) په لومړیو خریدارانو پلورل کېږي. د بیه لرونکو پانو اول لاس بازار هغه ځای دی، چې شرکت کولی شي، خپلې مالي شتمنۍ په لوړو قیمت لرونکو مالي منابعو بدلې کړي (7: 101).

د اول لاس بازار دوه بېلې ځانګړتیاوې لري

1. چې په هغه کې د سرمایې تشکیل صورت نیسي.
2. اسهام او قرض پانې، چې نشر شوي وي په همدې بازار کې د اول ځل لپاره وړاندې کېږي. وروسته راکړه ورکړه د همدغو پانو په دوهم لاس بازارونو کې ترسره کېږي. د سرمایې په بازار کې په سلګونو داسې بانکونه شته، چې سرمایه گذاري کوي ترڅو اول لاس بازارونه په ښه ډول نقش ولوبوي، دغه مالي مؤسسې له شرکتونو سره کومک کوي، ترڅو په آسانه ډول هغه نشر شوې پانې په بازار کې په پلور ورسوي.

د ((سرمایه گذار بانک)) کلمه یوه بې معنی کلمه یا نوم دی، ځکه همدغه بانکونه پانګه اچوونکي نه دي (مالي شتمنۍ او سرمایې نه اخلي) او نه هم بانک له خلکو ورسپارل شوې پانې قبلوي مګر کوم خدمتونه، چې وړاندې

کوي زیات اهمیت لري. تردې، چې لوی سرمایه گذار خلک همدغو مؤسسو ته رجوع کوي، ترڅو هغه اسناد او بیه لرونکې پانې، چې په اول لاس بازار کې په خرڅلاو رسېدلې دي په اړوند یې لازم اطلاعات لاس ته راوړي (46: 168-170).

2. **دوهمي یا ثانوي بازارونه (Secondary Market):** د هغه بازارونو څخه عبارت دي چېرته، چې د دوهم لاس یا د پخوانیو پلورل شویو مالي وسایلو پلورل او پېرودل ترسره کېږي.

یا د هغه ځای څخه عبارت دی، چې هلته مالي وسایل د پانګه اچوونکو ترمنځ دوباره خرڅیږي. دوهم لاس بازارونه د سرمایې له هغه بازارونو څخه عبارت دي، چې په هغه کې هغه قېمتي پانې، چې مخکې نشر شوي دي او دوهم لاس په کې اخیستل او خرڅول کېږي. شرکتونه په دې بازارونو کې د خپلې نوې سرمایې تأمین نه کوي. دوهم لاس بازارونه د بورس د جوړښت په شکل او د بورس څخه په خارج شکل کې وجود لري (46: 188).

د دوهم لاس بازارونو رول

دوهم لاس بازارونه د شرکتونو د مالي لګښت په پوره کولو کې هم رول لري، ځکه دغه بازارونه لاندې وظایف اجراء کوي:

1. دوهم لاس بازارونه د سرمایه گذارانو لپاره دا امکان برابروي، چې کوم اسهام یې په اول لاس بازار کې اخیستي وي وپلوري. او دغه امتیاز کولی شي، چې د سرمایه گذارانو لپاره د ضرورت وړ سرمایه برابره کړي، تر څو نوي اسهام واخلي، او دې ته مجبور نشي، تر څو اخیستل شوې بیه لرونکې پانې د تاریخ تر پوره کېدو پورې وساتي.
2. دوهم لاس بازار د هغو بیه لرونکو پانو قېمت ټاکي کوم، چې په اول لاس بازار کې پلورل کېږي. د مثال په توګه: د نویو منل شویو اسهامو قېمت د اوسني اسهامو تر قېمت په ډېره لږه اندازه کم ټاکي کوم، چې د شرکت له خوا پلورل کېږي. د نویو قرض پانو قېمت کوم، چې نشر کېږي باید د مخکې نشر شویو قرض پانو سره معادل وي.
3. څرنگه، چې سرمایه گذاران کولی شي دوهم لاس بازار ته مراجعه وکړي او د خپلو بیه لرونکو پانو په اخیستلو او خرڅولو لاس پورې کړي او خپلې پیسې د مالي واسطو په لاس ورنکړي. دوهم لاس بازار دوی ته دغه میدان خلاصوي تر څو اخیستنه او خرڅونه وکړي، بغیر له کوم شرط او کوم تأکید څخه او دغه امتیاز د بیه لرونکو پانو غوښتنه هم زیاتوي.
4. د شرکت د قرض پانو او اسهامو قېمت په دوهم لاس بازارونو کې، مستقیماً د هماغه شرکت د سهم لرونکو په سرمایه تأثیر لري، همدا شان نور ځینې عوامل شته، چې په سرمایه باندې تأثیر لري (شرکت په هغو

کنترول نه لري) که شرکت و غواړي، چې د بیه لرونکو پاڼو او اسهامو قیمت لوړکړي؛ نو په خپلو هغو بیه لرونکو پاڼو، چې په بازار کې نشر شوي وي تاثیر لرلی شي.

زیات شمېر د سرمایه گذاري بانکونه، چې په اول لاس بازار کې فعالیت کوي په دوهم لاس بازار کې هم د کارکوونکو، د بازار جوړوونکو او منځ ته راوړونکو په ډول د بیه لرونکو پاڼو راوړي ورکړي ته زیاتوالی ورکولی شي، دوی په ښه توګه د اخیستونکو او خرڅوونکو نظریات اخیستلی شي ځکه دوی د دې کار لپاره مناسبه تجربه لري. کولی شي کمپسون جوړ او خپلې سرمایې ته زیاتوالی ورکړي، په دې اساس ویلی شو په دوهم لاس بازارونو کې ډېر شرکتونه دوه طرفه رول لوبوي (هم کار منځ ته راوړونکي او هم معامله کوونکي) (46: 188-189).

د بیه لرونکو پاڼو بورس بازار

د امریکا په متحده ایالاتو کې 13 محلي بورسونه کارکوي، چې مهم یې د نیویارک بورس، امریکا بورس او د منځني لویدیځ بورسونه دي.

تقریباً 90 فیصده د بورس معاملات په دغو درېو بازارونو کې صورت نیسي. معامله کوونکي او کار منځ ته راوړونکي معمولاً د شرکتونو منځ ته راوړونکي دي، چې خپله د بورس غړي بلل کېږي. په دغو بازارونو کې یوازې اسهام معامله کېږي، چې بازار ته د وړلو غوښتنه یې شوې وي. هر بورس خپل خاص شرایط او مقررات لري. په مجموعي ډول هر شرکت، چې اول ځل رامنځ ته کېږي، او خپل اسهام، قرض او قیمتې پاڼې په یوه بورس کې په پلور رسوي، باید کم تر کم د دغو لازمو شرایطو (د لومړیتوب حق، لویوالي او سود لاس ته راوړنې) لرونکی وي، باید د سهامی شرکت له ډلې څخه وي او د زیاتو اسهامو لرونکی وي.

له بورس څخه معمولاً د یوه مرکزي تشکیل شوي او منظم بازار د نوم په حیث یادونه کېږي، او دا په دوه دلیلې:

1. ټول هغه معاملات، چې د بیه لرونکو پاڼو اړوند تر سره کېږي دا د بورس په تالار کې کېږي او د همدغه بورس د کارکوونکو له خوا سرته رسېږي، چې د بورس غړي دي.
2. کار منځ ته راوړونکي کوشش کوي، تر څو ارایه شوې قیمتې پاڼې په بورس کې په ټیټ ترین قیمت سره د اخیستونکو لپاره واخلي او هم هڅه کوي ترڅو په لوړ ترین قیمت سره بیه لرونکې پاڼې وپلوري.

د مقرراتو له وضع کولو څخه په بورس کې هدف دا دی، چې اخیستونکي ډاډه شي، چې په کم قیمت سره اسهام اخیستلای شي او هم اخیستونکي ډاډه حاصل کړي، چې دغه پاڼې بیا په لوړ قیمت سره خرڅولی شي (46: 190).

له بورس څخه خارج بازارونه (OTC) Over-The Counter Markets

له بورس څخه خارج بازارونه په امریکا کې د زیات شمېر دلالتانو او کار منځ ته راوړونکو څخه جوړشوي دي، چې قرض پانې یا اسهام، چې بورس کې منل شوي نه وي د ځان یا اخیستونکي لپاره اخلي او یا یې خرڅوي. د دوی ترمنځ ارتباط، د تیلیفون او فاکس له لارې دی

. په دغه بازار کې قیمت د مذاکرې یا چنو وهلو په واسطه معلومیږي.

د (د قیمتې پانو د معاملې کولو ملي ټولنې) مقررات په دوی باندې حاکم دي، که څه هم دغه معامله کوونکي او دلالتان په جغرافیایي لحاظ په مختلفو ښارونو کې تیت دي، خو بیا هم مجبور دي ترڅو خپلې معاملې په یوه خاص ډول سره ترسره کړي او په یوه بې مصرفه ترمینال کې یې ثبت کړي.

له 90% فیصده څخه زیاتې د شرکتونو قرض پانې یا د دولت بیه لرونکې پانې، چې نشر شوې وي په دې ډول بازارونو کې معامله کېږي. پخوا د بیمې شرکتونو اسهام په دې ډول بازارونو کې اخیستل او خرڅول، مگر په اوس وخت کې د دا ډول مؤسسو زیات اسهام د بورس په تالار کې معامله کېږي (3: 327).

د نویو بازارونو منځ ته راتګ، چې کولی شو هغو ته ((درېیم لاس)) یا ((څلورم لاس)) بازار ووايو. له دې کبله رامنځ ته شوي دي، چې هغه ناقبولې شوې بیه لرونکې پانې، چې په بورس تالار، اول او دوهم لاس بازار کې ونه پلورل شي نو بیا دې ډول بازارونو ته راوړل کېږي.

د درېیم لاس بازار د پرمختګ دلیل دا دی، چې د بورس د بازار په نسبت د دغه کمپسون نرخ ټاکنه کمه ده او مؤسسې د همدغې ګټې په خاطر دې ډول (درېیم لاس) بازار ته رجوع کوي. څلورم بازار بیا په دې خبره دلالت کوي، چې لوی سرمایه گذاران د دې په ځای، چې کارکوونکو ته توجو وکړي او له هغو څخه کار واخلي په خپلو کې سره راکړه ورکړه کوي. دا ډول بازارونه د الکترونيکي ارتباطاتو څخه برخمن دي. دغه بازارونه هم یوې لویې اندازې سرمایې سره راکړه ورکړه کوي. دغه مؤسسې له یو بل سره د تیلیفون یا فاکس له لارې ارتباط نه نیسي. کله، چې وغواړي معامله وکړي د اسهامو نوعه او اندازه اعلانوي، که بله مؤسسه دغه معاملې ته حاضر شي نو له مذاکرې او چنې وهلو وروسته، چې کله توافق ته ورسېږي، نو معامله سره کولی شي. د بازار جوړوونکو او شرکتونو ځینې کړی، چې د سرمایه گذارانو ترمنځ ارتباط پیدا کوي، نو د دې کار له امله خپل کلنی حق العمل له اخیستونکو څخه ترلاسه کولی شي او ځینې د دې حق العمل سربېره د کمپسون څخه هم څه ترلاسه کوي. دغه څلورم لاس بازار په تېزۍ سره پراختیا پیدا کوي او د معاملاتو پراخه پیمانه پکې پېرل او پلورل کېږي (46):

د بورس او د هغه د ډولونو تعریف

بورس: بورس کلمه له فرانسوي ژبې څخه اخیستل شوې ده او له هغه بازار څخه عبارت دی، چې راکړه ورکړه (خصوصاً د بیه لرونکو پانو) پکې صورت نیسي.

د منځنیو پېړیو په اواخرو کې کله، چې تجارت په چټکۍ سره پرمختګ وکړ؛ نو تجاران به په یوه خاص ځای کې راټولېدل او دغه معامله (د بیه لرونکو پانو راکړه ورکړه) به یې کوله.

د پنځلسمې پېړۍ یعنی 1450م کلونو په شاوخوا کې د بلژیک هیواد تجاران او دوکانداران د بورژ په ښار کې، چې د بلژیک په لویدیځ کې موقعیت لري سره راټولېدل. د دې سیمې نوم ترېوئیرس وو، چې له ډېرو راکړو ورکړو وروسته د دې ځای نوم په بورس سره مشهور شو.

ورو، ورو خلک د بورژ له بازار څخه د انورس بازار ته راغلل، چې بالاخره د بورس تالار په همدغه ښار کې تاسیس شو.

په اروپا کې د زیات پرمختګ او تجارت د انکشاف له وجې، د بورس بازار لمنې پراخه شوې، آن محلي ځایو ته هم وغځېدې، چې په اوس وخت کې بورس په مجموعي ډول په لاندې درېو ډولونو فعالیت کوي.

1. د اسعارو بورس

2. د کالو یا توکو بورس

3. د بیه لرونکو پانو بورس

لومړی به د اسعارو او کالو په بورسونو باندې خبرې وکړو او د هغه وروسته به د قیمتي پانو په بورسونه باندې خبرې وکړو. د اسعارو بورس د مختلفو هېوادو د پیسو اخیستلو او خرڅولو او د هغوی د معامله کولو لپاره ځانګړی شوی دی، چې له هغې جملې څخه مختلف هېوادونه د خپلو پیسو د تبادلې لپاره (د نورو هېوادونو په پیسو باندې) همدغه ډول بورسونه ته مراجعه کوي. په دې ډول بازارونو کې نورې معاملې هم ترسره کېدای شي البته، چې په پیسو پورې مربوطې وي یا له پیسو سره ارتباط ولري. د توکو یا کالو بورس د خرید او فروش دایمي ځایونه دي، چې هر ډول توکي پکې خرڅېږي. او سربېره په جامو خام مواد، غنم، اوربشې، اوږه، غلې دانې، قهوه، ککو، اوسپنه، سرپ، مس، قلعي، د ډېرو سکاره، نفت، پنبه، چرم، وړۍ او کېمیاوي مواد پکې شامل دي. په دې ډول بازارونو کې پورتنی توکي په مکمل ډول وجود نه لري یوازې د هغوی نمونې وي. د دې بورسونه ښه مثالونه د نیویارک د سرو زرو بورس، د لندن د سپینو زرو بورس او د استرالیا د پنبې بورس (42: 129-130).

د سرمايي د بازار او پيسو د بازار ترمنځ فرق

د سرمايي بازار د اوږد مهاله پورونو بازار دی. د پانگې مارکېټ وسايل د اسهامو، قرض اسنادو او گروۍ څخه عبارت دي. د سرمايي بازار وسايل په اسانۍ سره په نقدو پيسو نشي تبديلېدای يعنې د سرمايي بازار وسايل دکم سياليت لرونکي دي. د سرمايي بازار مهمې ادارې د بيمې شرکتونه، د پانگې اچونې بانکونه، د اسعارو مارکېټ او داسې نور دي. اوږد مهاله پورونو ته تقاضا خصوصي سکتور، توليدي تصدي او دولت لري. سوداگريز بانکونه د سرمايي په بازار کې مرکزي رول نلري بلکې په يوه برخه کې يې مهم رول لري.

د پيسو بازار: د پيسو بازار د لنډ مهاله پورونو بازار دی. د پيسو د مارکېټ وسايل ليکلې وعدې، د تبادلې بيلونه، د خزانې بيلونه، او د اړيکو پورونو څخه عبارت دي. د پيسو د مارکېټ وسايل د لوړ سياليت قابليت لري يعنې په اسانۍ سره په نقدو پيسو بدلېدای شي. لنډ مهاله پورونو ته دولتي صنعتونه، سوداگريزې مؤسسې، تاجران، د تبادلې بازار تقاضا لري. د پيسو د مارکېټ مهمې ادارې لکه، سوداگريز بانکونه، بيل مارکېټ او مرکزي بانک څخه عبارت دي. د پيسو بازار تر زياتې اندازې د سوداگريزو بانکونو تر شاوخوا را څرخي (9: 117).

د سرمايي بازار ځانگړتياوې

- د سرمايي بازار مالي وسايل د سود د بېرته ورکړې نامعلوم نرخ لري.
- د سرمايي د بازار مالي وسايل د نقدېدو کم قابليت لري.
- د سرمايي د بازار مالي وسايل د پای ته رسيدو منځ مهاله او اوږد مهاله موده (زيات له يوه کال حتی نامحدود وخت) په بر کې نيسي.
- د سرمايي د بازار مالي وسايل زيات خطر (نوسان او بېرته ورکړې انحراف) لري (42: 262).

د سرمايي بازار اهميت

د سرمايي بازار د يو هېواد د اقتصادي پرمختگ لپاره د اوږد مهاله پورونو په برابرولو کې ډېر مهم رول لوبوي، چې د دې اهميت د لاندې وظيفو څخه څرگنديږي.

1. د پانگې برابرول (Mobilization of Equity capital)

د قېمتي پانوي يا د اسهامو مارکېټونه (ابتدایي او دوهمي) د کمپنيو د اوږد مهاله پانگې په ترلاسه کولو کې مرسته کوي، په کومو ځايونو کې، چې داسې منظم مارکېټونه موجود نه وي؛ نو د اسهامو تبادله په نغدو باندې د ډېرو ستونزو سره مخامخ وي د ونډو مارکېټونه دغه اسانتياوې مهيا کوي.

2. د سپما کوونکو او پور اخيستونکو سره همکاري

د سرمایې بازار د مالي منابعو د سپما کوونکو او پور اخیستونکو ترمنځ یو ارتباط رامنځته کوي، زیات سازمانونه لکه د بیمې شرکتونه، د سپما شرکتونه او داسې نور، چې د خلکو څخه د دوی پس انداز ترلاسه کوي او د هېواد په پانگه اچونه کې د پرمختګ لپاره ځینو سازمانونو لپاره پانگه برابروي نو پدې اساس د سپما کوونکو او پانگه اچوونکو ترمنځ د اړیکو په پیدا کولو کې مهم رول لوبوي.

3. د سپما انګېزه یا تشویق

که چېرې په یو هېواد کې د سرمایې بازار په منظم ډول تنظیم شوی وي خلک د پیسو سپما ته تشویق کېږي. که چېرې په هېواد کې د بانکوالۍ سیستم او نورې غیرې بانکې مالي ادارې وجود ونلري، چې د خلکو پس انداز ترلاسه کړي نو پدې صورت کې به دغه پس انداز په غیر مؤلّد شیانو لکه سره زر، ځمکه او جواهراتو په پیروډلو کې مصرف شي.

4. متوازنه اقتصادي وده

د سرمایې بازار پس انداز او نورې مالي منابع د هغو سیمو څخه، چې خلک یې ښه اقتصادي وضعیت ولري وروسته پاتې سیمو ته د تجارت او صنعت د پرمختیا لپاره انتقالوي، نو په همدې سبب د سرمایې بازار په یوه هېواد کې د متوازنې ودې په رامنځته کولو کې مرسته کوي.

5. د بهرنیو پانگه اچوونکو توجو را جلوبول

د سرمایې یو مؤثر بازار د بهرنیو کمپنیو توجو د کمپنۍ په اسهامو کې د پانگې اچونې لپاره راجلبوي او بهرنۍ پانگه اچونه د یو هېواد په مؤلّدیت او شتمنتوب کې مرسته کوي.

6. د قېمتي پانو په قېمتونو کې ثبات

د سرمایې یو ښه او تنظیم شوی بازار د اسهامو په قېمتونو کې ثبات راولي او د هغوی په ارزښت کې د نوساناتو په کمولو کې مرسته کوي (11: 116-117).

اتم خپرکی

په افغانستان کې د پسو پیدایښت

افغانستان د پیسو د تاریخي بهیر په باب یو روایت دا دی، چې د لوی احمد شا بابا (۱۱۳۵-۱۱۸۶ هـ ق) د واکمنۍ (۱۱۶۰-۱۱۸۶ هـ ق) په دوره کې د غیران (قران) سکه د چرم د پاسه د سرو زرو په اوبو وهل شوې وه، خو څرنګه، چې داسې کوم چرمي نوټ لا، لاس ته نه دی راغلی، نو ځکه یې د یوه کمزوري احتمال په توګه یادولی شو. له

بلې خوا د دې روايت په ملاتړ کې په پښتنو کې يوه اصطلاح اوس هم شته او هغه دا، چې کوم پورورې د چا پيسې نه ورکوي نو د پور خاوند ورته وايي: «پر پوست به دې سکه ووهم او خپلې پيسې به درنه بود کړم» او هم کله، چې پورورې د نادارۍ پر وخت ځواب ورکوي: «د ځان په پوست خو سکه نشم درته وهلي» نو ښايي، چې دا اصطلاح هم د پوستي پيسو له هغه دود نه منځ ته راغلې وي، چې د پوستي پيسو په باب له چينې او نورو فولکلوري کيسو څخه را پاتې دي او يا به په خپله په هېواد کې کوم وخت پوستي پيسې موجودې وې او دا اصطلاح به هغه وخت رامنځته ته شوې وي او په فولکلور کې به راپاتې شوې وي (27: 32).

د کتاب ليکوال ليکلي، چې په افغانستان کې هم لکه د نورې نړۍ په ډول تر ډېره په شيانو او توکو راکړې ورکړې تر سره کېدې، په دې حساب په افغانستان کې سکې د نن څخه ۱۶۶۸ کاله ترمنځه وهل شوې دي. خو بياهم تر ۴۰ کاله وړاندې پورې چې زه په کلي کې اوسيدم يولړ کليوالې راکړې ورکړې د توکو په تبادلو سره سرته رسيدې، د کلي مخکې به يوه چا بادرنګ يا بانجان راوړي وو، ويل به يې بانجان او بادرنګ په غنم دوه توله او د جوارو سره سر په سر ورکوو، که به دغنم راوړل نو د همغه سره به دوه ځله بادرنګ تلل کيدل او که به دې جوار ورکړل نو يوه خوا به جوار وو بله تله کې به بادرنګ وو او سره به يې برابر کړل او راکړې ورکړې به صورت نيوه. زموږ د پلرونو تر وخته د نيکونو د لاس د سرو او سپينو روپۍ، چې د انجړيو په نوم موجودې وې رارسيدلي دي. خو د هېواد په کچه د پيسو د پيداينېت تاريخ د افغانستان د اوسني نوم د جوړېدو نه تر مخه دی او دا دی د ځينو يادونه يې په دوه پړاوونو کې ستاسې مخې ته ږدو لومړی د سيکو د وهلو او يا د نوټونو د چاپ سره د دغو پيسو د وهونکي او چاپونکي نوم او کال يادوو، ليکن د هر پاچا په اړه معلومات زموږ موضوع ډېره اوږدوي، راځئ د لاتفصيل او معلوماتو لپاره تاريخي کتابونو ته مراجعه وکړو او دلته يواځې د نوم، تاريخ او يا په ځينو لنډو اړينو معلوماتو باندې بسنه وکړو. د کاغذي پيسو په اړه حبيب الله رفيع صاحب په پښتو او دري کتابونه ليکلي، چې د بانک نوټونو انځورونه او د هر انځور د ليکنو تفصيل پکې شتون لري، لوستونکي هغې ته د لا ډيرو تفصيلاتو لپاره مراجعه کولی شي (26: 6).

په افغانستان کې د سکو وهلو مخينه

سکه يا سکې د فلزاتو څخه جوړو شويو هغو پلنو شويو ټوټو ته ويل کيږي، چې د اقتصادي ژوند د اسانتيا او سوداگريزو راکړو ورکړو په موخه د يوه دولت له خوا په معلوم ارزښتونو او قيمتونو د يوه ټاکلي وزن سره وهل کيږي او د ځانگړي نښان لرونکي وي، پخوانۍ سکې د سرو زرو، سپينو زرو او مسو څخه وهل کېدې، اوس هم د سکو وهل شتون لري، چې د کاغذي پيسو سره تر څنګ د وړو تبادلو په موخه جوړيږي، چې په اوسنيو سکو کې د نيکل د فلز ترکيب زيات ليدل کيږي، او دپيسو د وهلو کار په ډېر منظم شکل د کارخانو په ماشين الاتو کې سرته

رسپري. په دې ليکنه کې هڅه کوو چې د افغانستان د زړو سکو یادونه وکړو، داچې کله او چا وهلي دي، د اسلام تر مخه او د اسلام د راتلو وروسته، په لاندې ډول ترې یادونه کوو (34: 35-34).

د اسلام څخه د مخه د افغانستان وهل شوې سکې

کېداره یا کندهارا په (۳۶۷م) کال کې سکه ووهله، د (۳۵۰م) څخه تر (۴۸۴م) کال پورې کېداریانو یا قیدار، چې کوشاني شهزادگان و له کابل څخه تر کشمیر یې د هفتلیانو د ظهور په وخت کې حکومت کولو، د کېداریانو پلازمینه لومړۍ په کاپیسا او بیا په پېښور کې وه، په کنشکي دورو کې په سیکو باندې د هېواد د مشهورو ارباب انواع ښودل شوي و، د کوشانیانو ژبې د تخاري ژبې هم توپیر کولو او ختنی بلل کېده، په سیکو دغه ژبه لیکل شوې او په ځینو سېکو د یوناني ژبې تقلید هم شوی دی، خو خرابه شوې او لوستل یې ډېر ستونزمن دي. د میر زکې (گردېز) سپړل شوې سیکې، د تپه مرنجان (کابل)، د بگرام د عاجي سپړل شوې گانې او په کاپیسا کې د (قول نادر) د معبدونو څخه سپړل شوي اثار او د شترک او شمشیر غار د معبدونو څخه، د مجسمو سره یو ځای په لاس راغلې سکې د اسلام څخه مخکې د میلادي پېړیو د کوشاني دورې د سکو څخه دي. د لومړي کانشکا طالبي سکې، چې د کوشاني مقتدر شاهنشاه انځور پرې جوړ شوی دی، د سکې په یوه مخ یې د کوشاني او باختري ژبې لیکنه شوي او په بل مخ یې د بودا انځور لیکل شوی دی. د کوشانیانو په وخت کې د افغانستان تجارت پوره پراخه وه، د چین، هند او ایران ترانزیت یعنې د ورېښمو تجارتي لار د افغانستان په لاس کې وه. دا، چې د افغانستان په کاپیسا ولایت کې هغه نقشه شوي لوبښي میندل شوي دي، چې دمدیتراني د سمندر په غاړو پورې اړه لري، او د عاجو هغه صندوقچه، چې د هندوستان د جواهرو په ساتلو پورې یې اړه لرله او په چین پورې تړلي لوبښي په هغې کې پیدا شوي دي، دا د افغانستان د پراخ نړیوال تجارت ګواهي ورکوي. د افغانستان د دغه وخت د سیکو جوړښت د سروزرو، سپینوزرو او دسرو ډوله معدنونو څخه و. با ید و ویل شي، چې هغه (۲۵۰) دانې سکې؛ چې د دویمې او دریمې میلادي پېړۍ د کوشانیانو په واکمنۍ پورې تړاو لري، د (۱۳۹۱ ه ل) کال د میزان میاشتې په (۲۸) تاریخ، د بریتانیا حکومت له خوا د افغانستان حکومت ته سپارل شوي دي، او دا سکې د (۱۹۹۱م) څخه تر (۲۰۰۱ م) کال پورې د افغانستان څخه د طالبانو او مجاهدينو د واکمنیو په وخت کې په غلا په نورو هېوادونو باندې پلورل شوي وې (34: 35-39).

په افغانستان کې د اسلام له راتلو وروسته د وهل شوو سکو یادونه

افغانستان ته د اسلام دین له راتلو وروسته لومړۍ سکه، چې په افغانستان کې وهل شویده، هغه په (۷۵۰م) کال او (۱۳۳ ه ل) کال کې د عبدالرحمن بن مسلم وه، چې په مروه کې د ابومسلم په نوم ووهله. د سکې په مخ لیکل شوي: لا اله الا الله وحده لا شریک له. ژباړه: نشته لایق د عبادت مګر یو الله دی، یو دی او شریک نه لري. او

دسکې دمخ په غاړو لومړۍ لیکنه ده: قل لا اسئلكم عليه اجراً الا المودة فی القربى. اود سکې پر مخ د غاړې دویمه لینکه ده: بسم الله ضرب هذا الدرهم ببلخ سنه ثلثین ومئه. ژباړه: پیل کوم د الله یه نوم، دا درهم په کال (۱۳۰ ه ل) کې په بلخ کې وهل شویدی او د سکې پر شاه لیکل شویدی: الله احد الله الصمد لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفو احد. ژباړه: الله (ج) یو دی، الله (ج) بې نیازه دی، نه د چا نه پیداشوی دی او نه ترې څوک پیدا شویدی او نه کوم څوک ساری لري: همدا ډول د سکې پر شا لیکل شوي دي: محمدرسول الله ارسله بالهدین و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون. ژباړه: (محمد دالله (ج) استازی دی، دلارښوونې او حق دین سره یې راستولی دی، ترڅو یې په ټولو د ینونو برلاسی کړي، اگرکه دا کار مشرکان بد گڼي).

افغانستان په (۷۴۶م) کال کې د اموي خلفاوو د حکومت څخه د ابومسلم په ذریعه ازاد اعلان شو، وروسته له دې چې ابومسلم د افغانستان مسلمان شوي ولایتونه د عربو د واک څخه او ایران یې د اموي دولت له پلویانو څخه پاک کړل او په (۵۵۲م) کال کې یې د ماورالنهر په لور خپلې قواوې وخوځولې او هلته یې عرب حاکم (زیاد) ووژلو؛ او یو لوی خراساني دولت یې تشکیل کړ، په (۷۹۰م) او (۱۷۴ق) کالونو کې یې خالد عطریف د خراسان حکمران د عطریفی درهم سکه ووهله. په (۱۵۳ ه ل) کال کې امام علي رضا په هرات کې سکه ووهله، چې د مشهد په موزیم کې تر اوسه شتون لري او (۸۴۶م) کال کې دادو بن الیاس د بانیجور کهول د شمالي هندوکش، بلخ، تخار او هندوکش د سیمو پا چا خپله سکه ووهله، او ابو داود بن احمد بن بانجور، چې دبلخ، تخار، جوزجان او ترمذ پاچا په (۲۶۰ق) کال کې خپله سکه ووهله.

په (۹۶۵ م) او (۳۵۵ق) بلکاتگین وروسته له دې، چې د الپتگین زوی اسحاق په غزني کې مړشو، په تخت کېناست، او په (۳۵۸ق) کې یې په غزني کې سکه ووهله او په (۳۶۵) مړ شو. همدارنګه په اندراب کې د سهلان بن مکتوم، چې د امارت دوره یې د (۳۶۵ ق) څخه تر (۳۷۴ق) پورې وه ده هم خپله سکه وهلي وه، ناصرالدوله ابوالحسن محمد بن ابراهیم بن سمجور واتی په کال (۹۸۸م) کې عمادالدوله ابوعلی محمد مظفر بن محمد ابراهیم دواتی دخراسان لوی حکمران دی، ده هم خپله سکه وهلي وه، د سلطان محمود غزنوي زوی، چې د غزنو یانو اتم پاچا و خپله سکه یې وهلي وه، طغرل سلجوقي په نساپور کې خپله سکه و وهله، دغزنویانو دولسم پاچا دوهم مسعود دمودو زوی په غزني کې خپله سکه ووهله، همدارنګه په (۱۱۱۷ م) کال کې د غزنویانو یویشتم پاچا بهرامشاه خپله سکه ووهله، د سلطان سنجر سلجوقي نوم یې پرې کېنلی و، په (۵۴۰ ق) کال کې ملک فخرالدین بن عزالدین غوري، چې د غوري کهول نولسم پاچا و خپله سکه یې ووهله. د غوري کورنۍ شلم پاچا ملک سيف الدين بن علاؤ الدین جهانسوز غوري په (۱۱۷۲م) کال کې خپله سکه ووهله. سيف الدين قرلغ په (۶۲۲ق) کال کې د الظاهر خلیفه په نوم سکه و وهله. ملک نصرالدین ابوالفتح بن مسعود صفاری په (۶۵۲ق) کال کې په نیمروز کې سکه و وهله. په (۶۹۴ ق) کال کې سلطان رکن الدین ابراهیم شاه خلجي په هند کې سکه ووهله. ملک قطب الدین محمد بن

رکن الدین محمود بن بهرامشاه د سیستان صفاري پادشاه په نیمروز کې په (۷۳۱ق) کال کې سکه و وهله. ملک عزالدین د رکن الدین محمود زوی په نیمروز کې په (۷۳۳ق) کال کې سکه و وهله. په (۷۳۵ق) کال کې شمس الدین طاهرشاه میر سواتي په کشمیر کې سکه و وهله. او په (۸۰۸ق) کال کې ملک قطب الدین بن تاج الدین په نیمروز کې سکه و وهله. که تاریخ ته نظر وکړو نو و به وینو، چې دغه وخت افغانستان، چې د خراسان په نوم یادېدلو، هروخت وړوکی شوی او غټ شوی دی، یعنې په دې وخت کې داسې جغرافیایي پولې نه وې مشخصې، چې دهنې په چاپیریال کې دې د یوه تن حکومت وي، او کله، چې د هغه حکومت د بل تن لاس ته ورځي؛ نو هغه ټول دولت، چې د تېر پاچا یا حاکم سره و، هغه دې د نوي حاکم سره هم وي، بلکې یوه تن به یوه برخه ونیوله، ولې بل پلو ته به د یوه ولایت والي خپل حکومت اعلان کړ او هغه به په بل لوري غزونې وکړې، نو ویلی شو، چې د دولت مرکز یا د حکومت ټاټوبي او مساحت هر وخت بدلون کولو، دلته گورو، چې په یوه لړه موده کې څومره بدلونونه منځ ته راغلي دي. په (۸۵۳ ق) کال کې میرزا ابوالقاسم بابر د بایسنقر زوی سکه و وهله او پاچا شو، میرزا علاءالدوله او میرزا سلطان ابراهیم یې بنديان کړل، دغه وخت میرزا بابر له هراته سیستان ته ولاړ او شاه حسین یې تابع کړ؛ میرزا سلطان محمد چې د عراق او فارس حکمران و، پر هرات راغی او میرزا بابر یې د جام په جنگ کې مات کړ او خپله د هرات پاچاشو، په (۱۵۲۶م) کال کې د افغاني لودیانو سلطنت په هند کې و، چې د دوی پایتخت ډهلي کې و او په (۱۴۵۰م) کال کې میرزا ابوالقاسم له هراته بلخ ته ولاړ او بیا په (۱۴۵۲م) کال کې میرزا ابو قاسم بابر شېراز تر اسفهان ونيولو، خو کله چې ږوند میرزا علاءالدوله په فاریاب او مرغاب کې یاغي شو نو بابر بېرته هرات ته راغی او علاءالدوله سیستان ته وتېښتېد؛ عراق او فارس په (۱۳۵۳م) کال کې د هرات د سلطنته بېل شول او میرزا ابو قاسم بابر له هراته د عراق خواته په جنگ و خوځېد او په (۸۵۷ ق) کال کې مازنداران ته ورسید؛ خو دغه وخت سلطان ابو سعید تر امو را اوښتی و او بلخ یې نیولی و، نو بابر بېرته له عراقه د بادغیس له لارې بلخ ته ولاړ او ابو سعید بېرته د امو واوښت او بلخ یو ځل بیا په (۸۵۸ ق) کال کې بابر ونيولو، خو میرزا بابر کرار کښې ناست او د امو ورته شو او دوخس یې ونيولو او بیایې سمر قند کلا بند کړ او په پای کې یې د ابوسعید سره سوله وکړه او بېرته هرات ته راغی او په (۸۶۱ ق) کال کې میرزا ابوقاسم مشهد ته ولاړ او هلته په چار باغ کې مړ شو؛ سلطان ابوسعید په هرات کې پاچا شو او سکه یې وو هله او په (۷۶۴ ق) د ابو سعید مملکت له هراته تر ماوراءالنهر، ترکستان، کاشغر، قیچاق، کابل او زاول پورې ورسید او غرب ترمازنداران او عراق پورې ورسید. په (۸۷۳ ق) سلطان حسین بیقرا د خراسان او سیستان ښارونه ونيول، او پر خپله سکه ټنگه یې عدل او بهبود ولیکلو. په (۹۹۰ ق) کال کې میرزا محمد حکیم د همایون زوی په کابل کې سکه و وهله. په (۱۱۴۰ ق) کال کې شاه اشرف هو تک، عثماني لشکرې وشړلې او له عثماني دولت سره یې روغه وکړه، شاه اشرف هوتک افغان په اسفهان کې خپله سکه و وهله، همدغه وخت شاه حسین د کندهار پاچا له هرات او فراه څخه تر غزني، گومل، اسماعیل خان، ملتان او دره بولان پورې پاچاهي کوله او ناصر خان دغه وخت د کابل او پېښور او

باقرخان د غزني حکمرانان ؤ. په (۱۷۵۰ م) کال کې د نادر افشار لمسي شارخ په مشهد کې د احمدشاه په نامه سکه و وهله. په (۱۷۵۵م) کې ازادخان افغان په اصفهان کې سکه و وهله. په (۱۸۳۴ م) کال کې د محمد زيانو د دولت تشکیل د امير دوست محمدخان په امارت منځ ته راغی دغه دولت په ډېره وړه ساحه کې د خطبې په ويلو او د سکې په وهلو پيل شو، چې د خطبې په ويلو يې ځان ته د اميرالمؤمنين خطاب ورکړ، دا، چې امير دوست محمدخان په پيل کې د يوه سياسي مشر او پادشاه په قصد نه و را پاڅېدلی او يوازې د پنجاب د سيکانو په ضد يې جگړه کوله او هغوی څخه يې د افغانستان د ختيځو ولايتونو را گرځول مقصد و نو ځکه يې په خپلو سکو باندې دا بيت ليکلی ؤ: اميردوست محمدخان به عزم جنگ وجهاد کمر بست و به زد سکه ناصرش حق باد. امير عبدالرحمن په (۱۳۱۴ق) کال کې د ضياءالدوله لقب غوره کړ او په همدې نامه يې خپله سکه وو هله. په تېراکې په (۱۸۹۸م) کال کې د مير بشيرخان ملک دين خېل په مشرۍ يو حکومت جوړکړ، چې د څرمنې څخه يې نوټونه جاري کړل. په (۱۹۰۷م) کال کې شيخ محمد رضا هروی د امير حبيب الله خان په نامه د (خزاین السکوک فی مسکو کات الملوک) کتاب د افغانستان د مسکوکاتو په اړه وليکه. تر اوسه دسيکو وهل د ورځنيو راکړ ورکړو په موخه شته، چې د ښاغلي حامد کرزي دورې د وخت مروجو او وهل شوو سکو يوگون، دوه گون او پنځ گون لا تر اوسه هم د ښاغلي محمد اشرف غني په دور کې کارول کيږي (34: 39-49).

د افغانستان کا غذي پيسې

اووه اويا کاله مخکې په ۱۳۱۸ لمريز کال کې د افغانستان مرکزي بانک (د افغانستان بانک) په کابل کې تاسيس شو او د همدې کال د دلوې په ۲۶مه نيټه يې نوي بانکنوټونه چاپ کړل. د نوو کاغذي پيسو چاپ سره، د افغانستان پيسې، چې په لمړي ځل د امير امان الله خان په دوره کې چاپ شوې وې، يو نوي پړاو ته داخلې شوې. اوس د غازي امان الله خان د دور نه تر ننه پورې هغه دورو ته کتنه کوو چې په هغې کې کاغذي پيسې چاپ او نشر شوی وي.

د غازي امان الله خان دوره

په ۱۲۹۸ هـ ل کال کې په افغانستان کې د غازي امان الله خان په واکمنۍ کې د شلمې پېړۍ په لومړۍ نيمايي کې مطبوعاتو وده وکړه تعليم د تېر هروخت ډېره وده وکړه د ژوند د ټولو چارو د سمبالښت لپاره قوانين او کړنلارې وضع شوې، او د هېواد د پرمختگ لپاره هر اړخيزې هلې ځلې پيل شوې (27: 51).

د نورو تحولاتو او بدلونونو ترڅنگ پولي سيستم هم پر خپل حال پاتې نه شو او د سرو، سپينو، زېرو، مسو او نورو فلزاتو د سکو په څنگ کې د پيسو د وړن راوړن په برخه کې د اسانۍ د رامنځته کيدو په غرض، کاغذي پيسې هم خپرې او خوړې شوې.

د افغانستان د لومړي کاغذي نوټونه په ډېر ابتدايي او ساده ډول په ۱۲۹۸ لمريز لېږديز کال په هېواد کې دننه خپاره شول، د دې نوټونو دوهم مخ سپين ؤ او لکه د لاطري د ټکټونو غوندې يې کوندي درلودې، چې په «شېکه» سره بېلېدې، د نوټ او کوندي نومره به سره يوه وه، چې کوندي په بانک کې پاتې کېدې او نوټونه يې د چلند په غرض د راکړې ورکړې ميدان ته راوتل، خو څرنگه، چې له يوې خوا د دې نوټونو کاغذ ډېر خراب او له بلې خوا يې چاپ ډېر ساده او بسيط و، نو ځکه د ۱۲۹۹ لمريز کال د سلواغې په ۱۸ نيټه د دې نوټونو د بېرته راټولېدنې په باب يو فرمان صادر شو، فکر کيږي، چې د دې فرمان په راوتو او د ۱۳۰۰ لمريز کال د نوروز تر راتلو وروسته به هغه لومړني کاغذي نوټونه، چې په ۱۲۹۸-۱۲۹۹ کلونو کې خپاره شوي وو او د يوگون، پنځگون، پنځوسگون او سلگون نمونې يې په لاس کې دي، له چلند نه لوېدلې وې. تر دې وروسته يو پنځگون نوټ شته، چې د چاپ کال نه لري خو له پخوا نه ډېر ښه شوی، دوه مخيز دی او په راز راز پخو رنگونو له هيواد نه بهر چاپ شوی دی. ورپسې يو لسگون او يو پنځوس گون نوټونه دي، چې په ۱۳۰۷ کال کې په ښکلي ډول، په راز راز رنگونو له هيواده بهر چاپ شوي او د امني دورې وروستنی کاغذي نوټ همغه لسگون دی، چې د ۱۳۰۷ کال تر وړي وروسته چاپ شوی او د افغانستان نوی نښان، چې لويې جرگې د ۱۳۰۷ کال په وړي کې تصويب کړی ؤ، پکې راغلی، خو څرنگه، چې نومرې لا نه وې پرې وهل شوې نو ښايي، چې چلند ته نه وي لوېدلې.

همدا راز له يوه قلمي رپوټ څخه، چې سند نه لري او په امني دوره کې د يوه پنځوسگون جعلي نوټ د تحقيقاتو په برخه کې د پاچا حضور ته وړاندې شوی، څرگنديږي، چې د نوټونو له راوتلو سره سم په برتانوي هند کې د افغانستان د مالي کمزورتيا په غرض جعلي نوټونه هم جوړ شوي او افغانستان ته د بېلا بېلو کسانو په لاس رالېږل شوي دي.

له دې رپوټ څخه، سربيره پردې، چې د جعلي نوټونو موجوديت ثابتيږي، دا هم بريښي، چې ښايي د دې نوټونو د ناچلۍ په باب د فرمان صادرېدل به هم د جعلي نوټونو د مخنيوي په منظور شوي وي او د دې له پاره، چې بيا هم څوک جعلي نوټونه جوړ نه کړي د دوهم ځل نوټونه يې له سادگۍ څخه را ايستلي او په مخصوص ډول يې جوړ کړي دي. د نوټونو د بېرته راټوليدلو او له هندوستان نه د جعلي نوټونو د راتللو سندونه دا هم ښيي، چې دا نوټونه د نورو فلزي سکو ترڅنگ په چلند کې لويديلي وو او خلکو راکړې ورکړې پرې کولې او هم څرنگه، چې د لومړنيو نوټونو ارزښت، په څلورو: «پښتو، دري، او اردو او ترکي ژبو» ليکل شوی، ښکاروي، چې دا نوټونه حتی له افغانستان نه د باندې په ايران، هندوستان او ترکيه کې هم چلېدل او ورپسې چاپ شوي نوټونه فرانسوي ليکنې او انگليسي عددونه هم لري، چې په نړيوال معيار چاپ شوي دي.

د دې نوټونو په باب يو بل د يادولو وړ مطلب دا دی، چې په لومړنيو نوټونو کې د افغانستان سکه (د روپۍ) په نامه ده خو په را وروسته نوټونو کې (د افغانۍ) په نامه اوښتې ده چې دا کار عليحضرت امان الله خان د مليت او ملي وحدت د

پختابه له پاره کړې او په یو فرمان کې یې رڼا پرې اچولې ده. د امان افغان د ۱۲۹۹ کال د غبرگولې ۶ نېټې د له یو چاپي اعلان څخه څرگندېږي، چې د دې نوټونو سپارښتنه او څارنه اعلیحضرت امان الله خان په خپله کړې او دنوټونو په ډیزاین او جوړښت کې یې زیاته علاقه ښودلې او د دې نوټونو د چاپېدلو په باب یې د دې اعلان په متن کې ځینې تشریحات ورکړي او دا کار یې د خلکو هوساینې، تجارت د پراختیا او د راکړې ورکړې اسانۍ لپاره کړی دی. په اعلان کې دا هم ویل شوي، چې د دې نوټونو ډیزاین د هېواد نامتو رسام پروفیسر غلام محمد خان میمنګي او دمه‌نډس رضابېگ تر څارنې لاند په دولتي ماشین خانه کې چاپ شوي دي.

د ۱۲۹۹ کال دچونگانې په ۱۴ نېټه د امان افغان په ۱۴ گڼه کې د افغانستان دنویو سیکو، چې په سرو زرو ، سپینو زرو ، مسو او یوه نوي فلز وهل شوې او د افغانستان د کاغذي نوټونو عکسونه خپاره شوي ، په دې عکسونو کې د سلگون، پنځوسگون، پنځگون او یوگون نوټ عکسونه راغلي دي په اعلان کې د (پنځه ویشگون) نوټ یادونه هم شوې ده خو څرنکه، چې عکس یې نه دی خپور شوی نو فکر کیږي، چې دځینې نیمگړتیاؤ له امله به نه وي خپور شوی ځکه له اوږده لټون سره سره یې تر اوسه نمونه لاس ته نه ده راغلې.

د حبیب الله کلکاني دوره

د ۱۳۰۷ کال په مرغومي کې د کورني تاو تريخوالي د رامنځ ته کېدو له امله د دولت ټولې چارې معطلې شوې او حتی ځینې وزارتونه لغوه شول، د ښوونځیو وروڼه وتړل شول او هرڅه د گډوډۍ سره مخامخ شول (26: 11-15).

خو د بچه سقاو (حبیب الله کلکاني) د واکمن کېدو سره سم هماغه د امیر امان الله خان د دورې بانکنوټونه د نوي ځانگړي مهرپه وهلو سره یو ځل بیا د پېر او پلور لپاره په بازارونو کې جریان پیدا کړ. په هغو بانکنوټونو باندې، چې د بچه سقاؤ نښان لیدل شوی دی، یو ډول ۵ افغانۍ، ۱۰ افغانۍ، ۵۰ افغانۍ او د امانی دورې په درې ډوله یوه کابلی روپۍ څخه عبارت دي. په دغو پیسو باندې د حکومتي نښان پر ځای، د بچه سقاوو نښان او د خادم دین رسول الله له عبارت سره لیدل شوي دي او هم یوگون نوټ دنوي امیر له خوا چاپ او چلند ته ولوېد.

د ظاهر شاه د واکمنۍ دوره او د افغانستان بانکنوټونه

د ۱۳۰۸ لمریز کال د تلې په ۲۳ نېټه په هېواد کې د نادري حکومت په منځته راتگ سره د اداري او تشکیلاتو بیا رغونه پیل شوه او په دې ترڅ کې د امانی اصلاحاتو د پروگرام ځینې هغه برخې، چې د خلکو حساسیت ورسره نه و او خطر نه ترې پیښېده هم را ژوندۍ شوې لکه د وزارتونو بیا جوړول، د هلکانو د ښوونځیو بیا پرانستل، د لمریز لیږدیز کال بیا رسمي کول او داسې نور. د اصلاحاتو د پروگرام هغه برخې، چې حساسیتونه یې راپارول وځنډول شول لکه د نجونو ښوونځي، د ښځو مخ لوڅوالی، د ازادو خپرونو چلېدل او داسې نور، چې په دې لړ کې د کاغذي نوټونوچاپېدل وځنډول

شول او دا ښايي، چې له کاغذي نوټونو سره هم حساسيت موجود ؤ او چا د پيسو په ارزښت نه ورته کتل او په راکړو ورکړو کې يې له اخيستلو نه ډډه کېدله، له همدې امله وو، چې د ۱۳۰۷ نه تر ۱۳۱۵ کال پورې نوټونه چاپ نه شول او د پخوا په شان د سرو، سپينو زرو او نورو فلزاتو سکې چلېدلې. د نوټونو د توقف په دوران کې د هېواد عمومي مطبعې ته د نوټونو د گراف او چاپ لپاره نوي ماشينونه راوړل شول، پروفيسور غلام محمد ميمنگي او د ده ملگرو د پخوا په شان په ښکلي بڼه ډيزاين کړل او بيا چاپ شول د نوټونو د چاپولو په باب استاد عزيزالدين خان وکيلي ليکي، چې دا نوټونه په عمومي مطبعه کې چاپېدل خو ارواښاد سيد قاسم رښتيا ليکي، چې کاغذي نوټونه په اروپا کې په ډېر دقت او ښکلي ډول چاپ شوي دي، څرنگه، چې ياد شوي محققان دواړه عيني شاهدان دي نو سړی د دوی د وينا نه دا نتيجه اخيستلی شي، چې د دې کاغذي نوټونو نقشه او ډيزاين به ترپايه پورې په عمومي مطبعه کې د دې ماشينونو په وسيله کيدله خو د چاپ له پاره به اروپا ته لېږل کېدل، چې د نوټونو په معياري او سپين نخښې کاغذ خپاره شي او پولي نفاست او ځانگړتيا ولري، دا خبره د دې دورې د نوټونو د هغه جرمني ليکنې نه هم ثابتېږي، چې په هر يوه نوټ کې په واره ليک شوی او ښايي، چې نوټونه په «زوربخ» کې چاپ شوي دي او هم د هغه مشين عکس، چې د سويس نوټونه پرې جوړېږي او د ۱۳۱۵ کال په کابل کلنۍ کې خپور شوی ښيي، چې مطبعې يوازې د نوټونو د ډيزاين ماشينونه درلودل نه د چاپ.

د ۱۳۱۴ لمريز کال د بانکونو اصولنامه

په امني د وره کې د کاغذي نوټونو د چلند په اړه بيلا بيل فرمانونه صادر شوي وو خو د ظاهرشاه په دوره کې د ۱۳۱۵ کال د کاغذي نوټونو د خپرېدو وړاندې د ۱۳۱۴ کال د لړم په ۴ نيټه د نوټونو لپاره يو اصول نامه چې دوه څپرکي او ۲۱ مادې يې لرلې خپره شوه.

لومړۍ ماده - د مالي وزارت ته واک ورکوي، چې مستقيماً په خپله او يا د ملي بانک له لارې کاغذي نوټونه خپاره او دود کړي.

دوهمه ماده: توضيح کوي، چې د مالي وزارت به د نوټونو د چاپولو شمېر وخت پر وخت ټاکي او د وزيرانو د مجلس تر تدقيق وروسته به يې ملي شورا تصويبي اود پاچا دفرمان له مخې به چلند ته لويږي.

درېمه ماده: توضيح کوي، چې کاغذي نوټونه به د وخت د افغاني سکو معادل چاپ او رامنځته کيږي په دې ماده کې ټاکل شوې وه، چې چاپېدونکي نوټونه په لاندې بيو وي سربيره دوه گون هم پکې وو چې اصول نامې يې وړاندوينه نه وه کړي.

څلورمه پنځمه او شپږمه ماده: د خپرو شويو نوټونو د نڅښو د اعلانولو وعده ورکوي او پنځمه ماده خلکو ته باور ورکوي، چې کاغذي نوټونه د افغاني سکو غوندې اعتبار لري، په دولتي خزانو کې د حکومت د ټولو وارداتو په بدل کې اخیستل کېږي او همداراز په ټولو تنخواگانو او لگښتونو لگول کېږي او د خلکو ترمنځ راکړه ورکړه او معامله پرې کېږي. په شپږمه ماده کې ډاډ ورکوي، چې د کاغذي نوټونو برابر د هېواد په خزانو کې زر، سکې او خارجي اسعار شته، چې حتی په يوه ورځ د ټولو نوټونو د بيو د ورکولو توان لري.

اتم، نهمه او لسمه ماده: د زاړه شويو نوټونو د چلند مقررات، چې دولتي خزاني يې بېرته اخلي توضېح کوي يوولسمه ماده: د نوټونو جعل کوونکو ته د سختې سزا ورکولو يادونه کوي.

د اصول نامې دوهم څپرکي له دولسمې تر پنځلسمې مادې: د اصول نامې په دوهم څپرکي کې له دولسمې تر پنځلسمې مادې پورې د ماليې په وزارت کې د کاغذي نوټونو د محاسبې په دفتر خبرې شوي، چې چاپ شوي، په چلند کې اچول شوي او له چلنده لويديلي نوټونه به پکې قيدېږي. د شپاړسمې تر شلمې مادې: شپاړسمې تر شلمې مادې د نوټونو د نومرو د قيدولو او نورو دفتري ادابو په باب لارښونې شوي. يوويشتمه ماده: يوويشتمه ماده د ماليې وزارت د دې اصول نامې په تطبيق کولو مکلفوي (26: 15-18).

د افغانستان بانک تاسيس

په ۱۳۱۸ لمريز کال کې افغانۍ پولي واحد يو بل نوي پړاؤ ته ننوت. په همدې کال د عبدالمجيد زابلي په وړاندیز “د افغانستان بانک” تاسيس او د ملي بانک ټوله پانگه د افغانستان بانک ته انتقال کړای شوه د افغانستان بانک په تاسيس سره په بانکونو باندې د دري او نورو ژبو ليکنې لرې او يواځې د پښتو په ملي ژبه ليکنې وشوې.

د بانک د اساسنامې لومړۍ مادې د بانکونو د امتياز او انحصار حق نومې بانک ته ورکړ، چې د هېواد د حقيقي او اقتصادي اړتياو او قوانينو سره سم کاغذي پيسې چاپ کړي، د بانک عالي شورا ته واک ورکړل شو، چې د چاپ کېدونکو کاغذي نوټونو بڼه، کچه او ځانگړې نښې وټاکي، له چلند نه د لوېدلو، لغوه کولو او د زرو نوټونو د بدلولو شرايط د قانون له مخې تعين کړي. د بانک څارونکي هيئت ته واک ورکړل شو، چې په کال کې لږ ترلږه دوه ځله بانک نوټونه او کاغذي پيسې موجودې کړي، همداراز د اساسنامې د حکم له مخې د بانکونو د پانگې د څارنې لپاره يو اووه کسيز هيئت ټاکل کېده، چې غړي يې دوه تنه د ولسي جرگې وکيلان يو تن د وزيرانو د مجلس غړی يو تن د تمیز د محکمې رئيس يو تن د بانک رئيس يو تن د ټولو خزانه دار اويوتن په بانک کې د حکومت مفتش ؤ، او دې هيئت ته دنده ورکړل شوې وه، چې چاپ شوي نوټونه وگوري او ډاډ ترې حاصل کړي د چاپ شويو نوټونو په اندازه قانوني پښتوانه وگوري او ځان پوه کړي، چې د دې نوټونو بيه پوره کوي که نه؟ او بيا نوټونه بانک ته وسپاري، زاړه شوي او له چلند نه

لویدلي نوټونه او ترتیب شوي حسابونه یې وگوري، په بشپړ احتیاط یې وسوځوي او د سوځولو پر وخت یې ټول جریان په ځانگړي کتاب کې ثبت او یو نقل یې د مالیې وزیر ته وسپارل شي، د بانکونو د ضمانت په باب د حساب څارنه وکړي او د څارنې هیئت بنایي، چې په میاشت کې یو ځل د چاپ شویو نوټونو اود هغې د سرو او سپینو د ضمانت په باب حکومت ته راپور وړاندې کړي، چې د حکومت له خوا به د خلکو د خبرتیا له پاره خپرېږي.

د ۱۳۱۵ کال د نوټونو راوتلو په افغانستان کې د کاغذي پیسو د چلېدلو تجربه کامیابه کړه، د افغانستان بانک په جوړېدلو سره دولت د اساسي او معیاري نوټونو چاپولو ته لاس وغځاوه او په ۱۳۱۸ کال کې یې د کاغذي نوټونو د یوې پراخې لړۍ په خپرولو لاس پورې کړ دا نوټونه چې د وخت د پاچا محمد ظاهرشاه ښکاره او پټ عکسونه پکې خپاره شوي وو په ښکلي ډیزاینونو راووتل چې دوه گون، پنځگون، لسگون، شلگون، پنځوسگون، سلگون، پنځه سوه گون او زرگون نوټونه یې درلودل.

په بانکونو کې د ظاهر شاه عکسونه او د روحاني خلکو مخالفت

په کاغذي نوټونو کې د وخت پاچا د عکسونو د خپرېدلو د هېواد په ځینو روحاني خلکو کې د مخالفت یو لړ گنگوسې راولاړې کړې، چې گواکې د عکس لرونکو نوټونو سره لمونځ نه کیږي او داسې ښکارېده، چې یو ځل بیا لکه د امانی دورې غوندې د دولت د دې کړنو سره پراخه مخالفتونه راولاړ شي دا گنگوسې د وخت د مقتدر او مستبد او ورسره مدبر صدراعظم محمد هاشم خان غورونو ته هم ورسیدې خو بې لدې، چې غبرگون وښيي او یا بیړنۍ اقدام وکړي یو پاخه تدبیر ته لاس وغځاوه او هغه دا، چې په شاهي ارگ کې یې د قران عظیم الشان د یو شانداره ختم ترتیبات ونيول او د هېواد نامتو عالمان او ملایان یې دې ختم ته ور وغوښتل، د قران کریم د ختم وروسته یې پر ټولو راغلو عالمانو یو یو پاکټ نوټونه وويشل، ټولو په خپلو جیبونو کې کیښودل بیا د غرمې ډوډۍ وخوړل شوه تر ډوډۍ وروسته آذان وشو او په جمع د ماسپښین لمونځ ادا شو او تر لمانځه وروسته ټول راغلي عالمان او ملایان خپلو کورونو ستانه شول، پدې توگه د تصویر لرونکو نوټونو سره په جمع لمونځ کولو سره د مخالفت گنگوسې غلې کړل شوې او بې لدې، چې د وخت ملایان یا حکومت تشدد ته لاس وغځوي د مصورو نوټونو د چلند موضوع حل شوه.

لیکوال زیاتوي، چې د دې ټولو نوټونو د چاپ نیټه د ۱۳۱۸ کال د سلواغې ۲۶ ده، خو د افغانستان بانک د نوټونو د یو چاپي «بندل پیچ» کاغذ نه چې زما لاس ته راغلی څرگندېږي چې نوټونه اساساً تردې نیټې ډیر پخوا چاپ، بندل بندي او ویشل شوي دي دا بندل پیچ کاغذ، چې د سل دانې لس گونو نوټونو لپاره جوړ شوی د ۱۳۱۸ کال د لړم په میاشت کې چاپ شوي او ټول بانکي تعاملات یې ترسره شوي دي. همداراز د «حساب حبيب» په رساله کې هم، چې د همدې کال چاپ دی، دا نوټونه یاد شوي او دواړه سندونه زبادوي، چې نوټونه تر لیکلي نېټې پخوا چاپ شوي او ویشل شوي دي.

په دې ترتيب په ۱۳۱۸ کال کې د کاغذي نوټونو د يوې بشپړې لړۍ په خپرېدلو سره کاغذي نوټونه د افغانستان د اصلي او بنيادي پيسو په توگه رامنځته شول ، د سرو او سپينو زر سکو وهلو تقني، تزيني او فرعي حيثيت وموند او خلک نور د کاغذي نوټونو له چلند سره عادت شول او وروسته پرلپسې نوټونه چاپ شول.

له ۱۳۱۸ ل تر ۱۳۲۷ کال پورې ما د چاپ شويو نوټونو کومه نمونه ونه لېده، ښکارې تر دې کال پورې د ۱۳۱۸ ل کال نوټونه چلېدلي او بيا د دې نوټونو د زېږدو او هم د کچې او اندازې د لويوالي له امله د هرې بيې تردې نوټونو واړه نوټونه چاپ شوي ، چې پيل يې له ۱۳۲۷ لمريز کال څخه دی، تردې کال وروسته گام په گام نوټونه چاپ شوي او تر ۱۳۴۰ کال پوري تجديد شوي دي، چې په دې نوټونو کې دوه گون، پنځگون، لسگون، شلگون، پنځوسگون او سلگون شامل دي.

په ۱۳۴۰ ل کال کې د کاغذي نوټونو د چاپېدلو يوه بله لويه څپه راولاړېږي او په دې کال د ټولو بيو نوټونه له لسگون نه نيولې تر شلگون، پنځوسگون، سلگون، پنځسوه گون او زرگون پورې ټول چاپېږي، البته دوه گون او پنځگون ځکه نه خپريږي، چې پر ځای فلزي دوه گون او پنځگون د يوه گون او نورو وړو سکو ترڅنگ چلند ته لويږي .

د دې دورې د ټولو چاپ شويو نوټونو يو گډ خصوصيت دا دی، چې د ټولو بيو د نوټونوکچه يوه ده ، يعنې د پخوا په شان د بيې د لوړوالي سره د نوټ سور او اوږدوالی نه زياتيږي، بلکې ټول په يوه اندازه خپريږي او هم د ټولو ډيزاين يو دی يوازې رنگونه يې سره بدل دي.

په ۱۳۴۶ ل کال کې د کاغذي نوټونو د چاپېدلو يوه بله نيمگړې څپه راولاړه شوه ځکه په لړۍ کې لسگون او سلگون نوټونه خپاره نه شول او يوازې پنځوسگون، سلگون، پنځه سوه گون او زرگون نوټونه چاپ شول، چې بېرته نوټونه د بيې له اندازې سره وار په وار لوی شوي وو (26: 19-23).

د داؤد خان د واکمنۍ دوره او په بانکونو کې بدلون

د ۱۳۵۲ ل کال د چنگاښ په ۲۶ نېټه په افغانستان کې د سپينې کودتا په کېدلو سره شاهي نظام جمهوري نظام ته خپل ځای پرېښود. د داؤد خان قدرت ته رسېدلو سره په افغاني بانکونو کې مهم بدلونونه رامنځته شول. په بانکونو کې د شاهي نښان پر ځای د جمهوري نښان او د ظاهر شاه د انځور پر ځای د داؤد خان انځور ولگول شو. او د افغانستان د نوي حکومت د نوي مالي پاليسۍ په چوکاټ کې کاغذي نوټونه ته په اړه هم اقدام وشو اوهم په هغه کال نوي لسگون، شلگون، پنځوسگون، سلگون، پنځه سوه گون او زرگون نوټونه چاپ کړل (26: 23).

کمونیستي دوره او له پیسو څخه د خبرو لړۍ کول

کله، چې په ۱۳۵۷ کال کې کمونیستي کودتاه وشوه نو نورمحمد ترکی واک ته ورسېده او همغه پخواني نوټونه د چلېدو سره یې په کلاره د جدي په یوولسمه دینځوس افغانیو نوټ چاپ کړ او د ۱۳۵۸ د دلوې په میاشت کې، چې د پر چمیانو بادشاهي وه د لسو، شلو، پنځوسو، سلو، پنځه سوه او زرو افغانیو نوټونه خواره شول (27: 32).

د خلق او پرچم گوندونو د حکومت په دوره کې د افغانیو په بانکونو کې پراخ بدلونونه رامنځته شول. په پخوانیو دورو کې د هر حکومت بدلون سره، د وخت حاکم او یا ولسمشر انځورونه به په پیسو چاپیدل. په دې دوره کې، د پیسو څخه د حکومت د لومړي شخص د انځور لړۍ کول تر ټولو مهم بدلون وو. نوي انځورونه او طرحې د کارگرې له مفهوم سره د کرنې او صنعت له جملې څخه، د دې حکومت په پیسو کې ور زیات شول.

د پرچمیانو د دورې بانکونوټونه

د پرچمیانو په دوره کې حکومتي نښان له بانکونوټونو څخه لړۍ کړای شو. په ۱۳۵۷ لمریز کال د خلقیانو (نور محمد ترکی او حفیظ الله امین) په دوره کې حکومتي نښان "خلق" د بانکونوټ په پورته برخه کې ځای کړل شو، خو په ۱۳۵۸ لمریز کال کې د پرچمیانو په راتگ سره په لومړي ځل حکومتي نښان "خلق" لړۍ او پر ځای یې د افغانستان د مرکزي بانک (د افغانستان بانک) رسمي نښان ولېږول شو، چې له هغې مودې وروسته، تر اوسه پورې د افغانستان بانک رسمي نښان په خپل ځای پاتې دی. د خلق او پرچم په دوره کې د بانکونوټونو د اندازې وړوکی کول یو بل پولي بدلون ؤ، چې رامنځته شو.

د برهان الدین رباني دوره

۱۳۷۸ هـ ش کال کې د برهان الدین رباني په حکومت کې د تېرې دورې نوټونو د چاپ د تکرار سره سره د پنځه زرو او لسو زرو نوټونه هم چاپ شول دغه وخت په همدې نوټونو کې د چاپ دوه ځانگړي سرچینې ښودل کیدې، چې یوه ته دولتي او بل ته یې دوستمي نوټونه ویل، دوستمي د محمد اشرف غني روانې لومړۍ دورې د ریاست جمهوري د لومړي ریس جنرال عبدالرشید دوستم ته منسوبېدې، دوستمي نوټونه د دولتي نوټونو څخه د بهرنیو اسعارو په وړاندې او هم په بازار کې د راکړې ورکړې لپاره ارزان او د چاپ لیکنې په اساس یو ډول وو (27: 32).

د مجاهدینو په راتگ سره بیا هم د افغانستان په بانکونوټونو کې د خپلې خوښې بدلونونه راوستل شول، خو تر ټولو مهم او د پام وړ یې د بهرنیو اسعارو په وړاندې د افغانۍ پولي واحد ارزښت له لاسه ور کول وو.

د افغانستان د پولي واحد ارزښت کمېدل او د پشتواني پرته د پیسو چاپولو له امله په بازار کې د پیسو حجم ډېر شو او په پایله کې ۵۰۰۰ او ۱۰۰۰۰ افغانیو بانکونوټونه هم د لومړي ځل لپاره چاپ او خپاره شول.

د مجاهدينو په دوره کې، د افغانستان بېلا بېلې سيمې د مختلفو ډلو لخوا اداره کېدې، افغانۍ هم خپل ځای دوه ډوله پيسو ته پرېښود او هم يې ارزښت د لاسه ور کړ.

په کابل کې د برهان الدين رباني د حکومت لخوا د ډېرو پيسو په خپرولو برسیره، د جنرال عبدالرشید دوستم نظامي ډله، چې د افغانستان په شمال کې يې تسلط درلود، په هماغه رنگ او ډول پيسې چاپ او په بازار کې خپرې کړې، چې په بازار کې د (دوستمۍ) پيسو په نوم مشهورې شوې او د کابل د پيسو په نسبت کم ارزښته وې. خلک او ښاريان دا پيسې د جزیې بدلونونو اوسه و سره، چې د دوی په رنگ کې رامنځته شوي وو او مسلسل شمېره، چې د دې پيسو په سر درج شوي وو پېژندل. د مجاهدينو په دوره کې د افغانیو د ارزښت کمېدلو سره، سکه هم د پيسو له دوران څخه بهر شوه او په بازارونو کې د پېر او پلور لپاره نه استعمالېده.

د حامد کرزي دوره او نوي بانکوتونه

د طالبانو په دوره کې نوې پيسې چاپ نشوې او هماغه د مجاهدينو د دورې کم ارزښته شوې پيسې په کې د چلېنت لپاره په کار يوړل شوې. د طالبانو څخه وروسته د نوي حکومت په راتگ سره تر لومړي کال پورې، چې د خلکو تر منځ د حامد کرزي په دورې پېژندل شوې هم د مجاهدينو پيسې رواج وې.

هغه وخت، چې د ۱۳۸۰ ل کال په ژمي کې د بُن د تړون له مخې د افغانستان له پاره نوی حکومت جوړ شو دې حکومت هم په ۱۳۸۱ کال کې د افغاني نوټونو يو بشپړه دوره چاپ کړه، چې يوگون، دوه گون، پنځگون، لسگون، شلگون، پنځوسگون، سلگون، پنځسوه گون، او زرگون نوټونه ټول پکې وو، چې يو گون، دوه گون، او پنځگون يې په فلزي سکو واوښتل او نور يې تراوسه چلېږي (26: 24).

د نوي نظام په راتگ سره نوي بانکوتونه چاپ شول او پدې برخه کې مهم گامونه واخيستل شول. د حامد کرزي په دوره کې تر ټولو مهم گام د پيسو د ثبات او د لوړ انفلاسيون څخه د خلاصون لپاره پخواني پيسې له ټول هېواد څخه جمع کول او نوې افغانۍ د پخوانيو افغانیو څخه په ۱۰۰۰ برابره لوړ ارزښت سره چاپ او خپاره کول وو.

پدې دوره کې هره نوې افغانۍ د ارزښت له مخې د پخوانيو ۱۰۰۰ افغانیو سره برابره شوه او دا د انفلاسيون په کنترول او د بهرنیو اسعارو په وړاندې د افغانیو د ارزښت په لوړولو کې مهمه ونډه لرله.

په افغانستان کې د ام – پيسې خدمات

په افغانستان کې د ام – پيسه خدمات په (۲۰۰۸م) کال کې رامنځ ته شوي دي، وودافون د روشن (چې د افغانستان مخکښه مخابراتي شبکه ده) په همکارۍ او گډون د ام – پيسه خدمات، چې په سيميزه کچه يې وړاندې کوي، په افغانستان کې يې خپل کار پيل کړ. تر هر څه د مخه دوی خپل خدمات د ملي پوليسو د معاشاتو

په لیږدولو پیل کړل، بیا یې وروسته د دې خدماتو لړۍ اوږده کړه، اوس په افغانستان کې مختلفې شبکې د ام – پیسه (Mobile money) خدمات وړاندې کوي، چې د موبایلو د لارې نغدي امانتونه ساتل کیږي، پیسې ترلاسه کیږي، د یوه تن څخه بل تن ته پیسې استول کیږي، د تجارتي راکړو ورکړو په وخت کې ترې ګټه پورته کیږي، د برېښنا بیلونه پرې داخلېږي، د دې برسیره د پېر او پلور په وخت کې ترې د بانکي کارت په ډول کار اخیستل کیږي، د پټرول پمپ څخه د تېلو او ګېس اچولو په وخت کې هم کارول کېدلی شي. په لاندې ډول یو لړ هغه مخابراتي شبکو یادونه کوو، چې په افغانستان کې د ام – پیسه خدمات وړاندې کوي او د هغه خدماتو یادونه هم کوو، چې د دغه شبکو په زریعه وړاندې کیږي.

روشن ام – پیسه: د پیسو ویستل، د بېلونو ادا کول، سوداګریزې ورکړې، د پور ادا کول، د معاشاتو ادا کول، بانکي ګڼونې (حساب) ته لاس رسې

افغان بیسیم – موبایل مني: د پیسو لیږد، د پیسو ویستل، د پیسو اضافه کول، د بېلونو ادا کول، سوداګریزې ادا کونې، د معاشاتو ادا کول او بانکي حساب ته لاس رسې

اتصالات – ام حواله: د پیسو لیږد را لیږد، د پیسو ویستل، د پیسو اضافه کول، د بېلونو ادا کول، ګرځنده موبایل ته د کریډټ اضافه کول (34: 71-73).

آخستې

1. Hubbard, Glann and Patrich, Anthony (2009), Money, Banking and Financial System, O'Brien and Pearson.
2. Handa, Jahdish (2010), Monetary Economics, (2nded). Rout Ledge Tylor and Francis Group.
3. Frank J. Fabozzi and Frank J. Jones, (2011) Foundation of Financial Markets and Institutions, third Edition, Pearson publication.
4. Fredric S. Mishkin and Stanley G. Eakins. (2010), Financial Markets and Institutions (7thed).
5. Peter S. Rose and Milton H. Marquis, (2009), Money and Capital Market (financial institution and instruments in a global marketplace), Ninth Edition.
6. Khan, Muhammad Akram, (2011), Islamic Economics and Finance (2NDed). Rout Ledge Tylor and Frances Group.
7. Heilperin, Michael.A. (2012). International Monetary Economics. Geneva: Longman, Green and Co.Ltd.
8. Cecchetti Stephen G Money2012Banking and Financial Markets (2nded).
9. Nasir,M.Saeed.(2004). Money Banking & Finance. Aminpur Bazar,Faisalabad:Kitab Markaz.
10. Shahid, A. Hamid. (2012). Monetary Economics and Public Finance. Urdu Bazar, Lahore:Ilmi Kitab Khana.
11. Abu-Bakar, M. M. (2018). Shariah Analysis of Bitcoin, Cryptocurrency and Blockchain.
12. Salman, A., & Razzaq, M. G. A. (2018). Bitcoin and the world of digital currencies. *Financial Management from an Emerging Market Perspective*, 271-281.
13. Asif, S. (2018). The halal and haram aspect of cryptocurrencies in Islam. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 35(2), 91-101.
14. Rose, C. (2015). The evolution of digital currencies: Bitcoin, a cryptocurrency causing a monetary revolution. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 14(4), 617-622.
15. Evans, C. (2015). Bitcoin in Islamic banking and finance. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 3(1), 1-11.
16. Alagidede, P., Simeon, C., & Adu, G. (2014). A regional analysis of inflation dynamics in Ghana. *International Growth Centre, Working Paper*, 1-32.

17. Ciccarelli, M., & Mojon, B. (2010). Global inflation. *The Review of Economics and Statistics*, 92(3), 524-535.
18. Barro, R. J. (1996). Inflation and growth. *Review-Federal Reserve Bank of Saint Louis*, 78, 153-169.
19. Billi, R. M., & Kahn, G. A. (2008). What is the optimal inflation rate?. *Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review*, 93(2), 5-28.
20. Chuen, D. L. K., Guo, L., & Wang, Y. (2017). Cryptocurrency: A new investment opportunity?. *The Journal of Alternative Investments*, 20(3), 16-40.
21. Twinoburyo, E. N., & Odhiambo, N. M. (2018). Monetary policy and economic growth: a review of international literature. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 7(2), 123-137.
22. Samadi, Ghulam. (2011). ISLAMIC BANKING & FINANCE: PRINCIPLES AND PRACTICES. Lahor, Pakistan, Ilmi Kitab khana.
23. Osmani, Muhammad Taqi .(2003). Introduction to Islamic Banking and Finance. Aminpur Bazar Faisalabad, Kitab Markaz.
24. Bagus, P., Howden, D., & Gabriel, A. (2014). Causes and consequences of inflation. *Business and Society Review*, 119(4), 497-517.
25. Shahid, A. Hamid. (2020). Monetary Economics. Lahor, Pakistan, Ilmi kitab khana Urdu bazar.
26. رفیع ، خیرندوی حبیب الله ، دافغانستان بانکوټونه ، احمد طبعا تي اوصنعتي مطبعه، ۱۳۹۰ لمریز کال.
27. نوشیرسروري ، مطیع الله ، مال اوپیسې ، ۲۰۱۶ میلادي کال.
28. کارل هی، کیس وری سی، فیر، (۱۳۹۲) هه ش (ژباړونکی، شعبي، احمد جاوید) اساسات اقتصاد کلان.
29. الخطیب، محمود، ژباړن رحمانی، محمد شریف، د اسلامي اقتصاد اساسات، جمعیت اصلاح وانکشاف اجتماعي
30. کوستر، ویم، د احمد جاوید شعبي ژباړه. (۱۳۹۵) هـ ش. اقتصاد پولی. کابل: انتشارات حامد رسالت.
31. نیازی، محمد داود. (۱۳۹۱) ل. بانکوالي. جلال اباد: گودر خپرندویه ټولنه.
32. فرجی، یوسف. (۱۳۸۳) هـ ش. پول، ارز و بانکداری. تهران: شرکت چاپ ونشر بازارگانی
33. شینواری، عبیدالله. (۱۳۹۲) هـ ش. پول وکریدت. جلال اباد: موسسه نشراتي مومند.

34. ناییزی، عبدالوفاي. (۱۳۹۴) هـ ش. د اقتصاد بنسټونه. ننگرهار: مومند خپرندویه ټولنه.
35. سیدمسعود. (۱۳۹۲) هـ ش. سیاست های پولی. کابل: انتشارات یوسف زاد.
36. نوشیرسروري، مطیع الله. (۱۳۹۴) ل. مال او پیسې.
37. کوستر، ویم، د مریم امین او انجینر محمدگل اکبري ژباړه. ماکرو (لوی) او پولی اقتصاد.
38. پاول، سټیپین، ژباړن: رسا، رحمن الله، د شرکتونو د تمویل او پانګه اچونې اساسات، دوهم چاپ، کال 1391 هـ ش، چاپ ګودر خپرندویه ټولنه
39. تهرانی، دکتر رضا، مدیریت مالي، د یارلسم چاپ تهران، کال 1393 هـ ش
40. راعي، رضا، مدیریت سرمایه گذاری پېشرفته، اووم چاپ تهران، کال 1391 هـ ش
41. رسا، رحمن الله، مالي بازارونه، کال 1393 هـ ش
42. شباني، محمد، بازار های پولی و مالي بین المللي، دوهم چاپ تهران، کال 1388 هـ ش
43. شعیبي، احمد جاوید. (۱۳۹۴). بازار های مالي. انتشارات سرور، کابل افغانستان.
44. علا، عین الله، اصول مدیریت سرمایه گذاری در بورس اوراق بهادر، اول چاپ، کال 1384 هـ ش
45. نادري، نصیر احمد، ملي اقتصاد، کال 1388 هـ ش، د مسلکي او تخنیکي زده کړو معینیت
46. نوو، ریموند پی، مدیریت مالي، دوهم جلد، اوولسم چاپ تهران، کال 1392 هـ ش
47. احمدزی، زاحدي. (۱۳۸۸). تجارت د اسلام په اقتصادي نظام کې. جلال اباد. نوښت کتاب پلورنځی.
48. شعیبي، احمد جاوید. (۱۳۹۴). ارزیابی سیاستهای پولی در افغانستان، چاپ دوم. کابل. انتشارات فرهنگ کابل.
49. شبانی، محمد. (1392). بازارها و نهادهای مالي، اول چاپ تهران.
50. سید مسعود، (۱۳۹۳). پول و کريدیت، چاپ پنجم، انتشارات لاجورد، کابل
51. حقاني، مفتي عبدالحق. (۱۳۹۷). اسلامي اقتصاد او بانکوالی، لمړی چاپ، کابل، افغان پوهنتون
52. سادات، خدیجه (۱۳۹۲) پولی سیاست. پښتو ژباړه، مجیب الرحمن امیري. د تخنیکي او مسلکي زده کړو معینیت، کابل.
53. حسینی، احمد جواد. (۱۳۹۸). اقتصاد پولی، چاپ اول. تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library